

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

รูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมกับการพัฒนา
ประชาธิปไตย ในจังหวัดมหาสารคาม

A model of enhancing social movements and social capital networks
for democratization in Maha sarakharm Province.

โดย

ดร.ศิลป์ ชื่นนิรันดร์

นายพิพัฒน์ กัณธา

ดร.พัชรี ศีลารัตน์

นายชาญชัย เพียงแก้ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

พ.ศ.๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

MCU RS ๘๐๐๗๖๕๐๕๑

Research Report

**A model of enhancing social movements and social capital for
democratization in Maha sarakham Province.**

By

Silpa Cheunnirun

Pipat Kunta

Patcharee Silarat

Chanchai Piengkae

Mahasarakarm Buddhist Colleege Mahachulalongkornrajavidyalaya

University

B.E. ๒๕๖๕

Research Project Funded by Mahasarakarm Buddhist Colleege

๓.๐๕๑/๒๕๖๕

MCU RS ๙๐๐๗๖๕๐๕๑

- ชื่อรายงานการวิจัย : รูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม
- ผู้วิจัย : ดร.ศิลป์ ชื่นนิรันดร์ นายพิพัฒน์ คันธา ดร.พัชรี ศีลารัตน์ นายชาญชัย เพียงแก้ว
- ส่วนงาน : วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปีงบประมาณ : ๒๕๖๕
- ทุนอุดหนุนการวิจัย : วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมที่เป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม(๒)เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม(๓) เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม วิธีการวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมวิธี ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมกลุ่มย่อยกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยปริมาณครั้งนี้คือ สมาชิกกลุ่ม องค์กรในชุมชน จำนวน ๔ ชุมชน จำนวน ๒๑๐ คน ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยคุณภาพเป็นผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่ม องค์กรชุมชนที่มีประสบการณ์ทำกิจกรรมชุมชนหรือผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับโครงการ กิจกรรมประชาสังคมชุมชน ใช้เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเพื่อเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน ๔ คน มีการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยการวัดความตรงเชิงเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างโดยนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงของแต่ละข้อคำถามตามวัตถุประสงค์วิจัยแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขในรายละเอียดตามคำแนะนำเพื่อให้ข้อคำถามมีความชัดเจนแม่นยำ รวมถึงการตรวจสอบความเป็นไปได้ในการนำไปใช้งาน...และใช้สถิติและการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงปริมาณประกอบด้วยเทคนิคสถิติเชิงพรรณนา ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพใช้แบบอุปนัยแล้วจำแนกและจัดกลุ่มข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาหาข้อค้นพบ

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ลักษณะขบวนการประชาสังคมในชุมชนมีลักษณะเด่นในด้านเครือข่ายและด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่ ส่วนที่มีลักษณะด้อยได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันกับด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรมจากการรวมกันเป็นกลุ่มกิจกรรมดำเนินงานด้วยทุนทางสังคมและมีเครือข่ายเพื่อทำกิจกรรมตามวัตถุประสงค์เป็นสำคัญโดยมีความสัมพันธ์กันตามข้อผูกมัดด้วยกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือองค์กรที่ตนเป็นสมาชิกอยู่เพื่อจะได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และทุนทางสังคม มีจุดเด่นที่ด้านทุนทางกายภาพ ด้านทุนมนุษย์และด้านทุนทางวัฒนธรรมและมีจุดด้อย อยู่ที่ด้านทุนสังคมและด้านทุนทางธรรมชาติ

๒. ลักษณะขบวนการประชาสังคม ทุนทางสังคม และการพัฒนาประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันที่ส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม กล่าวคือ การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนตามรูปแบบที่เป็นอยู่นี้ได้รับแรงหนุนจากฐานทุนทางสังคมและได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน เนื่องจากเป็นรูปแบบประชาสังคมที่ไม่มีความขัดแย้งกับภาคราชการ

๓. รูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยประกอบด้วยสองแนวทางการพัฒนา คือ ๑) แนวทางการพัฒนาจุดเด่น ประกอบด้วย เครือข่าย การมาอยู่รวมกันในพื้นที่และ ด้านทุนมนุษย์ ทุนทางกายภาพ และทุนทางวัฒนธรรม ๒) แนวทางการพัฒนาจุดด้อย ประกอบด้วย ทุนทางกายภาพ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางธรรมชาติ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม ประการสำคัญคือการขยายเครือข่ายจะสำเร็จได้จะต้องมีองค์ประกอบหลาย ๆ ส่วน คือ ถ้าหากจะพัฒนากลุ่มให้เจริญขึ้นจะต้องไปดูงานในแหล่งที่เขาทำได้สำเร็จ และต้องมีการติดต่อขอรับสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมมือกัน โดยการรับรู้และหามุมมองที่เหมือนกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ให้ความสนใจและมีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยเสริมสร้างเกื้อหนุน พึ่งพาซึ่งกันและกัน และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในลักษณะแลกเปลี่ยน อย่างเป็นฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว ก็จะได้พันธมิตรที่ดี หลังจากนั้นสมาชิกด้วยกันก็จะคุ้นเคย และรู้จักกันมากขึ้น มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันตามวิถีชาวบ้าน

Research Title : A model of enhancing social movements and social capital for democratization in Maha sarakham Province.

Researchers : Silpa Cheunnirun
 Pipat Kunta
 Patcharee Silarat
 Chanchai Piengkae

Department : Maha Sarakham Buddhist College

Fisical Year : ၂၀၂၁

Research Scholarship Sponsor : Maha Sarakham Buddhist College

ABSTRACT

The purposes of this research were to study : ၁. The aspect of social movement and social capital which support democracy development in Maha sarakharm province. ၂. The variables relationship among social movement, social capital and democracy development in Maha sarakharm Province. ၃. To report form of social movement network for democracy development in Maha sarakharm Province. The sample groups are related to the member of groups activity and organizations in ၄ communities by amount of ၅၀၀ persons were involved in the study.

Mixed research method were applied as methodology in this study consisted of quantitative research and qualitative research by in -depth interview and group discussion. The results can be summarized as follows.

၁. The aspect of social movement in the community are groups activity have been moving by social capital and its networks to perform their own activity achieving the goal. The members of a group are connected by rule and regulations enacted by the members decision for quality of life.

၂. The variable relationship among social movement, social capital and democracy development in Mahasarakham province are in the same direction aim toward democracy development. That is the group activity or organization movement in the community are supported

by social capital and many sectors such as governments and private sectors because the social movements in this aspect are not the opposite side of government sectors.

1. The methods of enhancing social movement and social networks for democracy development consist of 2 path forms and these are 1) to increase some strong components by developing network, area movement and human capital. 2) To increase some weak factors by developing social capital, physical capital, cultural capital, natural capital, people relation and group activity, and the most important factors to achieve the goal of enhancing networks are looking for the best practice as outside resources and learn from them by making MOU to exchange information and coordination which look forward to have good connection.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๕ งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ก็เพราะได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากพระเทพสิทธิธารจารย์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม พระครูสารกิจประยุต,ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม พระมหาอรรถพงศ์ศิริโสภ โณ,ปธ.ธ,ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม และพระวิมาน คัมภีร์ปัญญาญ,ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม ที่กรุณาจัดสรรทุนการวิจัยส่วนงานให้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยในครั้งนี้พร้อมกับให้คำปรึกษา แนะนำ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่งตลอดมา ขอขอบพระคุณกำนันตำบลขามเรียง ผู้ใหญ่บ้านทุกท่านตลอดจนประธานกลุ่มกิจกรรมและสมาชิกกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ผู้ทรงคุณวุฒิ ประชาชนชาวบ้าน ที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ที่ไม่อาจลืมได้ก็คือพระสุธีรัตนบัณฑิต , รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ พระมหาชุตีภัก อภินนุโท ผู้อำนวยการฝ่ายวางแผน และส่งเสริมการวิจัย พร้อมด้วยคณะที่ได้ให้คำปรึกษา แนะนำ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ เป็นอย่างดี

ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านที่กล่าวนามมาข้างต้นเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ดร.ศิลป์ ชื่นนิรันดร์

๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๕

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๖
๑.๓ สมมติฐานของการวิจัย.....	๗
๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด	๗
๑.๕ ข้อจำกัดในการวิจัย	๘
๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๙
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย.....	๑๒
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๓
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๓
๒.๒ แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital)	๓๒
๒.๓ แนวคิดประชาธิปไตย (Democracy).....	๓๘
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินงานวิจัย.....	๕๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๕๐
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๕๑
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๕๒
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๖๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๒
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๖๔
๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ	๖๔
๔.๒ ผลวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Results).....	๘๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ	๑๐๕
๕.๑ สรุปความเป็นมา วัตถุประสงค์ ขอบเขตและวิธีการวิจัยที่ใช้	๑๐๕

๕.๒ สรุปผลการวิจัย.....	๑๐๓
๕.๓ อภิปราย.....	๑๑๓
๕.๔ ข้อเสนอแนะ.....	๑๑๕
บรรณานุกรม.....	๑๒๓
ภาคผนวก.....	๑๒๕
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๓๗

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑ แสดงจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๕๑
๒ การพัฒนาแบบสอบถามงานวิจัยเชิงปริมาณ	๕๓
๓ แสดงจำนวนและร้อยละของข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม (n = ๒๐๐).....	๖๔
๔ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของตัวแปรทุนทางสังคม ประชาสังคมและการพัฒนา ประชาธิปไตยในภาพรวม (n=๒๐๐).....	๖๖
๕ แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับทุนทาง สังคม (n=๒๐๐).....	๖๗
๖ แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับขบวนการ ประชาสังคม (n=๒๐๐).....	๗๐
๗ ผลการเปรียบเทียบระดับขบวนการประชาสังคมจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล	๗๓
๘ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในภาพรวม (n = ๒๐๐)	๗๖
๙ แสดงเมทริกซ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย	๗๗
๑๐ แสดงเมทริกซ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย.....	๘๑
๑๑ แสดงค่าสัมประสิทธิ์พหุคูณของตัวพยากรณ์ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยขบวนการประชาคม และปัจจัยทุนทางสังคมร่วมกันมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้การวิเคราะห์แบบถดถอยพหุคูณแบบนำตัวแปรเข้าทั้งหมด (Stepwise Multiple Regression Analysis)	๘๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แนวความคิดพื้นฐานประการหนึ่งอันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป คือระบบการเมืองการปกครองและการบริหารจัดการภาครัฐของแต่ละประเทศนั้นย่อมมีรูปแบบและวิธีการที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศเป็นสำคัญ ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองและการปกครองของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อโยธยา รัตนโกสินทร์ จะช่วยให้เราเข้าใจและเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการทางการเมืองการปกครองของไทยที่มีความต่อเนื่องยาวนานมาไม่น้อยกว่าแปดร้อยปีนั้นเป็นอย่างไร อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าในยุคสุโขทัยเป็นการปกครองในระบบพ่อขุนแบบพ่อปกครองลูกโดยการสืบทอดอำนาจให้รัชทายาท และมีการกระจายอำนาจให้เมืองหน้าด่านและเมืองประเทศราชปกครองกันเองแต่มีศูนย์กลางอำนาจอยู่ในเมืองหลวง โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นแบบเกษตรกรรมมีข้าวเป็นพืชหลัก ด้านสังคมมีชนชั้นปกครองและผู้ถูกปกครองประกอบด้วยสามัญชนหรือไพร่ และทาส ส่วนราษฎรก็มีเสรีภาพในการทำมาหากินภายใต้ระบอบบิดาปกครองบุตร การปกครองของแต่ละเมืองก็แบ่งเป็น หมู่บ้าน ตำบล และเมือง ปัญหาทางการเมืองสมัยสุโขทัยเป็นปัญหาภายนอกที่มาจาก การแข็งเมืองของเมืองท้าวพระยามหานครและเมืองขึ้นหรือเมืองประเทศราชที่ไม่ยอมขึ้นตรงต่อเมืองสุโขทัยต่อไป เมื่อเมืองหลวงอ่อนกำลังลงเมืองอื่นก็ประกาศอิสรภาพตั้งกรณีพระเจ้าอู่ทองตั้งตนเป็นอิสระตั้งราชวงศ์อู่ทองเป็นปฐมกษัตริย์ของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นสมัยที่ประเทศไทยเจริญรุ่งเรืองสุดขีดจากนครรัฐมาเป็นราชอาณาจักรยาวนานถึง ๔๑๗ ปี (พ.ศ.๑๘๕๓ - ๒๒๗๐) มรดกของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในด้านการเมืองการปกครองมีหลายด้าน เช่น สถาบันกษัตริย์ พุทธศาสนา ระบบความเชื่อและวัฒนธรรมทางการเมือง บางด้านยังคงถ่ายทอดมาถึงปัจจุบันนี้ กล่าวโดยสรุปอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาปกครองโดยระบอบราชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข บริหารราชการแบบเวียง วัง คลัง นา มีการปฏิรูประบบราชการในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยแบ่งการปกครองเป็น ๒ ฝ่าย คือสมุหนายกกับสมุหพระกลาโหม เปลี่ยน เวียง วัง คลัง นา เป็น ๔ กรม มี

เสนาบดีแต่ละกรมเป็นหัวหน้าปกครองดูแล¹ อำนาจสูงสุดอยู่ที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งพระราชวงศ์ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ไปครองหัวเมือง ประชาชนทั่วไปแบ่งเป็นไพร่หลวง ไพร่สม และทาสที่สังกัดเจ้าขุนมูลนายเพื่อสะดวกในการควบคุมและเวลาเกิดศึกสงครามก็เรียกระดมพลได้ง่าย มีระบบศักดินาแบ่งชั้นของขุนนางและเชื้อพระวงศ์ซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง ส่วนประชาชนซึ่งเป็นผู้ถูกปกครองก็ไม่มีสิทธิมีเสียงทางการเมือง ปัญหาทางการเมืองสมัยอยุธยาเกิดจากการแก่งแย่งชิงอำนาจระหว่างกษัตริย์กับเชื้อพระวงศ์และระหว่างกษัตริย์กับขุนนางซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้งโดยเฉพาะอยุธยาตอนปลายจนเสียกรุงครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ.๒๓๑๐ ต่อมาพระเจ้าตากสินมหาราชก็สถาปนาอาณาจักรกรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕) ด้านการเมืองการปกครอง และด้านสังคมก็สืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา เหตุการณ์ทางการเมืองตอนปลายรัชกาลก็มีความวุ่นวายทางการเมืองเกิดขึ้นจนเป็นเหตุให้สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกเสด็จสวรรคตและเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเข้าระงับเหตุเมื่อบ้านเมืองสงบแล้วจึงสถาปนาอาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์และย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่กรุงเทพมหานครเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ทรงปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ในด้านการเมืองการปกครองก็สืบทอดเอาระบบมาจากกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี² จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นช่วงที่ไทยมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมากกว่าสมัยที่ผ่านมาตลอดจนมีคนไทยบางส่วนได้รับการศึกษาจากต่างประเทศทำให้มีความคิดเห็นและมีความสนใจทางด้านการเมืองการปกครองเนื่องจากการเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในหลายประเทศทางยุโรป ในสังคมไทยจึงมีการแสดงความคิดเห็นของนักคิดนักเขียนซึ่งเป็นกลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้าในหลายเรื่อง เช่น เรื่องสังคม ศาสนา ศิลธรรม ปรัชญา กฎหมาย และวรรณคดี และเมื่อเข้าสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ การแสดงความคิดเห็นดังกล่าวก็ขยายวงกว้างออกจนถึงชั้นน้อยก็ได้รัฐสภาที่มี ถึงแม้จะมีการรวมศูนย์กลางอำนาจไว้ที่ส่วนกลางก็ตามซึ่งพระองค์ทรงเข้าพระทัยดี³ ดังจะเห็นได้จากการปฏิรูปการเมืองการปกครองของไทยในสมัย พ.ศ. ๒๔๓๕ และทรงวางรากฐานการกระจายอำนาจการปกครองแบบสุขาภิบาลและการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านตลอดจนมีพระราชดำริที่จะให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เป็นผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวไทย ในด้านความเป็นอยู่ของคนไทยสมัยรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ คนส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่แบบชุมชนที่ประกอบชีพทางการเกษตรแบบพึ่งตนเองและภายในชุมชนแต่ละชุมชนก็มีวัฒนธรรมแบบร่วมมือกันทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เช่น วัฒนธรรมการ

¹ ลิขิต ธีรเวคิน, วัฒนธรรมการเมืองการปกครองของไทย, (กรุงเทพฯ : (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๐.

² เขียวภา ประคองศิลป์, ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังวรรณานาวิทยา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔.

³ คณัย ไชยโยธา, นักคิด นักรู้ และนักการเมืองจากอดีตถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒๖.

สรรหาคนที่เหมาะสมมาเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าอาวาส เพื่อมาทำประโยชน์ให้คนส่วนใหญ่ และมีกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ค้ำประกันถึงชุมชนของตนเองอันเป็นประเพณีที่มีมานานและถ่ายทอดกันมา ในประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองในสมัยนี้จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ จะเกิดจากกลุ่มในพระราชวงศ์และชนสามัญที่จบการศึกษาจากต่างประเทศซึ่งแสดงออกโดยการเรียกร้องให้มีรัฐสภา เขียนบทความวิจารณ์การเมืองไทยในหนังสือพิมพ์และถึงขั้นทำการขบถก็มี พอปลายรัชกาลที่ ๗ ก็มีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และในปีถัดมาก็มีการจัดตั้งเทศบาลแทนที่สุขาภิบาลเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปลักษณะของการปกครองตนเองตามอุดมคติของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยตามมาด้วย แต่ตามข้อเท็จจริงแล้วประชาชนก็ไม่มีสิทธิ์ในการปกครองตนเองอย่างแท้จริงจนกลายเป็นว่าเทศบาลในประเทศไทยเป็นอีกปัญหาหนึ่งของการพัฒนาประชาธิปไตยในระยะต่อมา กล่าวคือการปกครองระดับชาติเป็นอย่างไรการปกครองท้องถิ่นก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วมีการเข้ามายึดอำนาจโดยฝ่ายทหารทำให้โครงสร้างอำนาจตกอยู่กับทหารและต่อมาไม่นานเมื่อฝ่ายทหารไม่ได้รับความน่าเชื่อถือทำให้ฝ่ายเสรีนิยมลุกขึ้นมาเพื่อสร้างรัฐบาลประชาธิปไตยแต่ก็อยู่ได้เพียงเวลาอันสั้น เช่น เพียง ๓ อาทิตย์ ๓ เดือน ๔ เดือน หรือ ๑ ปี ๖ เดือน เป็นต้น ฝ่ายเสรีนิยมจึงไม่สามารถพัฒนาประชาธิปไตยไปได้เท่าที่ควร การพัฒนาประเทศมีอุปสรรคเพราะรัฐบาลขาดเสถียรภาพบริหารไม่ครบเทอมอันเนื่องมาจากการรัฐประหารและยุบสภา แล้วร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหม่ ตามด้วยการเลือกตั้งแล้วพรรคการเมืองเสียงข้างมากจัดตั้งรัฐบาลไปไม่ไหวก็ยุบสภาหรือมีการปฏิวัติโดยทหารอีก เช่น การรัฐประหาร ปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ทำสำเร็จแล้วแต่ให้ฝ่ายเสรีนิยมเป็นนายกรัฐมนตรี (นายควง อภัยวงศ์) อยู่ได้ ๖ เดือน ก็ถูก จอมพล ป. พิบูลสงคราม ชิงอำนาจไป และเป็นรัฐบาลทหารต่อมาจนมีการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่ให้พจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรีอยู่เพียง ๕๐ วัน จึงมีการเลือกตั้งทั่วไปและได้จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีแต่มีการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันของกลุ่มการเมืองภายในพรรคและในกองทัพ จอมพลสฤษดิ์จึงเข้ายึดอำนาจในเดือนตุลาคม ๒๕๐๑ โดยมีจอมพลถนอม กิตติขจรเข้าร่วมรัฐประหารกับจอมพลสฤษดิ์ รัฐธรรมนูญปี ๒๔๘๕ ก็ถูกยกเลิก นับเป็นอันสิ้นสุดของรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยและหลังจากนั้นก็ปกครองโดยเผด็จการทหารซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ และผู้สืบทอดคือจอมพลถนอม กิตติขจร กับ จอมพลประภาส จารุเสถียรอยู่นานเป็นเวลา ๑๕ ปี จนถึงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ก็เกิดวันมหาวิปโยค จึงสิ้นสุดการขัดแย้งทางการเมืองและแย่งชิงอำนาจกันระหว่างกลุ่มการเมืองและทหาร แล้วเกิดยุคประชาธิปไตยเบ่งบานซึ่งเป็นยุคของขบวนการนักศึกษาไทยจนกระทั่งเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ มีการปราบปรามนักศึกษาทำให้บทบาทของนักศึกษาลดน้อยลง จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๕๗ ซึ่งเป็นช่วงที่มีความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างขบวนการประชาชนสองขั้วแต่ก็ไม่ปรากฏการ

เคลื่อนไหวของนักศึกษา แต่อย่างไรก็ตามหลังการรัฐประหาร พ.ศ.๒๕๕๗ พบว่าขบวนการนักศึกษาไทยที่ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการรัฐประหารไม่มีขนาดใหญ่เป็นเพียงกลุ่มเครือข่ายกิจกรรมเล็ก ๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตยและเสรีภาพทางการเมือง เมื่อพิจารณาแล้วประชาธิปไตยของไทยจึงมีสภาพเป็นวงจรอุบาทว์ทางการเมืองอยู่อย่างนี้ แม้ว่าจะได้รัฐบาลประชาธิปไตยบริหารประเทศด้วยเสียงข้างมากในสภาถึงสองสมัยแทนที่จะเป็นรัฐบาลที่มีเสถียรภาพ แต่ก็กลับกลายเป็นเผด็จการในรัฐสภาทำให้ฝ่ายค้านหันมาเล่นการเมืองนอกสภาเดินออกสู่ถนนและจัดขบวนการทำงานของรัฐบาลจนมีการเข้ายึดอำนาจ ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยก้าวต่อไปไม่ได้แต่กลับถอยหลังลงไปอีก นี่คือพลวัตรทางการเมืองของไทย

วิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของไทยตามที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการนำเสนอภาพรวมเกี่ยวกับการเมืองการปกครองทั้งหมดซึ่งจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ยุคสุโขทัยมาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๑๗๘๑ - ๒๔๗๕) เป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่ภายหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้วจึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจจะทำการการศึกษาเพื่อให้ทราบแนวทางการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยว่าจะมีขบวนการทางสังคมในลักษณะใดบ้างที่จะส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยให้บรรลุเป้าหมายมากที่สุดโดยไม่หวนกลับมาสู่วงจรอุบาทว์อีกเนื่องจากว่าที่ผ่านมาพบว่าการเมืองไทยมีกรณีความขัดแย้งและแย่งชิงอำนาจกันมาตลอดแต่ไม่มีทางออกว่าจะแก้ปัญหากันได้ได้อย่างไรและเป็นปัญหาเดียวกันกับข้อสงสัยที่ว่าทำอะไรจึงจะทำให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของบ้านเมืองและมีความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นจะต้องร่วมกันแก้ปัญหาด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะหาคำตอบว่าหากจะเริ่มต้นที่จะพัฒนาการเมืองกันอย่างไรจริงจังแล้ว จึงสมควรที่จะเริ่มต้นที่ชุมชนก่อน แทนที่จะมุ่งไปที่ระดับชาติเหมือนที่เคยเป็นมา กล่าวคือนำเอาพลังและศักยภาพของคนในชุมชนซึ่งมีมาแต่ครั้งโบราณถ่ายทอดมาสู่คนรุ่นหลังที่มีปรากฏมาทุกยุคทุกสมัย ดังจะเห็นได้จากคนที่คนในชุมชนรวมตัวกันดูแลและรับผิดชอบบริหารชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น องค์กรชุมชน ขบวนการประชาสังคม กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ วิสาหกิจชุมชน เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้นมามีขบวนการทางสังคมเริ่มเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ จนกลายเป็นการเมืองภาคประชาชน โดยมีได้มุ่งหวังที่จะช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่จะเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยตนเองและเป็นการสะท้อนปัญหาให้ภาครัฐหันมาสนใจ⁴ จึงควรยกระดับองค์กรหรือ กลุ่ม และขบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อเป็นความหวังของการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยต่อไป อันจะเป็นคำตอบหรือทางออกของการพัฒนาทาง

⁴ พรรณนิภา โสคติพันธุ์ และคณะ แปล, การเมืองเพื่อประชาชน, (กรุงเทพฯ ๑ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาธิปไตย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๔.

การเมืองที่ผู้วิจัยจะได้ศึกษาต่อไป ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาขบวนการทางสังคมในพื้นที่หมู่ที่ ๑ หมู่ที่ ๒ หมู่ที่ ๘ และหมู่ที่ ๒๐ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

อาจกล่าวได้ว่าจุดแข็งของคนไทยประการหนึ่งก็คือคนไทยมีขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เป็นของตนเองและสืบทอดต่อมายังชนรุ่นหลังรวมถึงภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรมทั้งหลายที่ยังยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยตลอดจนกลายเป็นวิถีชีวิตมาจนถึงปัจจุบันหากได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการรวมพลังเป็นชุมชนเข้มแข็งในการพัฒนาและมีการบริหารจัดการตนเองเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยชุมชนก็จะเป็นการเพิ่มพลังอำนาจทางสังคมชุมชนให้มากขึ้น ซึ่งจะเป็นผลดีต่อระบบการปกครองดีกว่าปล่อยให้คนไทยเคยชินอยู่กับการได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชูจากรัฐบาลหรือผู้ใหญ่ในบ้านเมืองดังที่ผ่านมา จนคิดว่าเรื่องการเมืองเป็นเรื่องของผู้แทนหรือนักการเมืองที่ชาวบ้านเลือกเข้าไปทำหน้าที่ในรัฐสภาและเลือกฝ่ายบริหาร ส่วนชาวบ้านเองมีหน้าที่เพียงไปเลือกตั้งเท่านั้น สำหรับรัฐบาลก็มีหน้าที่กำหนดนโยบายและวางโครงการมาพัฒนาด้านต่าง ๆ เพื่อนำความเจริญและความอยู่เย็นเป็นสุขมาสู่ประชาชน สภาพทางการเมืองดังกล่าวนี้นี้จึงกลายเป็นการปกครองเพื่อประชาชน^๕ ปรากฏในปัจจุบันนี้ว่าการพัฒนาไม่ได้ผลเพราะไม่ตอบโจทย์ในหมู่บ้านและชุมชนเท่าที่ควร กล่าวคือเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะเรื่อง ๆ เช่นปัญหาหนี้สิน ปัญหาความยากจน เป็นต้น แทนที่จะแก้แบบองค์รวม การพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลให้ชุมชนสูญเสียหลายด้าน เช่น เสียความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม เสียอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและผลผลิตของตนเอง รวมถึงสูญเสียระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ดังปรากฏในการพัฒนาที่ผ่านมาคือ ตามแผนพัฒนาฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๕๕) ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าขึ้นจริงแต่เมื่อมองไปข้างหลังทำให้รู้ว่าสิ่งดี ๆ ที่มีค่าคู่กับสังคมไทยในชนบทกำลังถูกมองข้ามไปซึ่งในที่สุดแล้วก็หันมาให้ความสำคัญกับการใช้ศักยภาพทุนทางสังคมที่มีอยู่ อันได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน ทุนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางวัฒนธรรม โดยการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชุมชนด้วยฐานทางภูมิปัญญาเพื่อให้เกิดภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชนและสังคมและก้าวสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนอันเป็นการพัฒนาเชิงพื้นที่ด้วยศักยภาพชุมชนในมิติระบบชุมชนแบบใหม่ที่สำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ระบบการจัดการ และการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมชุมชน ที่ยึดทฤษฎีเศรษฐกิจแบบพอเพียง ดังปรากฏในแผนพัฒนาที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔)

ด้วยประการนี้ การจะพัฒนาทางการเมืองต้องทำให้พลเมืองรู้สึกรักถิ่นฐาน รักบ้านรักเมืองของตนเองและรู้จักการปกครองตนเองเพื่อความเจริญของชุมชนท้องถิ่นที่ตนอยู่อาศัย ปัจจุบันประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองคงจะเห็นได้จากมีกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองเรียกร้องประชาธิปไตยอยู่

^๕ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน : สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒) หน้า ๒๔.

เป็นระยะ ๆ ตลอด ๑๐ ปีที่ผ่านมา และที่สำคัญก็คือมีการรัฐประหารบ่อยครั้งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ จึงควรรยกระดับองค์กรหรือ กลุ่ม และขบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ในชุมชนให้เป็นสังคมในวิถีประชาธิปไตยทางปฏิบัติด้วยจิตสำนึกสาธารณะผ่านกิจกรรมร่วมกัน เช่น ธุรกิจชุมชน สหกรณ์กองทุนหมู่บ้าน กองทุนสัจจะ และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อเป็นความหวังของการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยต่อไป อันจะเป็นคำตอบหรือทางออกของการพัฒนาทางการเมืองที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมในพื้นที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม และได้คัดเลือกชุมชน ๔ ชุมชนได้แก่ ชุมชนหมู่ที่ ๑ ชุมชนหมู่มูที่ ๒ ชุมชนหมู่ที่ ๘ และชุมชนหมู่ที่ ๒๐ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากเป็นชุมชนที่ได้รับการประเมินจากจังหวัดมหาสารคาม ว่าเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมเข้มแข็ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๔ เป็นการเลือกศึกษาแบบเจาะจง โดยจะศึกษาลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมบางลักษณะที่จะพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคามว่าจะมีขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมในลักษณะใดบ้าง ที่มีการเคลื่อนไหวและมีการรวมกลุ่มกันของประชาชนในชุมชนที่มีแนวคิดคล้ายกันในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเองโดยไม่หวังผลทางการเมืองแต่เป็นการสะท้อนให้รัฐบาลรับรู้ถึงความต้องการของกลุ่มต่างๆในชุมชนเพื่อให้การสนับสนุนหรือร่วมแก้ปัญหาแก่ชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวในลักษณะนี้จะไม่รอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐแต่จะร่วมกันแก้ปัญหาโดยวิธีการจัดการด้วยตนเองด้วยกระบวนการที่ร่วมกันคิดร่วมกันดำเนินการตามวิถีชีวิตชุมชน เมื่อค้นพบลักษณะขบวนการทางสังคมดังกล่าวจากการวิจัยแล้วจะได้นำเผยแพร่เพื่อพัฒนาต่อยอดเป็นชุมชนจัดการตนเองที่เข้มแข็งให้เป็นฐานรากใหม่ของชุมชนในลักษณะประชาธิปไตยรากหญ้าแล้วขยายผลออกไปทั้งจังหวัดเพื่อส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยในระดับประเทศต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมที่เป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม

๑.๒.๓ เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม

๑.๓ สมมติฐานของการวิจัย

๑.๓.๑ ปัจจัยส่วนบุคคลต่างกันมีผลต่อขบวนการประชาสังคมในจังหวัดมหาสารคาม ไม่แตกต่างกัน

๑.๓.๒ ปัจจัยขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม

๑.๓.๓ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยขบวนการประชาสังคมและปัจจัยทุนทางสังคมร่วมกันมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม

๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด

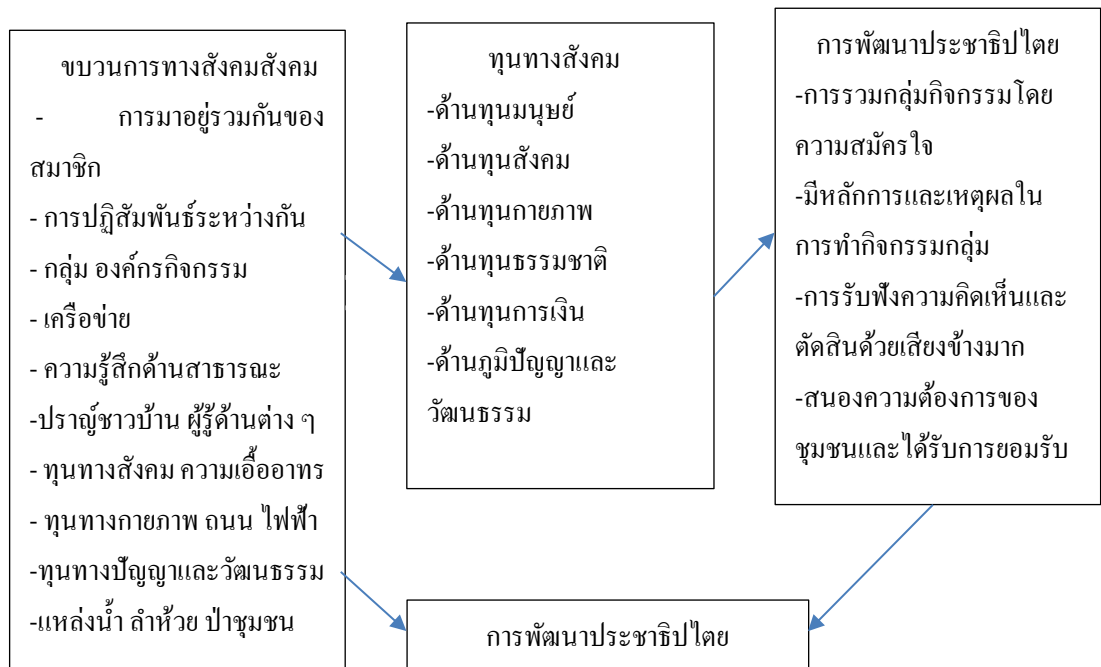
เพื่อให้ประเด็นปัญหาการวิจัยมีความชัดเจน ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงขอบเขตการวิจัยในครั้งนี้ว่าเป็นการศึกษาขบวนการทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยว่ามีกลุ่ม องค์กร ในชุมชนหรือภาคประชาสังคมแบบใดบ้างที่มีการเคลื่อนไหวในการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนด้วยตนเองในลักษณะชุมชนจัดการตนเอง โดยจะศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาวิธีปฏิบัติและหลักการที่ดีมีประการใดบ้างจึงไม่มีความขัดแย้งหรือ ทะเลาะวิวาท และแตกแยกกันในการทำงานร่วมกันของชุมชน หมู่ที่ ๑ หมู่ที่ ๒ หมู่ที่ ๘ และชุมชน หมู่ที่ ๒๐ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าเมื่อชุมชนมีการบริหารจัดการตนเองได้ การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยก็สำเร็จเพราะประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตนเองได้⁶ กล่าวคือการพัฒนาประชาธิปไตยจะต้องสร้างฐานรากให้มั่นคงก่อน ดังที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ประชาธิปไตยรากหญ้า

ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงต้องการศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมที่เป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนหรือประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า โดยจะศึกษาจากตัวแปร ๔ ตัวแปรซึ่งเป็นตัวแปรต้น คือ ตัวแปรบุคคล ตัวแปรขบวนการทางสังคม ตัวแปรทุนทางสังคม และตัวแปรตาม คือ การพัฒนาประชาธิปไตย โดยจะศึกษาในประเด็นวิธีปฏิบัติ และหลักการที่ดีในการทำงานร่วมกันของชุมชนที่ไม่มีปัญหาความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาท และแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน อะไรคือสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันจึงไปด้วยกันได้ และจะทำการเก็บข้อมูลจากประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างจาก สมาชิกขบวนการทางสังคม กลุ่มองค์กรชุมชน และกลุ่มเคลื่อนไหวในลักษณะการเมืองภาคประชาชนในชุมชน ๔ ชุมชน ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ด้วยวิธีการ ตอบแบบสอบถามเชิงปริมาณและสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างในการวิจัยเชิงคุณภาพ นอกจากนี้จะได้จัดสัมมนากลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติม

⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, ประชาธิปไตย จริงแท้...คือแคไหน, (กรุงเทพฯ : สหภาพบ็ล็คและการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕๒.

ตัวแปรที่ศึกษา มีรายละเอียด ดังนี้ ๑) ตัวแปรอิสระหรือตัวแปรต้นประกอบด้วย ๑) ตัวแปรบุคคล (เพศ อายุ อาชีพ การศึกษา รายได้) ๒) ขบวนการทางสังคม (ชุมชนเข้มแข็ง กลุ่ม องค์กร, ลักษณะรูปแบบกิจกรรมและวิธีการเคลื่อนไหว, การพัฒนาและสถานะกลุ่ม องค์กร ประกอบด้วยกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต. กลุ่มสัจจะเงินล้าน, กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง, และกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กลุ่มอาชีพ ผลผลิต และรายได้ ๑) ทุนทางสังคม (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนธรรมชาติ ทุนการเงิน ทุนปัญญาและวัฒนธรรม) และตัวแปรตาม ได้แก่ การพัฒนาประชาธิปไตย

แผนผังกรอบแนวคิด

๑.๕ ข้อจำกัดในการวิจัย

๑.๕.๑ ข้อจำกัดในด้านเนื้อหาสาระในการวิจัยครั้งนี้มุ่งวิจัยเฉพาะการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตยในรูปแบบของขบวนการประชาสังคม กลุ่ม องค์กรชุมชน มีการจัดโครงสร้าง รูปแบบ กิจกรรม และการบริหารจัดการอย่างไรและอะไรเป็นเป้าหมายหลักร่วมกัน

๑.๕.๒ ข้อจำกัดด้านพื้นที่ เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณและระยะเวลาในการวิจัย จะศึกษาเฉพาะสมาชิกระดับแกนนำชุมชน หมู่ ๑, ๒, ๘ และชุมชนหมู่ ๒๐ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๖.๑ ทูตทางสังคม หมายถึงคุณค่าความสัมพันธ์ที่ได้ก่อตัวหยั่งรากลึกอยู่ในชุมชน เป็นบรรทัดฐานทางสังคม เช่น คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความผูกพันเป็นเครือญาติ มิตรสหาย ความเอื้ออาทรต่อกัน มีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ซึ่งทูตทางสังคมในลักษณะนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นทรัพยากรทางศิลปกรรม เป็นทรัพยากรที่มีลักษณะที่เป็นแบบยิ่งใช้มากยิ่งขึ้นมาก ไม่เหมือนทรัพยากรอื่น นอกจากนี้ยังรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น และทุนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมด้วย

๑.๖.๒ ลักษณะขบวนการทางสังคม ในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึงการเคลื่อนไหวของสมาชิกชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมอยู่ในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยการรวมกลุ่มกันพัฒนาชุมชนของตนด้วยกิจกรรมที่แต่ละกลุ่มสนใจทำร่วมกันตามแนวที่ตนพอใจ เช่น กลุ่มทอเสื่ออก กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน ฯลฯ โดยมีสมาชิกของกลุ่มจำนวนหนึ่งได้เสียสละเวลาในการทำงานให้กับกลุ่มและกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ต่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นขบวนการต่างขับเคลื่อนชุมชนที่อยู่อาศัยอย่างพึ่งพากัน โดยมีเป้าหมายเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๑.๖.๓ การเมืองภาคพลเมือง หมายถึงการที่พลเมืองรับรู้ปัญหาของชุมชนและตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อการแก้ปัญหาด้วยความคิดและภูมิปัญญาของชุมชนด้วยความมุ่งมั่นสาธารณะเป็นทุนหลักทางการเมืองและด้วยความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คน ที่มีอยู่อย่างหลากหลายแล้วมาร่วมมือกัน เสริมสร้างกัน โดยมองไปยังพื้นที่สาธารณะเป็นสำคัญ

๑.๖.๔ องค์กรชุมชน หมายถึงการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่แต่มารวมกันบนฐานของปัญหาาร่วมกันก่อเกิดการค้นหา คิดค้นวิธีการในการแก้ไขและจัดการ โดยในการรวมตัวกันนั้นต้องมีกระบวนการจัดการให้สมาชิกอยู่ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียมและมีส่วนร่วม เกิดความตระหนักร่วมยึดเหนี่ยวร่วมและรู้สึกเป็นครอบครัวเดียวกันเพื่อให้การแก้ปัญหาต่างๆดำเนินไปอย่างลุล่วง

๑.๖.๕ ชุมชน หมายถึงขอบเขตพื้นที่ชุมชน ที่มีกลุ่มบุคคลจำนวนหนึ่งได้อยู่อาศัยนับถือเป็นเครือญาติ พี่น้องกัน พึ่งพาติดต่อกันมาเป็นเวลานาน จนก่อร่างสร้างฐานมีแบบแผนความสัมพันธ์การปฏิบัติต่อกันและกันจนเป็นจารีตประเพณีมีค่านิยมร่วมกัน

๑.๖.๕ ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกัน มีการบริหารและพัฒนาชุมชน โดยมีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง เอื้ออาทรต่อกันและมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน มีอิสระในการร่วมกันคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ

๑.๖.๖ การพัฒนาประชาธิปไตย หมายถึงการพัฒนาการเมืองซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการคือ ๑) ความเท่าเทียมกันตามกฎหมายหรือสิทธิเท่าเทียมกันในทางการเมืองของประชาชน การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะวิถีทางการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองที่อาศัยความรู้ความสามารถส่วนตัวของบุคคลเป็นสำคัญ ๒) ความสามารถของระบบการเมืองที่มีความสามารถสูงที่จะตอบสนองความต้องการด้านต่าง ๆ ของประชาชน มีความสามารถที่จะกำหนดนโยบาย การตัดสินใจตัดสินใจเป็นไปตามแนวทางที่ผู้นำทางการเมืองต้องการเป็นเรื่องของประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงานของสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะการทำงานของรัฐบาลอย่างมืออาชีพ ๓) การแบ่งโครงสร้างทางการเมืองให้มีความแตกต่างและมีความชำนาญเฉพาะ กล่าวคือ ในระบบการเมืองที่มีการพัฒนาแล้วจะมีการแบ่งโครงสร้างทางการเมือง โดยกำหนดให้สถาบันการเมืองหรือองค์การการเมืองมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันตามความสามารถเฉพาะหรือความชำนาญเฉพาะเพื่อให้มีการตรวจสอบถ่วงดุลกันและกันและร่วมมือกันอย่างมีประสิทธิภาพ นิยามความหมายของ “การพัฒนาประชาธิปไตย” ดังกล่าวในความคิดเห็นของผู้วิจัย เห็นว่าเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยแบบตัวแทน หรือประชาธิปไตยทางอ้อมตามระบบรัฐสภา หรือระบบสถาบัน ซึ่งเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยเท่านั้น แต่ในงานวิจัยนี้จะศึกษาประชาธิปไตยแนวพัฒนาเพื่อปูพื้นฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ให้พัฒนาขึ้นไปเป็นลำดับ จาก ระดับอุดมการณ์ ระดับสถาบัน ขึ้นเป็นระดับ ประชาสังคมและระดับวัฒนธรรมต่อไป

๑.๖.๗ ประชาธิปไตยแนวพัฒนา หมายถึง ประชาธิปไตยที่ตระหนักถึงคุณค่าความดีของสังคมแบบมีส่วนร่วม เป็นสังคมที่ประชาชนแต่ละคนและทุก ๆ คนสามารถบรรลุถึงการพัฒนาใหม่ หรือการเมืองภาคประชาชน ที่มีการเคลื่อนไหวในรูปขบวนการประชาสังคมที่ยืนอยู่บนฐานของทุนทางสังคมของชุมชน จะทำให้ขบวนการประชาสังคมเป็นขบวนการที่สามารถทำให้สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงความเป็นเจ้าของอำนาจที่ตนมีอยู่ที่แฝงด้วยศักยภาพที่มีโอกาสได้รับการพัฒนาให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ประชาชนมีความตื่นตัวในการใช้อำนาจที่ตนมีอยู่มากขึ้น มีส่วนร่วมและรวมกลุ่มรับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว ประชาชนในชุมชนก็จะค่อยพัฒนาดตนเองและปรับเปลี่ยนแนวคิดเป็นเจ้าของอำนาจและใช้อำนาจนั้นพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและแปรสภาพเป็นการเมืองชุมชนที่จะเป็นรากฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยต่อไป

๑.๖.๘ ธรรมชาติปไตย หมายความว่า การที่คนถือเอาธรรมเป็นใหญ่และยอมให้แก่ธรรมนั้น ซึ่งก็คือ ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้และสาระที่จะเป็นตัวแก้ปัญหา เมื่อทุกคนเข้าใจแล้ว หรือมีสิ่งนี้ในใจแล้วก็จะยินยอมพร้อมใจกัน ร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ⁷

๑.๖.๙ ระดับประชาธิปไตย มีการจัดแบ่งระดับความเป็นประชาธิปไตยออกเป็น ๔ ระดับ จากน้อยไปหามากดังนี้⁸

๑) อุดมการณ์ เป็นระดับเบื้องต้นของแนวคิดประชาธิปไตยที่แพร่กระจายเข้าสู่สังคม อันเป็นความเชื่อทางนามธรรมที่เป็นปัจจัยกำหนดความถูกต้องเกี่ยวกับสถาบันประชาธิปไตยและโครงสร้างของระบบการตลาดที่เป็นกลไกสนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตย

๒) สถาบัน เป็นระดับที่มีการจัดตั้งสถาบันตามรัฐธรรมนูญ ระบบกฎหมาย ระบบบริหารงานภาครัฐ ระบบการกระจายอำนาจการปกครอง องค์การพรรคการเมือง ระบบตลาด สถาบันสื่อมวลชน นับเป็นขั้นที่พัฒนาขึ้นมาอีกในระดับหนึ่งจากระดับที่เป็นเพียงอุดมการณ์ถ่ายทอดระหว่างบุคคลไม่มีสถาบันรองรับ

๓) ประชาสังคม เป็นระดับที่โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างหากจากกลไกรัฐ รัฐบาล หรือระบบราชการ โดยก่อตัวขึ้นเอง เช่น สมาคมการค้า กลุ่มผลประโยชน์ สหภาพแรงงาน สหกรณ์ การเกษตร องค์การศาสนา องค์การการกุศล พรรคการเมือง ในขั้นนี้หรือในระดับนี้ถือว่าความเป็นประชาธิปไตยแข็งแกร่งยิ่งขึ้น เพราะไม่เพียงแต่มีระบบกฎหมายและโครงสร้างของรัฐรองรับเท่านั้น แต่ยังมีโครงสร้างทางสังคมรองรับอีกส่วนหนึ่งด้วย

๔) วัฒนธรรม เป็นระดับของปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น โครงสร้างครอบครัว โครงสร้างทางศาสนา ค่านิยมทางศีลธรรม ความสำนึกของชนชาติ ประเพณีนิยมที่เกิดจากเหตุการณ์ในอดีต ที่แพร่กระจายเป็นแบบแผนการปฏิบัติของประชาชนในวงกว้าง ในมุมมองของ พุทธยามา การพัฒนาถึงขั้นเป็นวัฒนธรรมของชาติดังกล่าวนี้ ถือเป็นระดับการพัฒนาที่ล้ำลึกที่สุดที่อุดมการณ์ประชาธิปไตยจะชวนไขแทรกซึมเข้าสู่ระบบวัฒนธรรมของชาติได้ สังคมที่อุดมการณ์ประชาธิปไตยได้พัฒนากลายเป็นวัฒนธรรมประจำชาติได้ สังคมนั้นย่อมมีความมั่นคงเหนียวแน่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างไม่ต้องสงสัย

⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต, *ประชาธิปไตย ของแท้ ... คือแคไหน* , (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สหาย บล๊อคและการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕๐ - ๕๑.

⁸ นิยม รัฐอมฤต, *การปกครองประชาธิปไตยในนานาประเทศ*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖ - ๒๗.

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบและเข้าใจลักษณะขบวนการประชาสังคมและทุนทางสังคมที่จะส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคามว่ามีการเคลื่อนไหวในรูปแบบใดบ้าง

๑.๗.๒ ทำให้ได้รูปแบบการสร้างเครือข่ายการพัฒนาขบวนการประชาสังคมให้แพร่หลายเพื่อช่วยพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนในจังหวัดมหาสารคาม

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม เป็นการศึกษาขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยว่ามีกลุ่ม องค์กร ในชุมชนหรือภาคประชาสังคมแบบใดบ้างที่มีการเคลื่อนไหวในการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนด้วยตนเองในลักษณะชุมชนจัดการตนเอง โดยจะศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาวิธีปฏิบัติและหลักการที่ดีมีประการใดบ้างจึงไม่มีความขัดแย้งหรือ ทะเลาะวิวาท และแตกแยกกันในการทำงานร่วมกันของ ชุมชน หมู่ที่ ๑ หมู่ที่ ๒ หมู่ที่ ๘ และชุมชน หมู่ที่ ๒๐ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ทั้งนี้เริ่มต้นจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องโดยมุ่งพัฒนากรอบแนวคิดวิจัย การวิเคราะห์ โครงสร้างแนวคิด และตัวแปรวัด สำหรับนำไปพัฒนาเป็นเครื่องมือวิจัยทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดแนวทางการทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ปรากฏแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑.๑ แนวคิดขบวนการทางสังคม

ขบวนการทางสังคมหรือประชาสังคมเกิดจากการที่ประชาชนพลเมืองส่วนหนึ่งของชุมชนอยากเห็นความเปลี่ยนแปลงของสภาพท้องถิ่นของตนให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและพัฒนาขึ้นจากสภาพเดิม ๆ ที่ล้าหลัง มากด้วยปัญหาต่าง ๆ จึงรวมกลุ่มกันปรับปรุงสภาพชุมชนให้ดีขึ้น สมาชิกชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วยการจัดการตนเองโดยไม่รอคอยความช่วยเหลือจากรัฐบาล ดังนั้น ประชาสังคมจึงหมายถึง สถาบันที่อยู่นอกรัฐ นอกภาคเศรษฐกิจ โดยรวมตลาด สถาบันการศึกษา และการรวมเอาการเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องในประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของคนในสังคม ในความหมายนี้ประชาสังคมจึงจัดวางจำกัดอยู่ในภาคส่วนที่เป็นพลเมืองจริง ๆ คือไม่รวมเอาบรรดาพลเมืองที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจรัฐและการเมืองในระบบการเมือง คือ พรรคการเมือง นักการเมืองหรือผู้มีตำแหน่งทางการเมืองทั้งหลาย เนื่องจากบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่อยู่ในระบบการเมืองที่มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารบ้านเมืองอยู่แล้วอยู่ที่ว่าผลงาน

ของภาคการเมืองจะตกถึงมือประชาชนมากน้อยแค่ไหนหรือผลประโยชน์เหล่านั้นจะตกถึงมือพวกพ้องมากกว่าผลประโยชน์ส่วนรวม ในขณะที่ภาคประชาสังคมมุ่งเน้นที่ประโยชน์ของส่วนรวม จึงเป็นการแบ่งแยกรัฐกับประชาสังคมออกจากกัน⁹

๒.๑.๒ นิยามความหมายของขบวนการทางสังคม

ความหมายของขบวนการทางสังคมอาจอธิบายได้ไปตามยุคสมัยและสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปดังเช่นในประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะปรากฏเห็นบริบททางสังคมในยุคเก่าพลเมืองมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เช่น พัฒนาการทางเดินให้สะดวก สะอาด สวยงาม หรือรวมกลุ่มกันผลิตสินค้าจำหน่าย เป็นต้น โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรมจิตอาสาที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน ส่งผลให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน กล่าวคือลักษณะประชาสังคมดังกล่าวเป็นฐานรากที่ส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตยในระดับชาติ

ประเวศ วะสี กล่าวว่า มีคำอื่น ๆ ที่ใช้เรียก ขบวนการประชาสังคม เช่น ประชาคม ความเข้มแข็งของชุมชน หรือความเป็นชุมชน หมายถึงการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ มีอุดมคติร่วมกันหรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการรวมกลุ่มกันหรืออยู่ห่างกัน มีความห่วงใยกัน มีความผูกพันกันด้วยมิตรภาพและความรัก เวลาปฏิบัติงานมีการบริหารจัดการและเรียนรู้ร่วมกัน¹⁰

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ให้ความเห็นว่า ขบวนการประชาสังคม หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบันหรือชุมชน ที่มีกิจกรรมหรือมีความเคลื่อนไหวที่เป็นไปตามความต้องการของตนเองตามเป้าหมายโดยไม่เกี่ยวกับภาครัฐแต่อย่างใด แต่ก็สามารถเรียกร้องความสนใจหรือคัดค้านภาครัฐได้พอสมควรเนื่องจากมีการรวมกลุ่มและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม¹¹

นายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ สรุปว่า เมื่อมีคนจำนวนหนึ่งเห็นว่าในสังคมกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์หรือมีปัญหาที่ซับซ้อนยากแก่การแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ร่วมกันแล้วเกิดจิตสำนึกที่จะผ่านพ้นปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นไปด้วยกันจึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรทุกภาคส่วน (รัฐ เอกชน สังคม) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกันให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ และความห่วงใยกันด้วยระบบบริหารจัดการและเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย¹²

⁹ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มนุษย์กับสังคม, (จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๓

¹⁰ ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม, (กรุงเทพฯ : มอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

¹¹ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคม ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕

¹² ชูชัย ศุภวงศ์, ประชาสังคม : ทศวรรษคติในสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๓.

ชัยอนันต์ สมุทรวนิช ให้ความหมายว่า ขบวนการประชาสังคม หมายถึงทุกภาคส่วนของสังคมอันได้แก่ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคพลเมือง ถือว่าทั้งหมดเป็นประชาสังคมซึ่งเป็นคนละความหมายกับฝ่ายตะวันตก แต่อย่างไรก็ตามภาคส่วนเหล่านี้ก็เข้ามาเป็นหุ้นกันและมีความสำคัญที่มีการเคลื่อนไหว ซึ่งชัยอนันต์ สมุทรวนิช เรียกว่า วิถีประชา (Civil Society) ที่มีการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ โดยเอากิจกรรมเป็นสำคัญโดยปราศจากการจัดตั้ง¹³

ธีรยุทธ บุญมี ได้เสนอแนวคิดเรื่อง Civil Society ด้วยคำที่มีความหมายว่า “สังคมเข้มแข็ง” และให้ความสำคัญกับ “พลังที่สาม” หรือ “พลังทางสังคม” .ในลักษณะที่กระจายออกเป็นพลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วนโดยไม่จำกัดอาชีพ รายได้ ท้องถิ่น เป็นกลุ่ม หรือองค์กรหลากหลายตามกรอบอาชีพของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือเป้าหมายทางการเมือง แนวคิดของธีรยุทธ บุญมี ในเรื่องสังคมเข้มแข็งเช่นนี้แตกต่าง “ประชาชนเป็นใหญ่” หรือ “อำนาจของประชาชน” ที่โน้มเอียงไปในลักษณะของขบวนการประชาชนที่มักจะมีแนวโน้มรวมศูนย์เป็นองค์กรหรือสมาพันธ์ขนาดใหญ่ และไม่ผูกพันกับอุดมการณ์ของคนบางส่วนดังเช่นขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองในอดีต สังคมเข้มแข็งตามข้อเสนอของธีรยุทธ มีขั้นตอนการก่อตัวหรือการจัดตั้งอยู่ ๔ ขั้นตอน คือ ๑) การเกิดจิตสำนึกทางสังคม ๒) การเกิดขององค์กรทางสังคม ๓) การเกิดอุดมการณ์ร่วมของสังคม และ ๔) การตกผลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์สังคมและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ¹⁴

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ให้ความหมายเป็นขบวนการประชาสังคม ในรูปขบวนการเคลื่อนไหวโดยศึกษาจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบใหม่ในต่างประเทศ ความหมายของประชาสังคมจึงเกี่ยวพันกับเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบใหม่ (New Social Movement) และสิทธิการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชนซึ่งเรียกร้องเกิดประชาธิปไตยที่เข้มข้นและมีที่ว่างให้กับความแตกต่างหลากหลาย ดังนั้น ประชาสังคมตามนัยนี้จึงหมายถึงการเกิดพื้นที่สาธารณะซึ่งในปัจจุบันได้ขยายวงกว้างออกไปพร้อมกันกับความเจริญทางเทคโนโลยีสารสนเทศ¹⁵ โดยไชยรัตน์ กล่าวต่อไปว่า ขบวนการทางการเมืองและสังคม หมายถึง การสร้างการเมืองแบบที่ให้ประชาชนธรรมดาธิบดีบทบาทอย่างแข็งขันในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนแบบต่าง ๆ มากกว่าการเมืองแบบรัฐประชาชาติที่มุ่งเน้นการช่วงชิงอำนาจรัฐ (state power) ไม่ว่าจะด้วยวิธีการ

¹³ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ ๑: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๔.

¹⁴ ธีรยุทธ บุญมี, “สังคมเข้มแข็ง Civil Society” ในประชาคม ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย, รวบรวมโดย ชูชัย ศุภวงศ์ และยูดี ศาคราณณ์ไกล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๘.

¹⁵ ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ ๑ : วิชา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

ปฏิวัติรุนแรงของชนชั้นแรงงานแบบมาร์กซิสต์ในอดีต, หรือชนชั้นกลางทั้ง เก่า และ ใหม่ ตามแนวคิดแบบเสรีนิยม, หรือโดยการทำรัฐประหารของเผด็จการทหารฝ่ายขวา, หรือด้วยการเลือกตั้งแบบประชาธิปไตยก็ตาม ทั้งนี้ เพื่อเป็นการค้นคิดมรรควิธีและรูปแบบอื่น ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ด้วยการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เรียกว่าเป็น “การเมืองแบบใหม่” โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” (the new social movement) ในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า และ “ขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้า” (the grassroots movements) หรือในระดับย่อย ในประเทศโลกที่สามซึ่ง เดวิด แมทธีวส์ กล่าวว่า การที่ กลุ่ม สมาคม ในชุมชนพยายามที่จะฟื้นฟูชุมชนให้ดีขึ้นเป็นเรื่องการเมืองเครือข่ายพลเมือง ที่ทำงานเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดีก็เป็นการเมือง คณะกรรมการบริหาร โรงเรียนตัดสินใจเรื่องการใช้งบประมาณก็เป็นการเมืองและประโยชน์ทั้งหลายที่เป็นไปเพื่อประเทศ หรือชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ ล้วนแต่เป็นประโยชน์ทางการเมืองทั้งสิ้นการเมืองจึงเป็นกิจกรรมธรรมชาติเพื่อมนุษย์ชาติรัฐบาลเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเมืองการเมืองมิใช่มีไว้สำหรับนักการเมืองดังเช่นอริสโตเติลได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “โคธรรมาชาติแล้วพวกเราล้วนเป็นผู้สร้างการเมือง”การเมืองเริ่มเป็นประเด็นถกเถียงในตลาดของชาวเอเธเนียน และในสภาประชาชนมายาวนานก่อนที่จะเป็นเครื่องมือของรัฐบาลแท้จริงแล้วในอเมริกามีปฏิบัติการทางการเมืองอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. การเมืองแบบเลือกตั้ง หรือการเมืองแบบตัวแทน

๒. การเมืองภาคพลเมือง

แบบแรกนั้น ถูกควบคุมโดยนักการเมือง นักลอบบี้ และข้าราชการ ส่วนแบบหลัง คือการเมืองที่ประชาชนไม่อยากจะให้เรียกว่า “การเมือง”

เราจะเห็นการเมืองแบบแรกในการณรงค์หาเสียง หีบบัตรเลือกตั้ง และวาทะทางการเมืองของนายกเทศมนตรี ส่วนการเมืองแบบที่สองพบในรูปของ สมาคม กลุ่มในชุมชน สมาคมการประชุมสาธารณะ และองค์กรเพื่อสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ

ลักษณะของการเมืองภาคพลเมือง คือการที่พลเมืองมีความมุ่งมั่นในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม อาจปรากฏให้เห็นในสถานที่ต่าง ๆ เช่นในห้องประชุมชั้นล่างของโบสถ์ ในห้องนั่งเล่น และร้านอาหารของท้องถิ่น ซึ่งอาจเรียกสถานที่เหล่านี้ว่า เป็นพื้นที่สาธารณะ เพราะถูกสร้างขึ้นมาโดยพลเมือง ประชาชนได้แยกชัดเจนระหว่าง “กิจกรรมเพื่อส่วนรวม” จาก “การเมือง” และพวกเขาเชื่อว่าปัญหาของสาธารณะนั้นสามารถแก้ไขได้โดยการทำงานร่วมกันของประชาชน ในขณะที่ปัญหาทางการเมืองไม่สามารถทำเช่นนี้ได้ พลเมืองคนหนึ่งสรุปว่า “การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง ขณะที่การเมืองในระบบไม่สามารถทำได้”

ตัวอย่างขบวนการเคลื่อนไหวฯ ที่ไซยร์ตัน นำเสนอเพื่อให้เห็นถึงรูปลักษณะเฉพาะของขบวนการเคลื่อนไหวฯ ได้แก่ ขบวนการโซลิดาริตี ในประเทศโปแลนด์ เป็นขบวนการเคลื่อนไหว

ทางสังคมรูปแบบใหม่ ที่มีได้เคลื่อนไหวเพื่อต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่เรียกร้องความเป็นอิสระจากรัฐ เพื่อสร้างประชาสังคมให้มีฐานะเป็นคู่แข่งกับรัฐ นอกจากนี้ ยังพยายามเสนอทางเลือกที่สามารถให้กับสังคมโปแลนด์ เช่น การจัดขบวนที่เป็นการกระจายอำนาจไปยังขบวนการแรงงานทั่วประเทศ และการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการประสานงานและอีกตัวอย่างหนึ่งคือ ขบวนการเอิร์ธเฟิร์ส เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ที่มีได้เคลื่อนไหวเพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่ต้องการสร้างค่านิยมความหมายชุดใหม่ให้กับการอนุรักษ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จะเห็นได้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวช่วยนำมาซึ่งการเมืองแบบใหม่ คือการเมืองที่พัฒนาไปสู่ระบบความคิดและวิถีชีวิตที่เน้นสิทธิชุมชน การมีส่วนร่วมโดยตรง และการตัดสินใจบนฐานของความเห็นพ้องต้องกัน การเมืองแบบใหม่จะเป็นไปได้ จำเป็นต้องมีการทบทวนระบบและโครงสร้างทางการเมืองและสังคมที่ดำรงอยู่ ว่าจะสามารถปรับเปลี่ยน เพื่อเปิดพื้นที่ให้การเรียกร้องยอมรับในความแตกต่างหลากหลายได้เพียงใด

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล กล่าวว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองสังคมรูปแบบใหม่ เป็นทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับจากคนในแวดวงวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ กล่าวคือ เป็นการมองขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดาว่า เป็นการตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้งชนิดใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม เป็นความขัดแย้งที่วางอยู่บนฐานที่หลากหลายกว่าเรื่องของชนชั้น หรืออุดมการณ์ทางการเมืองดังในอดีต แต่รวมเอาเรื่องเพศ เชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม เข้าไปด้วย หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ เป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อสร้างประชาธิปไตยแบบใหม่ หรือประชาธิปไตยแบบมีที่ว่างให้กับความแตกต่างหลากหลายเป็นรูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ คือรูปแบบหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยแบบเข้มข้น¹⁶

๒.๑.๓ หลักการและความสำคัญของขบวนการประชาสังคม

จากการศึกษาแนวคิดขบวนการประชาสังคมของนักวิชาการ นักคิดทั้งหลายตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้วหากนำมาประมวลเข้าด้วยกันในลักษณะการสังเคราะห์แนวคิดประชาสังคมแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความสำคัญของประชาสังคมมีการพัฒนามาตามยุคตามสมัยและเป็นไปตามสถานการณ์ของสังคมโดยมีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ของคนในชุมชนเป็นพื้นฐานสืบต่อกันมา สำหรับประเทศไทยแล้วโดยศักยภาพประชาชนต่างก็มีวิถีชีวิต มีภูมิปัญญาเป็นของตนเองและมีความเป็นอิสระในการดำเนินชีวิตมาตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัยเป็นต้นมาและด้วยอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่เข้ามาแพร่ขยายในอาณาจักรทำให้พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์และประชาชน

¹⁶ สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, “การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ : การปรับตัวโดยรัฐไทย,” (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔)

ต่างก็นับถือพุทธศาสนาและก็นำหลักพระธรรมคำสั่งสอนมาถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันจึงอยู่กันด้วยความสมานฉันท์ มีความเอื้ออาทรต่อกันทำให้ปกครองตนเองได้ ลักษณะเช่นนี้มีมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตลอดเวลาที่ผ่านมามีอำนาจการปกครองอยู่ที่พระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวแต่พระองค์ทรงบริหารราชการแผ่นดินด้วยหลักทศพิธราชธรรมจึงยังประโยชน์สุขเพื่อประชาชนได้ทั่วถึง ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการดำรงชีวิตของประชาชนต่างก็ดำเนินไปได้ด้วยตนเอง ไม่มีบริการใด ๆ จากรัฐอย่างกว้างขวางเหมือนในปัจจุบัน ยกเว้นการรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัย ในด้านการแสดงออกทางการเมืองก็มีในรูปการแข็งเมือง การเป็นกบฏในหมู่ผู้นำเท่านั้น สักยภาพที่อุดมด้วยภูมิปัญญาและวิถีชีวิตเช่นนี้พร้อมที่จะเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนให้พ้นจากวิกฤติได้ด้วยประชาธิปไตยในมิติสังคม คือประชาธิปไตยที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกของผู้คนและสถาบันในสังคม ดังนั้น วิถีชีวิตของผู้คนดังกล่าวจึงสอดคล้องกับหลักปรัชญาการเมืองตะวันตกคือวิถีประชาธิปไตยที่ยึดโยงอยู่กับทุนทางสังคมที่มีอยู่และเป็นเงื่อนไขของความผาสุกดังกล่าว ประชาธิปไตยในลักษณะนี้เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่มีความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการและความเป็นกันเองของผู้คน ได้แก่ กลุ่ม เครือข่าย สถาบัน ในชุมชนที่เป็นความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันหรือของส่วนรวมอันเป็นสาธารณะประโยชน์ที่ทุกคนจะได้รับแบ่งปัน ดังนั้น การนำวิถีประชาธิปไตยแบบชาวบ้านไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นการยกระดับการพัฒนาการเมืองภาคประชาชนที่เป็นวิถีประชาธิปไตยที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวบ้านเพราะการเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมืองไม่มีวัตถุประสงค์เข้าไปแย่งอำนาจรัฐหรือแทนที่อำนาจของนักการเมือง และการเมืองภาคประชาชนไม่ใช่พรรคการเมืองที่หวังชนะการเลือกตั้งและเข้าไปมีอำนาจทางการเมือง แต่เป็นกระบวนการสาธารณะเพื่อประโยชน์สาธารณะที่ประชาชนรวมตัวกันอย่างมีอิสระมีศักดิ์ศรีไม่ได้รับจ้างผู้ใด เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางนโยบายในการพัฒนาและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ หากการเมืองภาคประชาชนเข้มแข็งก็จะช่วยปกป้องสถาบันประชาธิปไตยต่าง ๆ จากการถูกแทรกแซงจากอำนาจ เช่น เสรีภาพของสื่อมวลชน ระบบตุลาการองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ¹⁷ อย่างไรก็ตาม หากจะศึกษาให้ลึกกลงไปเพื่อให้ทราบถึงกลไกและกระบวนการของการเมืองภาคประชาชนโดยสังเคราะห์จากกรอบความคิดประชาสังคมที่ค้นคว้ามาตามที่น่าเสนอมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า หลักการและความสำคัญของประชาสังคมหรือการเมืองภาคประชาชนมีประเด็นสำคัญอะไรบ้างซึ่งพอจะกล่าวได้ว่าลักษณะที่สำคัญของประชาสังคม ประกอบด้วย ๑) ความเป็นสาธารณะ ๒) มีความหลากหลายที่เคารพในความแตกต่าง ๓) มีความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และ ๔) ความเป็นอิสระ ดังจะเห็น

¹⁷ ประเวศ วะสี, “การเมืองภาคพลเมือง การพัฒนาการเมืองไปสู่ประชาธิปไตย”, วารสารสถาบันพระปกเกล้า, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๐), หน้า ๕ - ๑๑.

ได้จากภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ การเคลื่อนไหวของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ก็เริ่มมีปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ ในระยะต่อมา นั่นก็หมายความว่าแนวคิดประชาสังคมที่ประกอบด้วยความหลากหลายมาอยู่รวมกันอย่างเสมอภาคด้วยความเป็นอิสระจากรัฐก็ทำให้เกิดมีพื้นที่เป็นเวทีปฏิบัติการใช้อำนาจของสมาชิกในสังคมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การพัฒนาการเมืองภาคประชาชนหรือขบวนการประชาสังคมจึงเป็นการเมืองแนวใหม่

๒.๑.๔ องค์ประกอบของขบวนการประชาสังคม

ผู้วิจัยขอสรุปว่า องค์ประกอบของขบวนการประชาสังคมจากคำจำกัดความของขบวนการประชาสังคมหรือขบวนการทางการเมืองและสังคม ที่กล่าวมา พอจะพิจารณากล่าวได้ว่า แนวความคิดประชาสังคมที่ก่อเกิดและพัฒนาขึ้นมาสะท้อนให้เห็นความพยายามที่มุ่งมั่นเพื่อแย่งชิงพื้นที่สาธารณะจากของผู้มีอำนาจคือฝ่ายการเมืองในระบบอันประกอบด้วยรัฐและนักการเมืองที่มีกลุ่มนายทุน นักธุรกิจให้การสนับสนุนกับเจ้าของอำนาจธิปไตย คือประชาชนอันเป็นฝ่ายถูกปกครอง ดังนั้น ประชาสังคมจึงดำเนินการขับเคลื่อนด้วยการรวมกลุ่มของประชาชนในรูปแบบลักษณะต่าง ๆ เช่น กลุ่ม องค์กร สมาคม มูลนิธิ สมาพันธ์ สหภาพแรงงาน สหกรณ์ เครือข่าย ขบวนการ เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสาธารณะประโยชน์ ด้วยการเปิดพื้นที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง การออกกฎหมาย หรือการกำหนดนโยบาย แนวทางการพัฒนา การดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ รวมไปถึงการริเริ่มดำเนินกิจการอันเป็นสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง ทั้งกับที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐและไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ จากคำจำกัดความดังกล่าวพอจะพิจารณาเห็นได้ว่า ประชาสังคมมี องค์ประกอบได้ดังนี้

๑. กลุ่ม หรือองค์กร ที่รวมตัวกัน
๒. ประเภทกิจกรรมเคลื่อนไหว
๓. กิจกรรมเพื่อสาธารณะ
๔. พื้นที่สาธารณะ

๒.๑.๕ ความสำคัญของขบวนการประชาสังคมสังคม

ขบวนการประชาสังคมที่มีการเคลื่อนไหวตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันนับได้ว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาการเมืองในแต่ละยุคและเป็นพลวัตทางการเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้น ขบวนการประชาสังคมจึงมีความสำคัญ ดังนี้

๑. แก้ปัญหาทางสังคมได้ โดยเฉพาะปัญหาที่ภาครัฐไม่ตอบสนอง
๒. พัฒนาประชาธิปไตย
๓. กระตุ้นการเมืองภาครัฐ

๔. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

๕. สักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

๒.๑.๖ ขบวนการประชาสังคมกับชุมชน

ขบวนการประชาสังคมในชุมชนประกอบด้วยกลุ่มกิจกรรมซึ่งอาจจะมีอยู่หลายกลุ่มในชุมชนต่างก็มีกิจกรรมของกลุ่มตัวเองตามความสนใจและความถนัดในกิจกรรมนั้น ๆ เช่น กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น กลุ่มกิจกรรมเหล่านี้จะทำงานเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายภายในพื้นที่ชุมชนที่มีความเหนียวแน่นพอที่จะเกิดระบบการพึ่งพาตนเองได้ภายในชุมชน ด้วยการขับเคลื่อนขบวนการประชาสังคมที่มีระบบกลไกและกระบวนการในการเคลื่อนไหวในรูปแบบของการจัดการทางสังคมประกอบด้วยองค์กร (Organization), ความไว้วางใจ (Trust), ผู้นำ (Elite), ความเชื่อมโยงเครือข่าย (Networks), การเกณฑ์หรือการระดม (Mobilizing), การสื่อสาร (Communication), และการทำให้เป็นข่าวหรือเป็นประเด็นสาธารณะ (Public Issue)¹⁸ ทั้งหมดเป็นระบบการจัดการเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายในแต่ละกิจกรรมซึ่งเป็นพัฒนาการของการเมืองภาคประชาชนที่จะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยในอนาคต หากมีความเข้มแข็งเพียงพอก็จะช่วยปกป้องชุมชนให้พ้นจากภัยคุกคามที่จะมาเอารัดเอาเปรียบสมาชิกในชุมชนด้วยการนำทรัพยากรธรรมชาติออกจากชุมชนหรือนำระบบทุนนิยมที่มีการแข่งขันซึ่งจะทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป แต่ด้วยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันขบวนการประชาสังคมจะช่วยตอกย้ำให้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในภูมิปัญญาของชุมชนและเชื่อมั่นในความเป็นชุมชนที่มีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน อันเป็นภูมิคุ้มกันของชุมชนที่เกิดจากการบริหารจัดการที่ดีของชุมชน ดังที่ประเวศ วะสี กล่าวว่า การอยู่ร่วมกัน คือเป้าหมายสูงสุดไม่ใช่กำไรสูงสุด และมีปัญญาพอที่จะต่อสู้ป้องกันตัวเองจากปัจจัยภายนอกที่จะทำให้เสียสมดุล¹⁹

ตามหลักทฤษฎีข่ายใยชีวิตได้เสนอแนวความคิดว่าองค์ประกอบสำคัญของระบบชีวิตในชุมชนที่ยั่งยืนคือปฏิสัมพันธ์ที่พึ่งพาอาศัยกัน หมายความว่า ชีวิตทั้งหลายในระดับต่าง ๆ ส่วน โยงใยเกี่ยวเนื่องกันเป็นเครือข่ายที่กว้างขวาง เป็นไปในทุกทิศทุกทางและมีการย้อนกลับมาหากันอีก ดังนั้น ขบวนการประชาสังคม จึงเป็นระบบชีวิตที่ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบย่อยในบริบทของชุมชนที่มีพลังต่อการพัฒนาการของชุมชนโดยมีพื้นฐานจากความสัมพันธ์ระหว่างกันจะปรากฏออกมาในรูปของพฤติกรรม จิตสำนึกและการกระทำ

¹⁸ ณรงค์ บุญสวยขวัญ, “พัฒนาการการเมืองภาคประชาชน”, วารสารสถาบันพระปกเกล้า, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๐), หน้า ๒๘ - ๕๒..

¹⁹ ประเวศ วะสี, “ขบวนการประชาสังคม”, มติชนสุดสัปดาห์, ประจำวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๖, หน้า ๒๖.

๒.๑.๗) สรุปความหมายของขบวนการประชาสังคม

จากการสังเคราะห์แนวคิดของนักวิชาการต่อขบวนการประชาสังคมตามที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความหมายของขบวนการประชาสังคม คือ การอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกของผู้คน และสถาบันในสังคมที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่มีความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการและความเป็นกันเองของผู้คน ได้แก่ ญาติพี่น้อง ความเชื่อใจกัน พึ่งพาอาศัยกัน มีการรวมกันเป็นกลุ่มกิจกรรม และมีเครือข่าย มีสถาบัน ในชุมชนที่เป็นความรู้สึกในการเป็นเจ้าของร่วมกันหรือความเป็นของส่วนรวมอันเป็นสาธารณะประโยชน์ที่ทุกคนจะได้รับแบ่งปัน โดยมีวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของคนในชุมชนเป็นพื้นฐานสืบต่อกันมา โดยมีวัตถุประสงค์ มีอุดมคติร่วมกันหรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการรวมกลุ่มกันหรืออยู่ห่างกัน มีความห่วงใยกัน มีความผูกพันกันด้วยมิตรภาพและความรัก เวลาปฏิบัติงานมีการบริหารจัดการและเรียนรู้ร่วมกันด้วยลักษณะดังกล่าว ประชาสังคม จึงประกอบด้วย เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบันชุมชนต่าง ๆ ที่มีกิจกรรมหรือมีความเคลื่อนไหวที่เป็นไปตามความต้องการของตนเองตามเป้าหมายโดยไม่เกี่ยวกับภาครัฐแต่อย่างใด มีองค์ประกอบที่สำคัญประกอบด้วย

๑. การมาอยู่ร่วมกัน
๒. มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน
๓. มีองค์กร หรือกลุ่มกิจกรรม
๔. มีเครือข่าย
๕. มีความรู้สึกด้านสาธารณะ
๖. มีการเคลื่อนไหว

องค์ประกอบ ๖ ประการดังกล่าวข้างต้นสามารถนำมาอธิบายรายละเอียดได้ดังนี้

๑) การมาอยู่ร่วมกัน

ในชุมชนต่าง ๆ จะมีผู้คนมาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนใหญ่บ้างน้อยบ้างตามความผูกพันของคนที่มีมาแต่เดิมเนื่องจากเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ตามที่อริสโตเติลนักปรัชญากรีกโบราณกล่าวว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม การที่คนมาอยู่รวมกันในจำนวนหนึ่งโดยยอมรับแบบแผน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมและกฎเกณฑ์ของกลุ่มร่วมกันโดยมีองค์ประกอบและหน้าที่ในการดำเนินชีวิตย่อมจะเกิดเป็นสังคมขึ้นมา ดังเช่น นักปราชญ์สมัยโบราณได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของมนุษย์ที่เข้ามาอยู่ร่วมกัน เป็นสังคม มีดังนี้

อริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีก กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” โดยสภาพธรรมชาติมนุษย์จะต้องมีชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ โดยมีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มนุษย์จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างอิสระตามลำพังแต่ผู้เดียวได้ จึงทำให้สังคมเกิดขึ้น และอริสโตเติลยัง

กล่าวต่อไปว่า จะไม่มีมนุษย์อยู่โดดเดี่ยวในโลก เพราะคนเดียวไม่อาจสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลได้และไม่สามารถป้องกันตนเองได้โดยลำพัง²⁰

ทอมัสฮอบบส์ (Thomas Hobbes) นักปรัชญาชาวอังกฤษผู้เป็นต้นคิดทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract) มีความเชื่อว่า ก่อนที่มนุษย์จะมาอยู่รวมกัน ในสังคมนั้น มนุษย์มีชีวิตรอยู่ตามธรรมชาติซึ่งเป็นสภาพที่ปราศจากสังคม ไม่มีรูปแบบการปกครองหรือรัฐบาล ไม่มีกฎหมาย และไม่มีคุณธรรม ฮอบบส์ มีความเห็นว่า “มนุษย์ตามธรรมชาติแล้ว มีความต้องการและมีเหตุผล” แต่ “มนุษย์มีความต้องการมากกว่าเหตุผล” ดังนั้น การใช้พลังกำลังจึงเป็นเครื่องมืออันเดียวที่จะควบคุมสิทธิของมนุษย์ตามธรรมชาติ เนื่องจากตามสภาพธรรมชาติของมนุษย์มีแต่ความโหดร้ายทารุณความเห็นแก่ตัว เอาเปรียบผู้อื่น ดังนั้น เพื่อขจัดความชั่วร้ายดังกล่าว มนุษย์จึงสัญญาที่จะเข้ามาอยู่รวมกันเป็นสังคม โดยละทิ้งสภาพธรรมชาติที่เลวร้ายเหล่านั้นเสีย²¹

เมื่อคนเรามาอยู่รวมกันเป็นสังคมและมีความเป็นปึกแผ่นแล้วจะปรากฏมีโครงสร้างทางสังคมซึ่งประกอบไปด้วย²²

๑. องค์การสังคม (Social Organization) ได้แก่ กลุ่มคน ประเภทต่าง ๆ ที่มีสถานภาพและบทบาทแตกต่างกัน

๒. สถาบันทางสังคม (Social Institution) ได้แก่ องค์ประกอบของวัฒนธรรมในการอยู่รวมกัน เช่น มีกฎระเบียบสังคมที่กำหนดไว้ เพื่อให้สมาชิกของสังคมปฏิบัติตาม

๓. วัฒนธรรม (Culture) ได้แก่ แบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิต ซึ่งแต่ละสถาบันสังคมอาจจะไม่เหมือนกัน ซึ่งปัจจุบันอาจเรียกว่า กฎกระทรวง ข้อบังคับ หรือระเบียบ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า โครงสร้างของสังคมตามที่กล่าวมาข้างต้น เกิดจากการที่คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ภายใต้จารีตประเพณี และวิถีชีวิตเดียวกัน เพื่อสร้างบรรทัดฐานที่ดำรงภายในกลุ่ม ซึ่งเรียกว่า “วัฒนธรรม” ดังนั้น บุคคลกับวัฒนธรรมจึงเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างทางสังคม

สรุป ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการมาอยู่รวมกันของคนในสังคม คือ การที่คนจำนวนหนึ่งมาอยู่รวมกันเป็นขอบเขตพื้นที่แห่งหนึ่ง ที่ยอมรับระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และกฎเกณฑ์ของกลุ่มร่วมกัน โดยมีตัวชี้วัดซึ่งเป็นตัวแปรสังเกต ประกอบด้วย ๑. กลุ่ม องค์การประเภทต่าง ๆ ในสังคมชุมชน, ๒. มีสถาบันทางสังคมในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ฯลฯ, และ ๓.

²⁰ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗.

²¹ ดนัย ไชยโยธา, นักคิด นักรู้ และนักการเมือง, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ โอ เอ็ส พรินส์ดีงเฮ้า, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๗.

²² สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐ - ๑๑.

วัฒนธรรม ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ในสังคมชุมชน

๒) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในสังคมถ้าหากจะกล่าวแล้วก็เป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติโดยไม่มีใครมาบังคับให้ต้องพูดคุยกันหรือตอบโต้กันแต่ความสัมพันธ์หรือการปฏิสัมพันธ์นั้นก็จะเป็นไปแบบเรียบง่าย ไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ ทั้งสิ้นถ้าหากว่าคนผู้ใดมีความชอบพอกันและต้องการที่จะพบปะพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ด้วยกันหรือแม้แต่จะขัดแย้งกันด้วยประการใดก็ตามเมื่อนั้นความสัมพันธ์หรือการปฏิสัมพันธ์ก็ย่อมเกิดขึ้น นี่ก็คือธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงตนเองตลอดจนมุ่งขณะอยู่ตลอดเวลาในการปฏิสัมพันธ์กัน ดังจะได้กล่าวต่อไปคือ

(๑) ความหมายของการปฏิสัมพันธ์ คำว่า “การปฏิสัมพันธ์” (Interaction) หมายถึงข้อผูกพันหรือข้อผูกมัดที่มีต่อกันในสังคมที่เหมือนกันและแตกต่างกัน มีนักปราชญ์หลายท่านได้ให้ความหมายไว้ ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ กล่าวว่าไว้ว่า ปฏิสัมพันธ์แปลว่า

ความผูกพันกัน โดยเฉพาะ หรือสายปฏิสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะ²³

ณรงค์ เส็งประชา ได้ให้ความหมายไว้ว่าสายสัมพันธ์ หมายถึง สภาวะที่มนุษย์ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปได้มีการกระทำต่อกันเพื่อให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมาย²⁴

สุพิศวง ธรรมพันทา ได้ให้ความหมายว่า ปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ความเกี่ยวข้องต่อกันของแต่ละบุคคล หรือต่อผู้อื่น เพื่อพยายามแก้ปัญหา และร่วมมือกันต่อสู้ให้บรรลุเป้าหมาย²⁵

จากความหมายของการปฏิสัมพันธ์ ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอาจจะแสดงออกมาในรูปแบบพฤติกรรมซึ่งปฏิบัติตามกฎหมาย กติกา ข้อบังคับ กฎหมาย สถานภาพ บทบาท และบรรทัดฐานอื่น ๆ เช่น ทางศีลธรรม ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรมได้แบ่งการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมไว้ ๓ ประการ คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ไม่ว่าจะแสดงการปฏิสัมพันธ์ทางใดก็ตามต้องปฏิบัติด้วยการคิดดี ทำดี ให้ละเว้นทางชั่ว

(๒) ความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์

ในสังคมของมนุษย์ที่อยู่อาศัยรวมกันมีสิ่งหนึ่งที่เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญคือการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้คนในสังคมทั้งอยู่ใกล้กันและอยู่ห่างไกลกัน ดังจะปรากฏให้เห็นในยุค

²³ ราชบัณฑิตยสถาน , พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ.๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๒๕), หน้า ๖๔๖.

²⁴ ณรงค์ เส็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้า, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๓.

²⁵ สุพิศวง ธรรมพันทา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ภูมิไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙.

ปัจจุบันซึ่งเป็นยุคสื่อสารมวลชนแบบไร้พรมแดน คนเราสามารถที่จะทำการสื่อสารหรือส่งข่าวสารอันเป็นลักษณะการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนที่รู้จัก คู่เนย หรือติดต่อทางธุรกิจด้วยกันซึ่งสามารถทำได้ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน กลุ่มบุคคลในประเทศหรือต่างประเทศและอาจกว้างออกไปได้ทั่วทั้งโลก

ดังนั้น การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงเป็นความจำเป็นสำหรับชุมชน กลุ่มชน กลุ่มสังคม กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอิทธิพล หรือรวมไปถึงพรรคการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในโลกนี้ก็เป็นได้ ดังจะได้สรุปลักษณะที่สำคัญของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมดังนี้²⁶

๑. การติดต่อกัน กล่าวคืออาจมีการมาพบปะกันโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ เช่น การแจ้งข่าวทางโทรศัพท์ ทางหนังสือ หรือสื่อมวลชนต่าง ๆ ก็ได้

๒. มีจุดมุ่งหมายในการติดต่สื่อสารกัน เช่น การติดต่อกับสมาชิกกลุ่มอาชีพด้วยกันหรือการติดต่อกับธนาคารเพื่อการเกษตร เป็นต้น

๓. ลักษณะของการติดต่อสัมพันธ์กัน ในลักษณะนี้มักจะเป็นการติดต่อหรือปฏิสัมพันธ์กันแบบต่อเนื่องกันเป็นระยะเวลายาวนาน

๔. มีกฎเกณฑ์ในการปฏิสัมพันธ์ กล่าวคือ ในการปฏิสัมพันธ์กันนั้นต้องอาศัย กฎ กติกา ข้อบังคับ หรือบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนมีการจัดระเบียบในการปฏิสัมพันธ์

๓)รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

หากจะกล่าวถึงรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแล้วอาจจะมียุหลายรูปแบบแต่ก็พอจะประมวลออกมาได้ดังนี้

(๑) รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามหลักศาสนา กล่าวคือ ในเมื่อมนุษย์ทุกคนต่างก็นับถือศาสนาหรือเชื่อในลัทธิที่ตนเลื่อมใสศรัทธา ในการนับถือศาสนาหรือลัทธินั้น ๆ จะต้องมีแนวทางในการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาซึ่งทุกศาสนาต่างก็สอนให้เป็นคนดีทั้งสิ้น เช่น ศาสนาขงจื้อ สอนให้รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ขงจื้อจึงจัดรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมไว้ คือ ผู้ปกครอง กับ ผู้ถูกปกครอง, บิดามารดา กับ บุตรธิดา, สามี กับ ภรรยา, พี่ กับ น้อง, เพื่อน กับ เพื่อนฝูง เป็นต้น โดยมีรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ คือ บิดามารดาพึงมีเมตตาต่อบุตรธิดา, สามีภรรยาพึงมีความรักและความซื่อสัตย์ต่อกัน, ญาติพี่น้องพึงมีความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกัน และมิตรสหายพึงมีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน นอกจากนี้แล้ว ศาสนาขงจื้อยังได้วางรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับพฤติกรรมตามแนวจริยธรรม ๕ ประการ คือ ความสุภาพ ความโอบอ้อมอารี ความจริงใจ ความตั้งใจจริง และความเมตตากรุณา ส่วนศาสนาพุทธนั้นพระพุทธเจ้าก็

²⁶ ณรงค์ เส็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๒๓.

ทรงวางระเบียบสังคมาหรือการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมาแล้ว ๒๖๐๐ ปี รูปแบบนี้ยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบันนี้และยังมีความเหมาะสมและทันสมัยอยู่เสมอ รูปแบบดังกล่าวนี้ คือ ๑. ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา ซึ่งมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดาอย่างดี และบุตรธิดาก็พึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ๕ ประการ คือ ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ทำกิจแทนท่าน ดำรงศัสกุล ประพฤติตนเป็นคนรับทรัพย์ มรดก และเมื่อท่านล่วงลับไป ทำบุญอุทิศให้ท่าน ๒. ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ซึ่งมีหน้าที่ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการให้แก่ศิษย์ ดังนั้น ศิษย์พึงปฏิบัติด้วยการปฏิสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ ด้วยการลุกขึ้นยืนรับท่าน ด้วยการเข้าไปรับใช้ท่าน ด้วยการเชื้อฟังท่าน ด้วยการอุปัฏฐากท่าน และด้วยการเรียนวิชาโดยเคารพ และครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ก็ย่อมอนุเคราะห์แก่ศิษย์ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ แนะนำให้เรียนดี บอกศิลปวิทยาให้ สั้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง และทำการป้องกันภัยในทิศทั้งหลาย ๓. ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยา สามีพึงบำรุงภรรยา ด้วยภารกิจตามแนวสายใย ๕ ประการ คือ ด้วยการยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา ด้วยการไม่คูหมิ่น ด้วยการไม่ประพฤตินอกใจ ด้วยการมอบความเป็นใหญ่ และด้วยการให้เครื่องแต่งกาย ส่วนฝ่ายภรรยาก็ต้องอนุเคราะห์ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ จัดการงานดี สงเคราะห์คนข้างเคียงสามีดี ไม่ประพฤตินอกใจสามี รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาไว้ได้ และขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง ๔. ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตร กุลบุตร กุลธิดา พึงสร้างปฏิสัมพันธ์กับมิตรสหาย ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ แบ่งปันสิ่งของให้มิตรสหาย เจรจาด้วย ถ้อยคำอันไพเราะ ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ วางตนเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย และพูดแต่ความจริง และมิตรสหายก็มีภารกิจอนุเคราะห์กุลบุตร กุลธิดา ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ รักษามิตร สหายผู้ประมาทแล้ว รักษาทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งได้ ไม่ละทิ้งเมื่อยามวิบัติ และนับถือตลอดอายุชาติพี่น้อง ๕. ทิศเบื้องต่ำ ได้แก่ บ่าวไพร่ ซึ่งผู้เป็นนายพึงสร้างปฏิสัมพันธ์กับบ่าว ไพร่ด้วยภารกิจ ๕ ประการ คือ ด้วยการจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง ด้วยการให้อาหารและรางวัล พยายามในเวลาว่างที่เจ็บไข้ ให้รับประทานสิ่งของที่มีรสดี และให้มีเวลา พักตามกาลสมัย ส่วนบ่าว ไพร่ ก็มีภารกิจต้องกระทำตอบแทนคือ ลุกขึ้นทำงานก่อนนาย เลิกงาน หลังนาย ถือเอาแต่ของทีนายให้ ทำงานให้ดีขึ้น และนำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ ๖. ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณะชีพรามณ์อันเป็นที่สักการะบูชาของคฤหัสถ์ ดังนั้นคฤหัสถ์พึงบำรุงสมณะชีพรามณ์ด้วยภารกิจ ๖ ประการ คือ ด้วยกายกรรม คือจะทำอะไรประกอบด้วยเมตตา ด้วยวจีกรรม คือพูดอะไรประกอบด้วยเมตตา ด้วยมโนกรรม คือคิดสิ่งใดประกอบด้วยเมตตา เปิดประตูบ้าน ต้อนรับทุกเวลา ด้วยการให้อามิสทาน และในทำนองเดียวกัน สมณะชีพรามณ์ก็ย่อมอนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ด้วยกิจ ๕ ประการ คือ ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจงาม ให้ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้งและบอกทางสวรรค์ให้

(๒) รูปแบบการปฏิสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ เป็นการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มขนาดเล็กซึ่งมีลักษณะการปฏิสัมพันธ์เป็นแบบใกล้ชิด คู่กัน และเป็นส่วนตัว จนกระทั่งสมาชิกรู้สึกมีความเป็นพวกเดียวกัน หรือความเป็นพวกเรา สมาชิกเกิดอารมณ์ร่วม เช่น ความรัก ความพอใจ ความเห็นอกเห็นใจ ความรู้สึกอ่อนไหวคล้อยตามกัน ซึ่งเกิดจากการพบหน้าตากันบ่อยครั้ง และคู่กันเคียงกันถึงเห็นถึงความเป็นส่วนตัวของกันและกัน ความสัมพันธ์แบบนี้จะพบได้จากกลุ่มครอบครัวกลุ่มเพื่อนด้วยกัน

สรุปแล้ว รูปแบบการปฏิสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ ประกอบด้วย กลุ่มขนาดเล็ก มีความคุ้นเคยใกล้ชิด มีปฏิสัมพันธ์บ่อยครั้งและสม่ำเสมอจนคุ้นเคยกัน และมีความสนใจและมีเป้าหมายร่วม โดยสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันตามกฎของกลุ่มมากกว่ากฎของตน กลุ่มจะมีพื้นฐานความจริงใจและความเห็นอกเห็นใจในความร่วมกิจกรรมเสมอ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าหน้าที่และความสำคัญของกลุ่มปฐมภูมิก็คือการอบรมขัดเกลาบุคคลให้เรียนรู้ระเบียบของสังคมซึ่งมีอิทธิพลอย่างสำคัญในการพัฒนาและควบคุมพฤติกรรมของบุคคล ดังนั้นกลุ่มปฐมภูมิจึงเป็นสังคมที่มีความเป็นธรรมชาติและเป็นสังคมในอุดมคติของมนุษย์ เป็นการดำรงชีวิตแบบธรรมดาและมีการคล้อยตามจุดประสงค์ของกลุ่ม

(๓) รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบทุติยภูมิ เป็นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ลักษณะแบบเป็นทางการจึงทำให้ห่างเหิน เนื่องจากเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันเฉพาะตามบทบาทหน้าที่เพื่อผลประโยชน์ที่กำหนดไว้ การปะทะสังสรรค์เกิดขึ้นบางกาลเทศะกับบุคคล หรือตามข้อบังคับของกลุ่ม ความผูกพันอย่างลึกซึ้งไม่ปรากฏ กลุ่มลักษณะนี้ ได้แก่ องค์กรอาชีพ ชมรม สโมสร ฯลฯ มีในสังคมใหญ่ เช่น สังคมเมือง

สรุปแล้ว ลักษณะการปฏิสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ ประกอบด้วย ๑) กลุ่มขนาดใหญ่ ๒) วัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดไว้ชัดเจนและจำกัด เพื่อสนองความต้องการเฉพาะอย่างของกลุ่มบุคคลในกลุ่มสัมพันธ์กันเฉพาะในวัตถุประสงค์นั้น เช่น พนักงานธนาคารจะเกี่ยวข้องกับลูกค้าเฉพาะธุรกิจการเงินเท่านั้น ๓) สมาชิกมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ ฉะนั้น วัตถุประสงค์ของกลุ่มมีความสำคัญเหนือกว่าวัตถุประสงค์ส่วนบุคคล ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์จะมีขอบเขตจำกัดเฉพาะตามกติกาของกลุ่มโดยพิจารณาจากการสนองตอบเป้าหมายของกลุ่ม ๔) การสื่อสารกันของสมาชิกมีขอบเขตจำกัดภายใต้จุดมุ่งหมายเฉพาะกลุ่มโดยสมาชิกไม่สามารถจะสื่อสารได้อย่างเสรีในด้านทัศนคติและค่านิยมส่วนบุคคล คงแสดงได้เฉพาะจุดประสงค์ของกลุ่มเท่านั้น²⁷

²⁷ ณรงค์ เล็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โอ เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๔.

อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ของกลุ่มทุติยภูมิเป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามระเบียบแบบแผนและเป็นทางการ ส่งผลให้มีความสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มได้ง่ายและรวดเร็ว ภายใต้กฎระเบียบที่แน่นอนและยึดถือเอาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลักเพราะกลุ่มนี้มีผู้คนจำนวนมาก

(๔) รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวสังคมการเมือง เป็นลักษณะการปฏิสัมพันธ์ที่ยึดถือการจัดระเบียบตามบรรทัดฐานทางสังคม ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของแต่ละประเทศเป็นสำคัญ อย่างกรณีของประเทศไทยเริ่มจากสมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตามลำดับ ปรากฏแนวบรรทัดฐานทางสังคมไทยที่จัดรูปแบบไว้ ดังนี้ ๑. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ๒. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับศาสนา ๓. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล ๔. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสถาบันครอบครัว ๕. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับกลุ่มบุคคล ๖. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลกับกลุ่มบุคคล ๗. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลกับกลุ่มสังคม ๘. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสังคมกับสังคม ๙. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสังคมหรือรัฐกับรัฐ ๑๐. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างทวีปกับทวีป ๑๑. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสังคมโลก

ดังนั้นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมตามแนวสังคมการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องลักษณะบางประการของขบวนการทางสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตย ในจังหวัดมหาสารคามสามารถพิจารณาได้จากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสังคมกับสังคม อันเป็นการปฏิสัมพันธ์ในลักษณะการเคลื่อนไหวของกลุ่มบุคคลที่มีวัตถุประสงค์บางประการทางด้านการเมืองต่อผู้ปกครอง และสังคมอันเป็นส่วนรวม

จะเห็นได้ว่า การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือบุคคลต่อบุคคลมีพื้นฐานมาจากธรรมชาติของมนุษย์และพัฒนาขึ้นตามบทบาทในรูปแบบต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น เมื่อเด็กแรกเกิดก็จะมีพฤติกรรมไปตามธรรมชาติ ยังไม่มีจุดมุ่งหมาย แต่ต่อมาเมื่อพ่อแม่ตอบสนอง ความต้องการด้วยการเลี้ยงดูเป็นอย่างดีต่อเมื่อเด็กหิวก็จะขยับตัวหรือร้องแม่ก็จะให้อาหาร เมื่อกระทำหลาย ๆ ครั้งและก็ได้รับการตอบสนอง ทำให้เด็กเรียนรู้ถึงการสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขกับผลที่จะได้รับ ดังนั้น เมื่อต้องการสิ่งใดก็จะแสดงพฤติกรรมซึ่งจะก่อให้เกิดผลนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงมีแนวการจัดระเบียบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งเรียกว่าระเบียบภาคบังคับดังนี้คือ

๑) แนวบรรทัดฐาน หมายถึง การประพฤติตามการปฏิสัมพันธ์กันตามสถานภาพความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ในขณะนั้น ที่เป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติมีทั้งลักษณะที่ทำให้กระทำและบางอย่างกึ่งเว้นไม่ให้กระทำซึ่งเป็นที่การปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชนและชนชั้นซึ่งเป็นแนวการควบคุมทางสังคมที่สมาชิกในสังคมได้ยึดถือปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ (๑) วิถี

ชาวบ้าน อันเป็นบรรทัดฐานที่ยอมรับและปฏิบัติตามจนเคยชิน (๒) จารีต ก็คือข้อห้าม หากล่วงละเมิดต้องได้รับโทษตามแต่กรณีของความผิด (๓) กฎหมาย หมายถึงกฎเกณฑ์กติกาคำอันเป็นบรรทัดฐานชนิดหนึ่งมีไว้เพื่อความสงบสุขของสังคม

๒) แนวสถานภาพ หมายถึง การแสดงพฤติกรรมประเภทหนึ่งของมนุษย์ที่เป็นไปตามสถานภาพที่ตนเองสังกัดอยู่ตามสภาพความเป็นจริง สถานภาพของมนุษย์ได้มาโดยกำเนิด เช่น เป็นชาย เป็นหญิง พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และได้มาจากการแสดงพฤติกรรมที่ได้มาภายหลัง เช่น ตำรวจ ทหาร ครู แพทย์ เป็นต้น

๓) แนวบทบาท หมายถึงการแสดงตนเองตามการปฏิสัมพันธ์กับสถานภาพที่ตนเองมีอยู่ในขณะนั้น ซึ่งได้แก่การปฏิบัติตนตามหน้าที่และสิทธิ์ที่ตนมีหรือเป็นอยู่ นั่นคือบทบาทที่จะต้องแสดงออกและกลายเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ทุกคน

๔) แนวการควบคุม หมายถึง การแสดงพฤติกรรมของกลุ่ม คนทุกคน ให้เป็นไปตามการจัดระเบียบทางสังคมหรือตามบทบาทเพื่อรักษาเสถียรภาพของสังคม ศึกษาระเบียบแบบแผนของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มปฏิบัติตามการจัดระเบียบทางสังคมหรือบรรทัดฐานทางสังคมหรือของกลุ่มเพื่อมิให้ปฏิบัตินอกเหนือจากนั้นเพื่อให้การปฏิสัมพันธ์ได้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มหรือสังคม สำหรับเป้าหมายที่สำคัญก็มีดังนี้ (๑) การรักษานขนบธรรมเนียม ประเพณี (๒) เพื่อรักษามติมหาชน และควบคุมปัจเจกชน (๓) เพื่อรักษาและเคารพนับถือ เชื้อพืงครอบครัว ครอบครัวสามารถที่จะตัดเดือนสมาชิกของตนมิให้ฝ่าฝืนบรรทัดฐาน (๔) เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้รับการศึกษา ศึกษาระเบียบวินัยและกฎหมายบ้านเมือง กฎของชุมชน และเชื้อพืงผู้นำหากฝ่าฝืนลงโทษได้

๕) แนวชนชั้น^{๒๘} หมายถึง การจัดระเบียบทางสังคมที่ทางนักสังคมวิทยาได้กำหนดไว้ เช่น พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์หรือเจ้านาย ขุนนางหรือราชการ พระสงฆ์ และราษฎรตั้งแต่ระดับรากหญ้าและชนชั้นที่ได้รับการศึกษาดี ๆ การพัฒนาประเทศหรือ การปกครองสังคมก็จะมีระเบียบดี

กล่าวโดยสรุป การปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ๑. ความสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะหรือตามข้อผูกมัดสายสัมพันธ์กันเป็นพิเศษ เช่น เพื่อนกับเพื่อน บั๊จเจกชนกับกลุ่ม ๒. ความสัมพันธ์ที่เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์ เช่น การเห็นหน้ากัน ก็ส่งยิ้มให้กัน ๓. ไม่มีใครมาบังคับให้มีสายปฏิสัมพันธ์กัน ๔. การปฏิสัมพันธ์กันทางกาย ทางวาจา และทางใจ

^{๒๘} ณรงค์ เต็งประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : บริษัท โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๕.

๕. การปฏิสัมพันธ์แสดงออกทางพฤติกรรมแบบสนิทสนมกันอย่างมาก เช่น ระหว่างปัจเจกชน กับปัจเจกชน ปัจเจกชนกับครอบครัว กลุ่ม กลุ่มสังคมและประเทศชาติ ๖. มีการรวมกลุ่มกันเพื่อจะได้ดำรงชีวิตร่วมกันอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีแล้วจัดตั้งเป็นชุมชน

ต่อไป

๓) องค์กรหรือกลุ่มกิจกรรม

องค์กร หรือกลุ่มกิจกรรมของภาคประชาสังคมนั้นสามารถปรับเปลี่ยนไปตามเป้าหมาย เงื่อนไข วิธีการต่าง ๆ แนวโน้ม ตลอดจนบริบทขององค์กรที่จะส่งผลกระทบต่อรูปแบบหรือลักษณะองค์กรได้ ดังนั้น หากจะพิจารณาแล้วองค์กรของประชาสังคมเกิดจากความเป็นจริงที่ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ค่านิยม ซึ่งเป็นบรรทัดฐานทางสังคม หรือวัฒนธรรมเป็นเหมือนวิถีชีวิตของคนหรือคนทำงานและจะเชื่อมโยง ไปถึงการบริหารองค์กรด้วย ดังนั้น รูปแบบ คุณภาพ ประสิทธิภาพหรือความสำเร็จขององค์กรมาจากปัจจัย ที่เป็นค่านิยม ความรู้สึก ความเชื่อ และการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของสมาชิกทุกคนในองค์กร²⁹ ดังนั้น บริบททางสังคม วัฒนธรรม มีความสำคัญต่อรูปแบบการจัดการองค์กร จึงต้องมีความเข้าใจ และรู้จักการดึงเอาพลังจากวัฒนธรรมมาใช้เพื่อสร้างความสำเร็จของกลุ่มและองค์กรซึ่งอาจพิจารณา เห็นได้ว่า ลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรที่จะมีผลต่อพัฒนาการของขบวนการประชาสังคมจึงสมควร พิจารณาจากองค์ประกอบดังต่อไปนี้ คือ ๑) การเกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการ ๒) เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และลักษณะของกลุ่ม องค์กร ขบวนการ ๓) ลักษณะการจัดโครงสร้างกลุ่ม องค์กร ขบวนการ ๔) เงื่อนไขของการเกาะเกี่ยวร่วมกันในกลุ่ม องค์กร ขบวนการ ๕) ทิศทางของกลุ่ม องค์กร ขบวนการ ๖) ผู้นำ ๗) กิจกรรมที่ต่อเนื่อง ๘) เน้นศักยภาพภายใน ทั้ง ๘ ประการดังกล่าว ถือเป็นบริบทและประเด็น สำคัญของประชาสังคมโดยมีลักษณะและสมควรจะเป็นดังนี้

(๑)การเกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคม มีหลายแนวคิด ทฤษฎีและหลายระดับ ที่สำคัญ คือ ๑. ทฤษฎีการกระทำร่วมกันโดยมีกิจกรรมร่วมกันเมื่อเห็นว่ามีผลประโยชน์ร่วมกันและทุกคนมีความสำคัญ ๒. ทฤษฎีแลกเปลี่ยน โดยกลุ่มเห็นว่าผู้นำกลุ่มหรือผู้ชักชวนให้เข้าร่วมและสร้างแรงจูงใจโดยมีผลประโยชน์ตอบแทน เช่น เงิน งาน หรือ การได้รับความรู้สึกทางอารมณ์ร่วมกัน โดยได้พบปะ ได้ใกล้ชิด ตลอดจน มีจุดหมายด้านอุดมการณ์ร่วมกันหากเป็นกิจกรรมด้านการเมือง อุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นสิ่งสำคัญ เช่น การเกิดประชาสังคมมีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างความ เป็นประชาธิปไตย ๓. การก่อเกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการ มาจาก สมาชิกของกลุ่ม ชุมชนมี

²⁹ ณรงค์ บุญสวยขวัญ, พัฒนาการการเมืองภาคประชาชน, วารสารสถาบันพระปกเกล้า, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๐, หน้า ๓๐ - ๓๑.

คุณค่า ความรู้สึกหรือสำนึกร่วมกัน เช่น ความรู้สึกที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติร้อยละ ๖๐ ขาดความสมบูรณ์ หรือการมีประเด็นร่วมกัน จากการกระทำของรัฐหรือจากนโยบายการพัฒนาภาครัฐ เป็นต้น

(๒) เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และลักษณะของกลุ่ม องค์กร ขบวนการ มีลักษณะสำคัญคือ ๑. เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะชัดเจน และ ๒. มีการดำเนินงานอย่างอิสระ

(๓) ลักษณะการจัดโครงสร้างกลุ่ม องค์กร ขบวนการ มีลักษณะที่สำคัญ คือ ๑. มีการจัดโครงสร้างระบบอย่างชัดเจน ๒. มีการจัดระบบความสัมพันธ์ภายในองค์กรแบบดึง หรือเป็น องค์กรแบบมืออาชีพ ๓. มีการแบ่งส่วนงาน จัดความสัมพันธ์แบบสายบังคับบัญชา ๔. มีการมอบหมายหน้าที่การทำงาน ๕. มีระเบียบ กฎหมายชัดเจน ๖. มีลักษณะองค์กรแบบเปิดที่ไม่มีการ กำหนดรูปแบบองค์กรไว้ก่อนแต่ใช้ความไว้วางใจกัน

(๔) เงื่อนไขของการเกาะเกี่ยวร่วมกันของกลุ่ม องค์กร ขบวนการ มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑. มีกฎระเบียบของกลุ่ม องค์กรแบบทางการหรือองค์กรแบบวิชาชีพ ๒. มีการจัดการกลุ่มแบบชาวบ้านหรือองค์กรปฐมภูมิ ที่มาจากบรรทัดฐาน ค่านิยม ประเพณีวัฒนธรรม ความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ๓. มีเงื่อนไขทางอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนทัศนคติต่าง ๆ เป็นปัจจัยร้อยรัดความเป็นกลุ่ม องค์กรร่วมกัน

(๕) ทิศทางของกลุ่ม องค์กร ขบวนการ หมายถึงรูปแบบปฏิบัติการของประชาสังคมจะมีการเคลื่อนไหวไปทิศทางใดหรือแนวทางใด เช่น ๑. การต่อต้าน หรือคัดค้านรัฐบาล ๒. เรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ ๓. เคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกันของชุมชนไม่เกี่ยวกับรัฐหรือ ชวงชิงอำนาจรัฐ ๔. รูปแบบปฏิบัติการแบบสมานฉันท์ที่เห็นด้วยกับอำนาจรัฐสนับสนุนรัฐหรืองาน ส่วนราชการ

(๖) ผู้นำ บุคคลที่จะเป็นผู้นำกลุ่มหรือองค์กร ขบวนการ มีลักษณะ ๒ ประการ คือ ๑) ผู้นำที่ไม่ผูกขาดมีหลากหลายจากการแข่งขันจากสมาชิกเพื่อให้ได้ผู้นำที่เข้มแข็ง ๒) ไม่จำเป็นต้องมีผู้นำเนื่องจากมีพลังของกลุ่มอยู่แล้ว

(๗) การมีกิจกรรมต่อเนื่อง มีลักษณะสำคัญ คือ ๑. สมาชิกสามารถเข้าร่วม กิจกรรมได้ทั่วถึง ๒. มีกิจกรรมที่เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับสมาชิกในการทำงานขององค์กรชุมชน เช่น กระบวนการเสวนา เป็นเวทีสาธารณะหรือพื้นที่สาธารณะ กล่าวคือ มีสถานที่สำหรับสมาชิก ทำงานร่วมกลุ่มกัน ๓. ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๔. การดำเนินกิจกรรมใด ๆ ต้อง ดำเนินการผ่านความตั้งใจ ใคร่ครวญ หรือมี จุดมุ่งหมายในการอยู่ร่วมกัน

(๘) เน้นศักยภาพภายในกลุ่ม องค์กร ขบวนการ หมายถึง ความเข้มแข็งของ กลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคม ที่เกิดจาก ๑. กำลังทุน สถิติปัญญา วัสดุสิ่งของของตนเองให้มาก

ที่สุด ๒. ได้มาจากการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรวิชาการ หรือ องค์กรอื่น ๆ

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า องค์กรประกอบของขบวนการประชาสังคม ทั้ง ๘ ประการดังกล่าว เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยจะได้นำมาศึกษาและวิเคราะห์หาว่ามีระบบและกระบวนการใดเกิดขึ้นและเกิดขึ้นด้วยเหตุใด ทั้งนี้ เพื่อจะได้นำเสนอขบวนการประชาสังคมลักษณะใดที่สอดคล้องกับวิถีประชาธิปไตยโดยแนวพัฒนามากน้อยเพียงใด ชุมชนสามารถขัดเกลาให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตประชาธิปไตยได้หรือไม่ กล่าวคือ ให้เป็นคนที่มีความคิดอ่านแบบสร้างสรรค์ มีอุดมการณ์ และมีระเบียบในการดำเนินชีวิต มีวินัย ถ้าจะทำจะมีวิธีใดบ้าง ซึ่งผลการวิจัยจะได้นำเสนอแนวทางดังกล่าวอันเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยระดับรากหญ้า

๔) มีเครือข่าย

เครือข่าย หมายถึง การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจที่จะ แลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทรซึ่งกัน และกัน ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ คือ ๑. มีความสัมพันธ์ต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ ๒. มีกิจกรรมที่ต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ๓. มีการเป็นสมาชิกต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ ๔. การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่ายจะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ๕. เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ๖. เป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อกิจกรรมบรรลุเป้าหมายแล้วเครือข่ายก็อาจยุบสลายไปแต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีการกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่อีก ๗. เป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

๕) มีความรู้สึกด้านสาธารณะ

ความรู้สึกด้านสาธารณะของบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร ขบวนการ หมายถึงความรู้สึกที่เป็นจิตสาธารณะ (Public Consciousness หรือ Public mind) เช่นเดียวกับ จิตอาสา อันเป็นจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมหรือจิตสำนึกทางสังคมเพราะคำว่า “สาธารณะ” คือ สิ่งที่มีได้เป็นของผู้หนึ่งผู้ใด จิตสาธารณะจึงเป็นความรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของในสิ่งที่เป็นสาธารณะที่ทุกคนมีสิทธิและหน้าที่ในการที่จะดูแลและบำรุงรักษาาร่วมกัน นอกจากนี้แล้วคำว่าจิตสาธารณะ ยังหมายรวมถึง จิตของคนที่มีรู้จักการเสียสละ ความร่วมมือ ร่วมใจ ในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม จะช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ช่วยกันพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อเป็นหลักการในการดำรงชีวิต ช่วยแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคม กล่าวโดยสรุปแล้ว คำว่า สาธารณะ (Public) หมายถึง ๑. การแสดงออก

เพื่อสังคมส่วนรวม ๒. เป็นการบริการชุมชน ๓. ทำประโยชน์เพื่อสังคม ๔. การตระหนักรู้ คนที่จะทำสิ่งใดเพื่อเห็นแต่ประโยชน์ส่วนรวม

๖) มีการเคลื่อนไหว

ในขบวนการกลุ่ม องค์กร ภาคประชาสังคม มีรูปแบบการเคลื่อนไหวหรือขับเคลื่อนองค์กรให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้โดยผ่านกระบวนการบริหารจัดการ

และกำหนดบทบาทตามโครงสร้างที่สมาชิกยอมรับและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการตามขั้นตอนกิจกรรมต่าง ๆ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง คือ การเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) คือ เป็นปฏิบัติการของกลุ่มคนที่มีเป้าหมายเดียวกัน คือต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ในประเด็นต่าง ๆ เช่น การเมือง สิ่งแวดล้อม คนพิการ คุณภาพชีวิต เศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น กล่าวโดยสรุป การเคลื่อนไหวในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อไปกระทำต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้สำเร็จ จะมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ๑. การเกณฑ์ หรือการระดมคน ถ้ามีจำนวนมากเท่าใดก็จะมีเม็ดเงินเชื่อถ้อยยิ่งขึ้น มีคนมาร่วมมากขึ้น กิจกรรมนั้นจะสำเร็จตามเป้าหมาย ซึ่งเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “การจัดการหรือการจัดตั้งคน” ที่มีความไว้วางใจ มีความศรัทธา ในตัวผู้ระดมคน ๒. ทุกคนที่มาร่วมกิจกรรมสามารถแสดงความคิดเห็นได้เต็มที่ ๓. ต้องมีเงินทุนหรือทรัพย์สินในกิจกรรม

การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม

๒.๒ แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital)

แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมเป็นความคิดเห็นของนักวิชาการทางด้านสังคมวิทยาที่ได้ศึกษาค้นคว้าปัจจัยหลาย ๆ อย่างที่มีส่วนทำให้ชุมชนมีความเจริญและดำรงอยู่ได้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน บางชุมชนก็มีการพัฒนาตนเองเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถบริหารจัดการตนเองได้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติของคนที่มาอยู่ร่วมกัน อาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมเป็นคุณค่าที่มีมาแต่เดิมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยในรูปแบบของวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความสัมพันธ์กันที่มีอยู่ในชุมชน ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรกัน ตั้งแต่ครอบครัว ขยายไปจนถึงกลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ และกลุ่มต่างๆในชุมชนที่ต่างมุ่งมั่นเพื่อส่วนรวม

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐ นายปรีดี พนมยงค์ อดีตนายกรัฐมนตรี ได้เขียนหนังสือ “ความเป็นอนิจจังของสังคม” ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับประเพณีในเรื่องการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้านภายในหมู่บ้านและสังคมชุมชน โดยได้กล่าวถึงประเพณีการลงแขก ไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว ฯลฯ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงทุนทางสังคมอีกแง่มุมหนึ่งในสังคมไทย นอกจากนี้ นายปรีดี ในฐานะที่ท่านเป็นทั้งนักการเมือง นักกฎหมาย และนักวิชาการ ยังได้เสนอแนวคิดการจัดตั้งสหกรณ์ในชุมชนขนาดย่อมซึ่งมีรากฐานอยู่บนความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกชุมชน ทำให้เกิดกลุ่ม

สหกรณ์ เกิดความร่วมมือกันทำกิจกรรมของสมาชิก มีความเป็นปึกแผ่น สามารถแก้ปัญหาของสมาชิกได้

นอกจากนี้แล้ว ในอดีตจะปรากฏให้เห็นว่าในสังคมเกษตรกรรมของทุกแห่งในโลกก็จะพบเห็นทุนทางสังคมที่ซึมซับอยู่ในวิถีชีวิตคนในชุมชนในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยกันและกันในลักษณะการแลกเปลี่ยนแรงงานกันเช่นเดียวกับการลงแขก และยิ่งกว่านั้นทุนสังคมยังช่วยเพิ่มพูนทุนด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น ทุนทางกายภาพ ทุนในทางเศรษฐกิจ และทุนมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทุนมนุษย์จะช่วยเพิ่มความสามารถของบุคคลในการสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้รู้จักสร้างเครื่องมือ อุปกรณ์ในการผลิตสิ่งที่จะนำมาใช้ประโยชน์ต่อไป นอกจากนี้ การเพิ่มทุนทางสังคมก็สามารถเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับศักยภาพขององค์กรทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย เครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ

หากจะกล่าวถึงความเป็นมาหรือวิวัฒนาการของประชาสังคมในชุมชนของประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศทางยุโรปแล้วได้เกิดขึ้นต่อเนื่องกันมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ เมื่อมีกลุ่มชนต่างๆ เข้ามาตั้งรกรากจนกลายเป็นชุมชนที่มีประชาคมเหนียวแน่น หมายความว่าคนในชุมชนรู้จักการทำงานร่วมกันเพื่อส่วนรวมจึงกลายเป็นรากฐานที่ทำให้รัฐบาลประสบความสำเร็จและมีเศรษฐกิจที่รุ่งเรืองในปัจจุบัน อันเป็นผลมาจากการเกิดเครือข่ายที่เหนียวแน่น มีการประสานทุกฝ่ายเข้าด้วยกันเป็นสมาคม กลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ทำให้เกิดคุณค่าความสามัคคี การมีส่วนร่วมของพลเมืองและความซื่อสัตย์จริงใจอันเป็นปัจจัยในการพัฒนาประชาธิปไตย

๒.๒.๑ ความหมายของทุนทางสังคม

ความหมายของทุนทางสังคมมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันและเหมือนกันบ้างตามพื้นฐานบริบทของแต่ละคนและประสบการณ์ในการทำงานดังนี้

Fukuyama นักวิชาการทางตะวันตก กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า หากจะกล่าวในความหมายทั่วไป หรือให้กินความหมายอย่างกว้างขวางแล้ว ทุนทางสังคมเป็นเสมือนธรรมชาติพื้นฐานที่มีอยู่ในแต่ละสังคม ที่จะก่อให้เกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ ข้อมูลข่าวสาร การไว้วางใจ และจารีตที่เกี่ยวกับการพึ่งพิงร่วมกัน การตอบแทนกัน³⁰

Putnam กล่าวถึง ความไว้วางใจ เป็นทุนทางสังคมที่จะช่วยเชื่อมโยงระหว่างส่วนย่อย ๆ ของชุมชนเข้าด้วยกัน รวมทั้งการเชื่อมต่อรอยแยกของสังคมเข้าด้วยกันในลักษณะนี้ ทุนทางสังคมจึงเป็นเสมือนสะพานเชื่อมที่จะทำให้เกิดความร่วมมือเพิ่มขึ้นระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลายในชุมชน และเป็นการเปิดกว้างสำหรับทุก ๆ คนที่มีจิตสำนึกสาธารณะ ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงมีทั้งเครือข่ายและธรรมเนียมปฏิบัติที่สมาชิกสามารถร่วมมือกันตามเป้าหมายและการค้นหาเป้าหมาย

³⁰ วารุณี โรมรัตน์พันธ์, ทุนทางสังคม, หน้า ๒๕ - ๓๓.

ร่วมกัน³¹ นอกจากนี้ยังหมายถึง ค่านิยม วัฒนธรรม ของประชาชน และความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นทุนทางสังคมที่สะสมหรือสำรองอยู่ในชุมชนที่จะคอยหล่อเลี้ยงสังคม โดยใช้จารีตหรือธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน การพึ่งพาอาศัยกัน ต่างตอบแทนกัน และความไว้วางใจกันในสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันของคนในสังคมที่ลดการเอาเปรียบผู้อื่น เกิดการรวมตัวกัน มีจิตสำนึกและค่านิยมในเรื่องประโยชน์ส่วนรวม

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ให้ความหมายว่า หมายถึงความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นที่มีความสามัคคี รวมพลัง การมีองค์กรมีหน่วยที่จะจัดการ จัดระบบต่าง ๆ ในชุมชน มีศีลปะวัฒนธรรม มีจิตรวมใจ มีศีลธรรม มีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียว กันสิ่งต่างๆเหล่านี้เรียกว่าเป็นทุนทางสังคมซึ่งจะเป็นพื้นฐานในท้องถิ่นและชุมชนให้มี การพัฒนาที่เข้มแข็งจริงจังและยั่งยืน

ประเวศ วะสี อธิบายว่า ทุนทางสังคมเป็นพลังทางสังคมในการแก้ปัญหาวิกฤติของสังคมได้ โดยให้ความหมายทุนทางสังคมว่า “การที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกันเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคม

อัมมาร สยามวาลา กล่าวถึงทุนทางสังคมว่า “เป็นการใช้ทรัพยากรของชุมชนในการแก้ปัญหาทรัพยากรที่สำคัญ คือ สติปัญญา และความเอื้ออาทรต่อกัน สิ่งเหล่านี้ คือ ทุนทางสังคม” ตามความหมายนี้ ทุนทางสังคมก็นับเป็นมิติในรูปแบบของทรัพยากรชุมชน อันประกอบด้วย เรื่อง ค่านิยมความเอื้ออาทรกัน รวมทั้งเรื่องของสติปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนที่สมควรนำออกมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม

อมรา พงศาพิชญ์ ได้กล่าวถึงทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งแนวนราบและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบัน และ/หรือองค์กรต่าง ๆ ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่ม และเครือข่าย ทั้งนี้ รวมทั้งค่านิยม บรรทัดฐาน ที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม นอกจากนี้ อมรา ยังได้กล่าวถึง ทุนทางสังคมโดยเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ที่มีค่านิยมในการตอบแทนบุญคุณซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนแบบไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งการมีเครือข่ายการตอบแทนและใช้ประโยชน์ร่วมกัน ตลอดจนการนำแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมไปขยายผลต่อการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาประชาธิปไตยในปัจจุบัน

อานันท์ กาญจนพันธ์ กล่าวถึงทุนทางสังคมว่าทุนทางสังคม คือ วิธีคิด และระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งต้องเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิธีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับเรื่อง

³¹ Robert D. Putnam, “The Prosperous Community : Social Capital and Public Life,” **The American Prospect** ๑๓ (Spring ๑๙๙๓)

ระบบความรู้ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจเป็นเรื่องของจารีต
กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกับต้องมียุทธศาสตร์ที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้น ๆ เช่น การ
ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ การจัดการทุน เป็นต้น

นอกจากนี้ อานันท์ ยังกล่าวถึงทุนทางสังคมที่เป็นเสมือนทุนทางสังคมเดิมของ
สังคมไทย ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อที่ดีในการนำไปประยุกต์ใช้ความหมายของเรื่องต่าง ๆ คือ มิติทาง
วัฒนธรรมที่ชุมชนพยายามจะรื้อฟื้นขึ้นมาเพราะมีความสำคัญทางสังคมเพื่อประโยชน์ของชุมชน ไม่
ว่าจะเป็นในแง่ของการปลูกจิตสำนึกหรือรักษาสำนึกของชุมชน และเครือข่ายของชุมชนที่ต้อง
สัมพันธ์กันในการดำรงชีวิตซึ่งเกี่ยวข้องกับฐานทรัพยากรที่ชุมชนต้องอิงอาศัย เช่น แม่น้ำลำคลอง ป่า
ต้นน้ำ ทะเล ดังจะเห็นได้จากมิติของความสัมพันธ์ผ่านงานบุญ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่ง
เตือนให้รู้ว่า ชีวิตเราที่อยู่มาได้เพราะสำนึกในคุณค่าของทรัพยากรและร่วมกันรักษา และยังมี
ความหมายในแง่ที่เป็นที่ยืนยันในคุณค่าหรือกฎเกณฑ์ทางสังคมบางอย่าง เช่น กฎข้อห้ามเกี่ยวกับการ
ใช้ทรัพยากรส่วนรวมร่วมกัน เป็นต้น

ส่วนการระดมทุนเพื่อสังคม อานันท์ กล่าวว่า ทุนทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานทาง
ความคิดและอุดมการณ์ของระบบสวัสดิการในสังคมไทยนั้น อยู่ภายใต้หลักการที่สำคัญ ๒ ประการ
คือ การต่างตอบแทน และหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมเป็นมิติ
ของระบบคิดหรือวิถีคิดกับวิถีปฏิบัติหรือระบบความรู้ในการจัดการกับวิถีชุมชนไว้อย่างชัดเจน
พร้อมกับมิติทางวัฒนธรรมว่ามีความเกี่ยวข้องกับเรื่องทุนทางสังคมอย่างใกล้ชิด

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมได้นำเสนอภาพรวมของทุนทางสังคมในแง่มุมต่างๆ
ที่เกิดขึ้นประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆดังต่อไปนี้

๑. หลักธรรมในศาสนา เป็นเครื่องซึ่งเนาะบุคคลให้มีความรัก ความห่วงใย ความเอื้ออาทร
ต่อกัน และใช้หลักการในศาสนานั้น ๆ มาสร้างความเป็นปึกแผ่นของสังคม เช่น พระพุทธศาสนาที่
มุ่งสอนให้คนละเว้นความชั่ว ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การทำความดีด้วยการให้ทาน เสียสละ
รักษาศีล และมีจิตใจที่สงบ มีความเมตตาต่อสรรพสิ่งซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นทุนที่สร้างความเป็นปึกแผ่น
ให้กับสังคมได้

๒. สำนักหรือสถาบันในท้องถิ่น คือ การที่บุคคลในชุมชนมาร่วมกันตั้งกลุ่ม องค์กร ที่มี
จิตสำนึกต่อชุมชนและท้องถิ่นของตน บรรดาคนที่เห็นการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นที่ตนเองอาศัย
อยู่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ จึงมีความตั้งใจและร่วมแรงร่วมใจในการทำงานร่วมกันโดยยึด
ส่วนรวมเป็นใหญ่

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การใช้ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมของชุมชนและ
ประยุกต์ขึ้นมาใหม่ในการสร้างและจัดการเกี่ยวกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจและสังคม

๔. ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคล ได้แก่ การนำบุคคลที่เป็นผู้นำ ปราชญ์ท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์และศาสตร์ต่าง ๆ มาให้ความรู้และถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชน เป็นการสร้างทุนทางสังคมในระดับบุคคล

๕. ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรในท้องถิ่นทั้งดิน น้ำ ป่า ภูเขา ที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์สูงสุด พร้อมมีกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างเหมาะสม

๖. วิถีชีวิตทางวัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่จะนำเสนอในรูปแบบที่สร้างความภูมิใจให้กับชุมชนและเป็นวิถีชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง

๗. ความเอื้ออาทรนับว่าเป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่คนในสังคมจะต้องมีความเอื้ออาทรต่อกัน ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งความเอื้ออาทรนี้เป็นพลังที่สำคัญยิ่งของทุนทางสังคม

กล่าวโดยสรุป กองทุนทางสังคมที่กล่าวข้างต้นตามที่ทางกองทุนเพื่อสังคมได้นำเสนอไว้ คือ ทุนปัญญา ทุนมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรม สถาบัน กองทุนสาธารณะและพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้แล้วยังมีการศึกษาถึงทุนทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นในลักษณะของปัจจัยเสริมสร้างทุนทางสังคมโดยพบว่าเมืองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

๑) ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพอ่อนต่อธรรมชาติ เช่น ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปกป้องธรรมชาติ มีความสันโดษตามหลักพระพุทธศาสนา มีจิตสำนึกเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ เป็นต้น

๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ ที่ชุมชนสรรค์สร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ เช่น ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม แพทย์พื้นบ้าน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปะหัตถกรรม การอยู่อาศัย เป็นต้น ภูมิปัญญาของชุมชนมีแง่มุมรายละเอียดที่ไม่หยุดนิ่ง และประสบการณ์ผ่านร้อนผ่านหนาวของชุมชนก็จัดเป็นทุนทางสังคมเช่นกัน

๓) ผู้นำทางปัญญาของชุมชน หรือ ปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ผู้อาวุโส พระสงฆ์ หมอพื้นบ้าน ผู้นำเกษตร เป็นต้น ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้จะมีบทบาทที่สำคัญในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

๔) โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ ที่เอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูล เช่น ระบบครอบครัว สถาบันผู้อาวุโส ระบบการลงแขกในทุกภาค การผูกเสี่ยว เป็นต้น

๕) ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมกัน เช่น สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรอันเป็นสิทธิการใช้การดูแลรักษาสิ่งที่เป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน

๖) สถาบันชุมชน ได้แก่ จารีตประเพณี วัฒนธรรม จิตสำนึกร่วม รวมถึงองค์กรชุมชนที่ควบคุมให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่า และระบบคิด ที่เป็นอยู่ในชุมชน

๗) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อันเป็นที่มาของภูมิปัญญา วิถีคิดที่แตกต่างกันไปตามระบบนิเวศและเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคมโดยรวม

๘) กลุ่ม องค์กร และเครือข่าย ที่จะดำเนินการกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาชน และภาคประชาสังคม เช่น องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มวิชาชีพ นักวิชาการ ที่ดำเนินการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในประเด็นต่าง ๆ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป แนวคิดทุนทางสังคมทั้งหมดตามที่กล่าวมาเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนจากการสังสมสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ ไว้ในสังคมแล้วนำมาร่วมมือกันขับเคลื่อนชุมชนตามกระบวนการอย่างมีระบบและกลไกอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของชุมชน เช่น การเกิดขึ้นของเครือข่ายในการช่วยเหลือกัน มีความไว้วางใจกันในรูปแบบการดำรงชีวิตในสังคม และเครือข่ายของสัญญาประชาคมที่นำไปสู่การประสานความร่วมมือ การสื่อสาร การกระจายข้อมูลข่าวสารสู่คนในสังคมจนเป็นกระบวนการส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจน รูปแบบความร่วมมือต่าง ๆ จนกลายเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรม ที่ได้ผ่านการบ่มเพาะเรียนรู้ฝึกถูกแพร่กระจายไปในส่วนต่าง ๆ ของชุมชนจนนำไปสู่ความร่วมมือที่ต่อเนื่องในลักษณะเครือข่าย กลายเป็นรูปแบบทางประเพณี ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ทุนทางสังคม คือ คุณค่าความสัมพันธ์ที่ได้ก่อตัวหยั่งรากลึกอยู่ในชุมชน เป็นบรรทัดฐานทางสังคม เช่น คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความผูกพันเป็นเครือญาติ มิตรสหาย ความเอื้ออาทรต่อกัน มีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ซึ่งทุนทางสังคมในลักษณะนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นทรัพยากรทางศีลธรรม เป็นทรัพยากรที่มีลักษณะที่เป็นแบบยิ่งใช้มากยิ่งขึ้นมาก ไม่เหมือนทรัพยากรอื่น นอกจากนี้ยังรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น และทุนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมด้วย กล่าวคือ ทุนทางสังคม ประกอบด้วย

๑. ทุนมนุษย์ ประกอบด้วยบุคคลผู้มีความรู้ มีทักษะ มีความตื่นตัว มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน ประสบผลสำเร็จในการทำงานมาแล้ว ประกอบด้วย ผู้มีความรู้ด้านจักสาน ด้านการถนอมอาหารและแปรรูปอาหาร ผู้รู้ด้านความเชื่อ พิธีกรรม ผู้รู้ด้านสุขภาพ หมอกลางบ้าน และผู้รู้ด้านวัฒนธรรม

๒. ทุนสังคม ประกอบด้วย ความไว้วางใจกัน การยอมรับซึ่งกันและกันของคนในชุมชน กลุ่มองค์กร เครือข่ายภาคประชาชน ภาคประชาสังคม ตลอดจนความเชื่อถือศรัทธาและวัฒนธรรมสืบทอดกันมายาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบัน บ้าน วัด โรงเรียน

๓. ทุนทางกายภาพ ประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐานในการผลิตอันเป็นสิ่งอำนวยความสะดวก ในการดำรงชีวิตของประชาชน ได้แก่ การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า ประปา ระบบพลังงาน ระบบโทรคมนาคม สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

๔. ทูตทางธรรมชาติ ประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยในการ ประกอบอาชีพของคนในชุมชน อันได้แก่ อ่างเก็บน้ำ หนองน้ำ ลำห้วย ป่าชุมชน ทุ่งเลี้ยงสัตว์ เป็นแหล่งทำมาหากิน เป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภคในชุมชน มีที่ปลูกพืชผักและผลไม้

๕. ทูตทางการเงิน ได้แก่ทุนทางการเงินที่มาจาก การออม กลุ่มสหกรณ์และแหล่งเงินทุน ที่มีอยู่ในชุมชนอันเป็นโอกาสทางการเงินที่ประชาชนสามารถนำมาใช้ในการดำรงชีวิต ประกอบด้วย กลุ่มสตรีออมทรัพย์ มีพัฒนาการอำเภอเป็นผู้สนับสนุน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต(กลุ่มสัจจะออมทรัพย์)

๖. ทูตทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม นับได้ว่าเป็นทุนทางสังคมหรือทุนชุมชนที่มีความสำคัญในการพัฒนาชุมชนแต่ขาดการนำมาบูรณาการ ใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมชุมชนซึ่งหากนำมาใช้แล้วจะทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืนเนื่องจากมีทุนชุมชนที่โดดเด่นและหลากหลายทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา มีผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ท้องถิ่นแบบดั้งเดิมมากมาย เช่น งานศิลปหัตถกรรม สมุนไพร หมอสู่วิชาการเกษตรหมอแผนโบราณ เป็นต้น

๒.๓ แนวคิดประชาธิปไตย (Democracy)

เกี่ยวกับแนวคิดประชาธิปไตยมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและคำจำกัดความไว้มากมายซึ่งก็ล้วนแล้วแต่เจาะจงและเล็งไปที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองซึ่งเรียกว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนอันเป็นเนื้อหาที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่เจ้าของอำนาจนั้นจะเข้าถึงเนื้อในนั้นได้อย่างไร ต้องมีคุณลักษณะ ความนึกคิด หรือมีจิตสำนึกอย่างไรจึงจะทำให้เกิดการพัฒนารวมทั้งการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง

๒.๓.๑ ความหมายของประชาธิปไตย

เอลเลียต และ ชัมเมอร์สกีล ให้ความหมาย Democracy จากภาษากรีก ว่า “ดีมอส” แปลว่า ประชาชน และ “คราโตส” แปลว่า อำนาจ เมื่อรวมความเข้าด้วยกันแล้วแปลกันแบบตรง ๆ ก็แปลว่า อำนาจนั้นเป็นของประชาชน ในขณะที่คำว่า “ประชาธิปไตย” มาจาก ประชา + อธิปไตย (อธิปไตย หมายถึง เป็นใหญ่) หมายถึง ประชาชนเป็นใหญ่ ดังนั้น แนวคิดประชาธิปไตยโดยรวม จึงหมายถึง การที่ประชาชนผู้เป็นใหญ่มีอำนาจตัดสินใจในสังคมชุมชนที่ตนอาศัยผูกพันอยู่³²

อับราฮัม ลินคอล์น ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ได้ให้คำนิยามประชาธิปไตยในการกล่าวสุนทรพจน์ ณ เมืองเกตตีสเบิร์ก หรือ “เกตตีสบุรุษ” ในมลรัฐเพนซิลวาเนีย เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน

³² Florence Elliot and Michael Sammerskill, *Dictionary of Politics* (London : Penguin Book, ๑๙๖๔), pp. ๑๐๐ - ๑๐๑.

ค.ศ. ๑๘๖๓ ว่า “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชนจะไม่มีวันสูญสลายไปจากพื้นพิภพนี้” วาทะดังกล่าวได้กลายเป็นคำนิยามยอดนิยม เพราะกะทัดรัดและกระชับความ ทั้งนี้อาจวิเคราะห์ คำนิยามของ อับราฮัม ลินคอล์น ออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ๑) รัฐบาลของประชาชน ๒) รัฐบาลโดย ประชาชน และ ๓) รัฐบาลเพื่อประชาชน³³

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า การปกครองแบบประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้ เมื่อแต่ละคนปกครองตัวเองได้ดีแล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกัน ก็เป็นการปกครองของประชาชนที่ประชาชนปกครองกันเอง³⁴

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนาคนให้สามารถปกครองตนเองได้ จึงเป็นสาระสำคัญของของการพัฒนาประชาธิปไตยด้วย เพราะถ้าคนไม่สามารถปกครองตัวเองได้แล้ว การที่จะมาร่วมกันปกครองประเทศชาติที่ร่วมกันอยู่ ก็เป็นไปได้ด้วยดีไม่ได้ ในประเด็นการพัฒนาคนให้สามารถปกครองตนเองได้นี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะทำให้ระบอบประชาธิปไตยมีความก้าวหน้าสามารถพัฒนาความเจริญให้กับประเทศได้ หากปราศจากพื้นฐานนี้แล้วการปกครองในระบอบประชาธิปไตยก็จะมีประสิทธิภาพ แม้จะมีโรงเรียนฝึกหัดประชาธิปไตยก็ตามแต่หากขาดความต่อเนื่องหรือฝึกให้ประชาชนไปเลือกตั้ง ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งกันก็ตามซึ่งเป็นเพียงรูปแบบของประชาธิปไตยแต่ขาดแก่นแท้หรือเนื้อหาของประชาธิปไตยคือการฝึกปกครองตนเองตามหลักธรรมาธิปไตย ก็ยากที่จะพัฒนาประชาธิปไตย ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา ๑) เพื่อศึกษาลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม ๓) เพื่อสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม ด้วยการค้นหาขบวนการประชาสังคมในชุมชนรูปแบบใดที่เป็นการเคลื่อนไหวที่มี กระบวนการระบบ และกลไก ที่บ่งบอกถึงการพัฒนาชุมชนโดยประชาชนอันแสดงถึงความสามารถในการปกครองตนเองได้ หรือที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยรากหญ้า (Grassroots Democracy)” ที่จะนำไปสู่ “ชุมชนบริหารจัดการตนเอง” แบบธรรมาธิปไตย

เอนไซโคลปีเดียบริเตนิกา ฉบับ ๑๘๖๖ ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า คือ ๑. ในความหมายดั้งเดิม คือการปกครองแบบหนึ่งซึ่งสิทธิในการตัดสินใจทางการเมืองนั้น เป็นของพลเมืองทั้งปวงเป็นผู้ใช้โดยตรง ตามระเบียบวิธีที่ว่าเสียงข้างมากเป็นฝ่ายชนะ การปกครอง แบบนี้เรียกว่าประชาธิปไตยโดยตรง ๒. เป็นการปกครองแบบหนึ่งซึ่งพลเมืองใช้สิทธิอย่างเดียวกันนั้นโดยผ่านทางผู้แทนซึ่ง ประชาชนเป็นผู้เลือกและรับผิดชอบต่อประชาชน พลเมืองทั้งหมดไม่ได้ใช้สิทธิใน

³³ จิตร โขศ(บรรพต) วีระสัย และคณะ, รัฐศาสตร์ทั่วไป, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๕.

³⁴ พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ประชาธิปไตย ของแท้ ...คือแค่นี้, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการเลือกตั้ง,

การปกครองด้วยตนเอง การปกครองแบบนี้เรียกว่าประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน ๓. เป็นการปกครองรูปแบบหนึ่งซึ่งมักจะได้แก่รูปประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน แต่ผู้มีเสียงข้างมากจะใช้อำนาจตัดสินใจได้ก็แต่ภายในขอบเขตจำกัดแห่งรัฐธรรมนูญซึ่งได้ออกแบบไว้รับรองสิทธิของฝ่ายเสียงข้างน้อยให้ได้ชื่นชมสิทธิส่วนบุคคลหรือส่วนรวมบางประการ เช่นสิทธิในการพูด และในทางศาสนา การปกครองรูปแบบนี้เรียกว่าประชาธิปไตยเสรี หรือแบบมีรัฐธรรมนูญ (Liberal or Constitutional Democracy) ๔. คำว่าประชาธิปไตยมักจะถูกนำมาใช้อธิบายระบบการเมืองหรือสังคมใดๆ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะลดความแตกต่างทางสังคมและเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างอันเกิดขึ้นจากการกระจายทรัพย์สินสมบัติส่วนตัวโดยไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงว่ารูปของการปกครองในระบบนั้น จะมีลักษณะประชาธิปไตยหรือไม่ การปกครองรูปแบบนี้เรียกว่าประชาธิปไตยทางสังคมหรือทางเศรษฐกิจ³⁵

เพลโต นักปราชญ์ชาวกรีกได้กล่าวไว้ในบทนิพนธ์ชื่อ The Republic ว่า ประชาธิปไตยเป็นลัทธิหนึ่งที่แยกตัวออกมาจากลัทธิทรชนาธิปไตย (Tyranny) แต่ก็มีแนวโน้มที่จะเวียนไปสู่ระบอบ ทรชนาธิปไตย ได้อีก เพลโต สรุปว่า “ลัทธิประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองตามกฎหมายที่เลวที่สุดแต่ก็เป็นการปกครองที่ดีที่สุดในบรรดาแบบการปกครองที่ไร้กฎหมาย”

การที่เพลโต สรุปเช่นนี้ ก็เพราะว่าไม่สนับสนุนให้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการปกครอง ด้วยคิดว่าคนไม่ดีที่เป็นผู้ปกครองจะใช้อำนาจไปในทางที่ผิดจะก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมากต่อรัฐ แต่สิ่งที่เพลโต ต้องการนั่นคือ ระบบการปกครองที่มีผู้ปกครองเป็นคนดี มีศีลธรรม มีคุณธรรมและ จริยธรรม คือ เป็นราชาปราชญ์ หรือปราชญ์ราชาเพราะมีความยุติธรรม มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีความรอบคอบ³⁶

อริสโตเติล ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “ประชาธิปไตย คือ สภาวะที่คนที่เป็นไทและคนยากจน ซึ่งมีจำนวนข้างมากในสังคมได้รับมอบหมายให้ใช้อำนาจของรัฐไว้ในมือประชาธิปไตยที่บริสุทธิ์ที่สุด ได้รับการเรียกเช่นนั้นได้ ก็เพราะมีสภาพแห่งความเสมอภาคปรากฏอยู่ในที่นั้นและกฎหมายของรัฐ มุ่งรับรองความเสมอภาคนั้น และเพราะว่าคนยากจนจะไม่ต้องอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายต่ำต้อย กว่าคนรวย หรือว่าอำนาจสูงสุดจะไม่ต้องอยู่ในกำมือของฝ่ายใด แต่ทั้งสองฝ่ายจะมีส่วนใช้อำนาจนั้น ด้วยกัน ถ้าตามที่คนส่วนใหญ่เห็นว่าเสรีภาพและความเสมอภาคจะมีอยู่ในประชาธิปไตยแล้ว ทุกแผนการของรัฐบาลจะต้องเปิดประตูแก่ทุกคน ดังนั้น ที่ใดที่ประชาชนเป็นฝ่ายข้างมาก และสิ่งที่ พวกเขาตกลงคะแนนแล้วจะเป็นกฎหมายจึงเป็นข้อพิสูจน์ได้ว่าในสภาวะเช่นนั้นเป็นประชาธิปไตย

³⁵อมร รัชกาลสัจย์ และ คณะ, ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการและแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

³⁶เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว, หน้า ๓.

จะเห็นได้ว่า ประชาธิปไตยในความหมายของ อริสโตเติล นั้นก็คือการปกครองของคนยากจน ที่มีจำนวนมากในประเทศโดยใช้หลักการประนีประนอมกับคนร่ำรวยที่มีโอกาสดีกว่าในการใช้อำนาจ ปกครองประเทศ การที่คนข้างมากจะลงคะแนนเสียงตัดสินในเรื่องต่าง ๆ นั้นหมายความว่าคนยากจน กับคนรวยมีเสรีภาพและความเสมอภาคเท่าเทียมกัน³⁷

๒.๓.๒ หลักการของประชาธิปไตย

หลักการของประชาธิปไตย ที่สำคัญ ๕ ประการ คือ³⁸

๑. หลักการอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ประชาชนแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของโดยใช้อำนาจที่มีตามกระบวนการเลือกตั้งอย่างอิสระและทั่วถึงในการให้ได้ว่าผู้ปกครองและผู้แทนของตน รวมทั้งประชาชนมีอำนาจในการคัดค้านและถอดถอนผู้ปกครองและผู้แทนที่ประชาชนเห็นว่า มิได้บริหารประเทศในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม เช่น มีพฤติกรรมร่ำรวยผิดปกติ

๒. หลักเสรีภาพ ประชาชนทุกคนมีความสามารถในการกระทำหรืองดเว้นการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่บุคคลต้องการ ตราบเท่าที่การกระทำของเขานั้น ไม่ไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น หรือละเมิดต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและความมั่นคงของประเทศไทย

๓. หลักความเสมอภาค การเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรและคุณค่าต่างๆของสังคมที่มีอยู่จำกัดอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่ถูกกีดกันด้วยสาเหตุแห่งความแตกต่างทางชั้นวรรณะทางสังคม ชาติพันธุ์ วัฒนธรรมความเป็นอยู่ ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือด้วยสาเหตุอื่น

๔. หลักนิติธรรม การปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรม การให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทั้งในเรื่องสิทธิเสรีภาพในทรัพย์สิน การแสดงออก การดำรงชีพ ฯลฯ อย่างเสมอหน้ากัน โดยผู้ปกครองไม่สามารถใช้อำนาจใดๆละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ และไม่สามารถใช้อิทธิพลอยู่เหนือกฎหมาย หรือเหนือกว่าประชาชนคนอื่นๆได้

๕. หลักการเสียงข้างมาก (Majority Rule) ควบคู่ไปกับการเคารพในสิทธิของเสียงข้างน้อย (Minority Rights) การตัดสินใจใดๆที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนหมู่มาก ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งผู้แทนของประชาชนเข้าสู่ระบบการเมือง การตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร หรือฝ่ายตุลาการ ย่อมต้องถือเอาเสียงข้างมากที่มีต่อเรื่องนั้นๆ เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ โดยถือว่าเสียงข้างมาก เป็นตัวแทนที่สะท้อนความต้องการ/ข้อเรียกร้องของประชาชนหมู่มาก หลักการนี้ ต้องควบคู่ไปกับการ เคารพและคุ้มครองสิทธิเสียงข้างน้อยด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นหลักประกันว่า ฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้วิธีการพวกมากลากไปตามผลประโยชน์ความเห็นหรือกระแสความนิยมของพวกตน

³⁷ ประยงค์ สุวรรณบุบผา, รัฐปรัชญา แนวคิดตะวันออก - ตะวันตก, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคียน สโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๗๕.

³⁸ สุพจน์ บุญวิเศษ, หลักรัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็ม.ที.เพรส, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๔ - ๑๕๗.

อย่างสุดโต่ง แต่ต้องดำเนินการเพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งหมด เพื่อสร้างสังคมที่ประชาชนเสีย ข้างน้อย รวมทั้งชน กลุ่มน้อย ผู้ด้อยโอกาสต่างๆ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยไม่มีการเอาเปรียบกันและสร้าง ความขัดแย้งในสังคมมากเกินไป ค่านิยม ทักษะคติ ที่ส่งเสริมประชาธิปไตย ระบอบประชาธิปไตย นอกจาก จะเป็นระบอบการเมืองแล้ว ยังเป็นระบอบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมด้วย ดังนั้นจึง ไม่ใช่อยู่ที่รัฐธรรมนูญ กฎหมาย การเลือกตั้ง และการต่อรองทางการเมือง เท่านั้น หากอยู่ที่สมาชิกในสังคมจะต้องช่วยกัน หล่อหลอม สร้างค่านิยม วิถีชีวิต ที่เป็นประชาธิปไตย มาตั้งแต่ในครอบครัว โรงเรียน ที่ทำงาน ชุมชน เพื่อจะนำไปสู่หรือการปกป้อง ระบอบประชาธิปไตย ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

วีระ รักความสุข ได้สรุปหลักการสำคัญของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยไว้ ดังนี้

๑. ประชาชนเป็นแหล่งที่เกิดและเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ
๒. ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น เลือกตั้งผู้แทนราษฎร การจัดตั้งพรรคการเมือง การใช้เสรีภาพ เปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเองและชุมชน
๓. การปกครองเพื่อประโยชน์ของประชาชน หมายถึง การใช้อำนาจอปกรองที่ถือเอาประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง
๔. การใช้หลักเหตุผลในการแสดงออกและในการดำเนินงาน รวมถึงตลอดถึงความสัมพันธ์ต่อกัน การกำหนดนโยบาย การแสดงความคิดเห็น การแก้ปัญหา
๕. หลักความยินยอม เป็นการแสวงหาความเห็นพ้องต้องกัน โดยให้บุคคลแต่ละคนมีเสรีภาพในการคิดและตัดสินใจของตนโดยเฉพาะ หากเป็นความคิดของคนส่วนใหญ่ก็นับได้ว่าเป็นความยินยอมพร้อมใจอันก่อให้เกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น เพราะจะทำให้กิจกรรมเหล่านั้นดำเนินไปด้วยดี

ปัจจุบันหลักการของประชาธิปไตยตามอุดมการณ์ได้พัฒนาขึ้นตามระดับของความเป็นประชาธิปไตยจากที่มีมาแต่เดิม กล่าวคือหลักการประชาธิปไตยในยุคสมัยนี้ ดูเหมือนว่าจะถูกผันแปรเปลี่ยนไปจากฐานคิดเดิม เนื่องจาก บริบททางสังคมที่อิงอยู่กับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ของแต่ละสังคมได้ปรับเปลี่ยนไปมากแล้ว ดังที่นักวิชาการหลายท่านได้สรุปหลักการที่สำคัญของประชาธิปไตยไว้ ดังนี้^{๓๙}

๑) หลักเหตุผล เป็นหลักการเบื้องต้นของประชาธิปไตย บนสมมติฐานที่สำคัญว่า “มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีเหตุผล และสามารถให้เหตุผลที่ตนมีอยู่แก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ตนเผชิญอยู่ ตลอดจนการปรับปรุงพัฒนาความเป็นอยู่ของตนให้เจริญก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อย ๆ” แต่อย่างไรก็ตาม สติปัญญาของคนเราอาจไม่เหมือนกัน การใช้เหตุและผลอาจแตกต่างกันไป แต่ถ้าหากมีค่านิยม

^{๓๙} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, ๒๕๑๕), หน้า ๕ - ๑๕.

ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญา อยู่ใน สังคมชุมชน ย่อมเป็นแรงผลักดันให้ผู้คนหันหน้าเข้าหากัน ผูกพันกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม

๒) หลักศีลธรรม / คุณธรรม เป็นพื้นฐานสำคัญของประชาธิปไตยมาตั้งแต่สมัยกรีกที่เน้นคุณธรรมของพลเมือง และคุณธรรมของผู้ปกครอง บ้านเมืองจึงจะอยู่ดีมีชีวิตเป็นสุข คุณธรรมที่สำคัญตามแนวคิดของโสกราตีส ประกอบด้วย (๑) ปัญญา สามารถแยกแยะความดี ความเลว ความยุติธรรม อยุติธรรม ได้ (๒) ความกล้าหาญ คือความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เราควรกลัวหรือไม่ควรกลัว และมีความกล้าหาญที่จะทำความดีในสถานการณ์ต่าง ๆ (๓) การควบคุมตนเอง คือการที่ไม่ปล่อยให้ชีวิตของตนตกอยู่เป็นทาสของอารมณ์และความปรารถนาต่าง ๆ ที่ไม่เหมาะสมไม่ควร (๔) ความยุติธรรม คือการแสดงออกในรูปของการกระทำที่เคารพสิทธิของผู้อื่น และให้ความเป็นธรรมต่อบุคคลอื่น

๓) หลักความสามารถในการพัฒนาตนเอง แนวความคิดในการที่คนเราจะต้องรู้จักการพัฒนาตนเอง เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกจากแรงจูงใจที่จะหาทางตอบสนองความต้องการของคนเราตามความปรารถนาหรือความต้องการโดยไม่กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ดังนั้น เพื่อที่จะหาทางตอบสนองความต้องการนั้น ๆ ของตนเอง คนเราจึงต้องเรียนรู้การพัฒนาตนเองให้มีความสามารถที่จะบรรลุสิ่งนั้น ตามคัลลอสที่ชอบที่ควรตามกำลังสติปัญญา ความรับผิดชอบชั่วดี และเห็นแก่ส่วนรวม

๔) หลักการปกครองตนเอง เป็นหลักการที่อยู่บนพื้นฐานของการมีเหตุมีผลอันเนื่องมาจากการที่มนุษย์มีสติปัญญา มีศักดิ์ศรี ความเท่าเทียมกัน ในทางการปกครองจึงไม่มีใครมีอำนาจเหนือใครจนกว่าจะได้รับความยินยอมร่วมกัน การปกครองนั้นจึงจะมีความชอบธรรม ดังสมัยนครรัฐกรีกโบราณเป็นประชาธิปไตยแบบทางตรง พอถึงศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ เป็นประชาธิปไตยแบบทางอ้อม แต่สิทธิพื้นฐานในการปกครองยังคงอยู่ด้วยการรู้จักการปกครองตนเอง ซึ่งก็คือประชาธิปไตยทางตรง หรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่พลเมืองทุกคนมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบดูแลจัดการบ้านเมืองหรือชุมชนด้วยตนเอง

จากที่ได้นำเสนอความหมายและหลักการของประชาธิปไตยข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าประชาธิปไตย คือระบบการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองของรัฐ ประชาชนทุกคนมีเสรีภาพสามารถกระทำหรือ งดเว้นกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามต้องการ มีความเสมอภาค การเข้าถึงทรัพยากรและคุณค่าต่างๆ ของสังคมที่มีอยู่จำกัดอย่างเท่าเทียมกัน มีการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรมที่ให้ความคุ้มครอง สิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทั้งในเรื่องสิทธิเสรีภาพในทรัพย์สิน การแสดงออก การดำรงชีพ ฯลฯ อย่างเสมอหน้ากัน และยึดหลักการเสียงข้างมาก (Majority Rule) ควบคู่ไปกับการเคารพในสิทธิของ เสียงข้างน้อย (Minority Rights) การตัดสินใจใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนหมู่มาต้องถือเอา เสียงข้างมาก

ที่มีต่อเรื่องนั้นๆ เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจเลือกแต่ต้องให้ความสำคัญและคุ้มครองสิทธิ เสียข้งน้อยด้วย

จะเห็นได้ว่าโดยแนวคิด และทฤษฎีประชาธิปไตยแล้วก็มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม หากจะพิจารณาตามสภาพความเป็นจริงแล้วในปัจจุบันประชาธิปไตยได้กลับกลายเป็นระบบของการแข่งขันกันระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เสียมากกว่า โดยอาศัยการเลือกตั้งว่าเป็นเสียงประชาชนที่เลือกตนเข้ามาเป็นความชอบธรรมในการดำเนินการต่าง ๆ แม้จะปรากฏออกมาว่าเป็นการดำเนินการเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มหรือพวกพ้อง ประชาธิปไตยลักษณะนี้จึงเป็นระบอบการเมืองที่คอยผลักดันกันของกลุ่มนักการเมืองให้เข้ามาใช้อำนาจซึ่งอำนาจทางการเมืองของรัฐบาลก็คืออำนาจสูงสุดที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” อย่างที่ ประเวศ วะสี กล่าวว่าเป็นเผด็จการแบบรวมศูนย์อำนาจ ซึ่งไม่เคยเปลี่ยนตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จากเดิมเป็นอำนาจของพระมหากษัตริย์ ต่อมาเป็นคณะราษฎร ต่อมาทหารกองทัพ และต่อมาเป็นนักเลือกตั้ง⁴⁰

อย่างที่ ลิซิด ซีรเวกิน ได้พยายามมองปัญหาในอดีตและปัจจุบันของการเมืองไทย โดยเชื่อมโยงผลของการพัฒนาประเทศของรัฐบาลที่นำมาสู่การทำลายสังคมชุมชนซึ่งเป็นเขตชนบท อันเป็นผลเนื่องมาจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในทางเศรษฐกิจและสังคม ได้นำไปสู่การทำลายสภาพแวดล้อม ทำลายวัฒนธรรมและการพัฒนาด้านจิตใจ มีการแข่งขันชิงดีชิงเด่น มีการสร้างค่านิยมที่ผิด ๆ คลั่งใคล้ในวัตถุและความร่ำรวย ที่สำคัญคือการพัฒนาดังกล่าวได้ทำลายหมู่บ้าน ชีวิตและวัฒนธรรมชนบท มีการย้ายถิ่นของคนในท้องถิ่นจำนวนมากจนบางแห่งเหลือแต่เด็กและคนชรา เมื่อชนบทถูกทำลายก็มีการเคลื่อนย้ายเข้าไปในเมืองก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมายในเมือง ได้แก่ ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาเด็กจรจัดไร้ที่อยู่ ในด้านทรัพยากรธรรมชาติก็มีการทำลายป่า ทำลายแหล่งน้ำ มีการแย่งชิงที่ดินและน้ำ ทำให้การประกอบอาชีพและการทำธุรกิจกลายเป็นความขัดแย้งที่สำคัญ นอกจากนี้ มาตรฐานของศีลธรรมและจริยธรรมได้เสื่อมไปเป็นอย่างมาก ในทางการเมืองก็มีการซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการเลือกตั้งเพื่อเข้าสู่ตำแหน่งอำนาจ เพื่อใช้ตำแหน่งหาเงินหารายได้ จนมีสภาพเป็นธุรกิจการเมือง⁴¹ และ ลิซิด ซีรเวกิน ยังกล่าวต่อไปอีกว่า ทางออกที่สำคัญคือความพยายามพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง คือ เป็นระบบการเมืองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน มิใช่ระบบอำมาตยาธิปไตยซึ่งเป็นระบบของข้าราชการหรือระบบธนาธิปไตยซึ่งเป็นระบบของนักธุรกิจ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า สภาพวิถีชีวิตชนบทที่ถูกทำลายลงไปจากผลการพัฒนาของรัฐที่ผ่านมา สมควรที่จะได้รับความสนใจหรือฟื้นฟูกลับคืนมาเพื่อ

⁴⁰ ประเวศ วะสี, *อารยะประชาธิปไตย*, นิตยสารเส้นทางไทย, ปีที่ ๒๗ มีนาคม - เมษายน ๒๕๕๒ หน้า ๑๐๒.

⁴¹ ซีรภัทร์ เจริญสรรค์, *การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน*. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิ.เจ. พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๘), หน้า ๔๙๘.

สร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยวิถีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมอันเป็นศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนในรูปแบบการปกครองตนเองหรือจัดการตนเองให้ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่สำคัญทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษา“ลักษณะขบวนการทางสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม”

ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิดของนักรัฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงอย่างรูสโซ⁴² ได้กล่าวว่า ตามสภาพประชาธิปไตยแบบดั้งเดิมได้กำหนดรูปความคิดของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่พวกนักคิดซ้ายใหม่ยึดถือ ในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ และ ๑๙๗๐ แนวความคิดที่ว่านี้ยกย่องคุณค่าความดีของสังคมแบบมีส่วนร่วม เป็นสังคมที่ประชาชนแต่ละคนและทุก ๆ คนสามารถบรรลุถึงการพัฒนาตนเองโดยการเข้าร่วมในการตัดสินใจที่กำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเอง เป้าหมายที่ว่านี้สามารถบรรลุได้ด้วยการเปิดกว้าง ความรับผิดชอบและการกระจายอำนาจภายในสถาบันที่เป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม ภายในครอบครัว สถานที่ทำงาน และชุมชนท้องถิ่น รวมถึงสถาบันทางการเมือง เช่น พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ และสถาบันนิติบัญญัติ จุดที่เป็นหัวใจของตัวแบบที่ว่านี้ก็คือ ประชาธิปไตยรากหญ้า นั่นก็คือ ความเชื่อที่ว่าอำนาจทางการเมืองควรรีใช้ ณ จุดที่เป็นระดับต่ำที่สุดเท่าที่เป็นไปได้⁴³ ดังนั้น การที่ผู้วิจัย กล่าวทบทวนถึงวิวัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยทางตะวันตกมาก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าหัวใจของประชาธิปไตยแต่ดั้งเดิมนั้น คือ การที่ประชาชนร่วมกันปกครองหรือดูแลบ้านเมืองกันเอง นั่นก็คือสาระสำคัญของประชาธิปไตยได้แก่การที่ประชาชนเห็นการปกครองนั้นเป็นของตนเองมากที่สุด การเน้นแต่เพียงการเลือกตั้งที่มีคุณภาพอย่างเดียวหาเพียงพอไม่⁴⁴ ดังนั้น การทำให้ประชาธิปไตยเป็นเรื่องของประชาชน เพื่อประชาชน ไม่ใช่เป็นประชาธิปไตยของนักการเมือง จำเป็นต้องกับไปทบทวนบริบทของสังคมชุมชนให้มีความเข้มแข็ง รวมตัวร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ให้ภาคประชาสังคมร่วมขับเคลื่อนไปด้วยกันเพื่อให้อำนาจภาคสังคมทัดเทียมอำนาจรัฐ อำนาจธุรกิจ ซึ่งหากอำนาจทั้ง ๓ ส่วนมีความสมดุลกันก็จะเกิดสังคมสมานภาพ⁴⁵ และจะช่วยพัฒนาระดับประชาธิปไตยของไทยขึ้นไปในระดับดีขึ้นไปตามลำดับ

๒.๓.๓ ระดับประชาธิปไตย

ฟูกูยาม่า นักวิชาการชาวอเมริกัน เชื้อสายญี่ปุ่น จัดแบ่งระดับความเป็นประชาธิปไตยออกเป็น ๔ ระดับ จากน้อยไปหามากดังนี้⁴⁵

⁴² นิยม รัฐอมฤต, การปกครองประชาธิปไตยในนานาประเทศ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘.

⁴³ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน : สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๕๕.

⁴⁴ ประเวศ วะสี, แนวคิดและยุทธศาสตร์สังคมสมานภาพและวิเศษ, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๖), หน้า ๒๓.

⁴⁵ นิยม รัฐอมฤต, การปกครองประชาธิปไตยในนานาประเทศ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖ - ๒๗.

๒.๓.๓.๑ อุดมการณ์ เป็นระดับเบื้องต้นของแนวคิดประชาธิปไตยที่แพร่กระจายเข้าสู่สังคม อันเป็นความเชื่อทางนามธรรมที่เป็นปัจจัยกำหนดความถูกต้องเกี่ยวกับสถาบันประชาธิปไตยและ โครงสร้างของระบบการตลาดที่เป็นกลไก สนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตย

๒.๓.๓.๒ สถาบัน เป็นระดับที่มีการจัดตั้งสถาบันตามรัฐธรรมนูญ ระบบกฎหมาย ระบบบริหารงานภาครัฐ ระบบการกระจายอำนาจการปกครอง องค์กรพรรคการเมือง ระบบตลาด สถาบัน สื่อมวลชน นับเป็นขั้นที่พัฒนาขึ้นมาอีกในระดับหนึ่งจากระดับที่เป็นเพียงอุดมการณ์ถ่ายทอด ระหว่างบุคคลไม่มีสถาบันรองรับ

จะเห็นได้ว่า กรณียของประเทศไทยผ่านระดับ ๑ และ ระดับ ๒ มาตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๔๗๕ และ กำลังก้าวขึ้นสู่ระดับที่สูงขึ้น คือ

๒.๓.๓.๓ ประชาสังคม เป็นระดับที่โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างหากจากกลไกรัฐ รัฐบาล หรือระบบราชการ โดยก่อตัวขึ้นเอง เช่น สมาคมการค้า กลุ่มผลประโยชน์ สหภาพแรงงาน สหกรณ์ การเกษตร องค์กรศาสนา องค์กรการกุศล พรรคการเมือง ในขั้นนี้หรือในระดับนี้ถือว่าความเป็น ประชาธิปไตยแข็งแกร่งยิ่งขึ้น เพราะไม่เพียงแต่มีระบบกฎหมายและ โครงสร้างของรัฐรองรับเท่านั้น แต่ยังมีโครงสร้างทางสังคมรองรับอีกส่วนหนึ่งด้วย ผู้วิจัยอยากจะทำเพิ่มเติมว่า

ในประเทศไทยเริ่มมีการเคลื่อนไหวในลักษณะประชาสังคม เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๕ โดยแนวคิด ประชาสังคมในประเทศไทยได้พัฒนาผ่านปฏิบัติการการทำงานขององค์กรของเอกชน เป็นหลัก ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๘๕ และเริ่มเข้มข้มขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๑๖ ที่มีการขับเคลื่อนแนวคิดที่แหลมคมมากขึ้น ในเรื่องประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน โดยขบวนการนิสิตนักศึกษาและประชาชน แต่ในช่วง ระยะเวลาหลัง ๆ บทบาทขององค์กรนักศึกษาลดน้อยลงหรือไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน เท่าที่ควร เนื่องจากหลายสาเหตุ เช่น การขาดความต่อเนื่องของบุคคลากร การขาดความเป็น เอกภาพในการรวมกลุ่มเพื่อกำหนดบทบาทและทิศทางดำเนินงาน และเนื่องจากสภาพการณ์ ทางการเมืองและสังคมหลังปี พ.ศ.๒๕๔๐ มีปรากฏการณ์เรื่องการแบ่งกลุ่มสีในการเคลื่อนไหวทำให้นักศึกษาสนใจแต่เรื่องของตนเองมากกว่าปัญหาสังคม แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีกระแสของการเมือง ภาคประชาชนเข้ามาโดยโลกาภิวัตน์ตามแนวคิดของรูสโซ ที่นำเสนอ เรื่องที่พวกนักคิดซ้ายใหม่ ยึดถือ ในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ และ ๑๙๗๐ แนวความคิดที่ว่านี้ยกย่องคุณค่าของสังคมแบบมีส่วนร่วม เป็นสังคมที่ประชาชนแต่ละคนและทุก ๆ คนสามารถบรรลุถึงการพัฒนาตนเองโดยการเข้าร่วม ในการตัดสินใจที่กำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเอง นั่นคือ การเมืองใหม่ หรือ การเมืองภาค ประชาชน ที่มีการเคลื่อนไหวในรูปขบวนการประชาสังคมที่ยืนอยู่บนฐานของทุนทางสังคมของ ชุมชน จะทำให้ขบวนการประชาสังคมเป็นขบวนการที่สามารถทำให้สมาชิกในชุมชนตระหนักถึง ความเป็นเจ้าของอำนาจที่ตนมีอยู่ที่แผ่ด้วยศักยภาพที่มีโอกาสได้รับการพัฒนาให้ชุมชนมีความ เข้มแข็ง ประชาชนมีความตื่นตัวในการใช้อำนาจที่ตนมีอยู่มากขึ้น มีส่วนร่วมและรวมกลุ่มรับผิดชอบ

กิจกรรมต่าง ๆ แล้ว ประชาชนในชุมชนก็จะค่อยพัฒนาตนเองและปรับเปลี่ยนแนวคิดเป็นเจ้าของอำนาจและใช้อำนาจนั้นพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและแปรสภาพเป็นการเมืองชุมชนที่จะเป็นรากฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยต่อไป

๒.๓.๓.๔ วัฒนธรรม เป็นระดับของปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น โครงสร้างครอบครัว โครงสร้างทางศาสนา ค่านิยมทางศีลธรรม ความสำนึกของชนชาติ ประเพณีนิยมที่เกิดจากเหตุการณ์ในอดีต ที่แพร่กระจายเป็นแบบแผนการปฏิบัติของประชาชนในวงกว้าง ในมุมมองของ พงุคยามา การพัฒนาถึงขั้นเป็นวัฒนธรรมของชาติดังกล่าวนี้ ถือเป็นระดับการพัฒนาที่ล้าลึกที่สุดที่อุดมการณ์ประชาธิปไตยจะชวนให้แทรกซึมเข้าสู่ระบบวัฒนธรรมของชาติได้ สังคมที่อุดมการณ์ประชาธิปไตยได้พัฒนากลายเป็นวัฒนธรรมประจำชาติได้ สังคมนั้นย่อมมีความมั่นคงเหนียวแน่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างไม่ต้องสงสัย

๒.๓.๔ ตัวแบบประชาธิปไตย

เมื่อกล่าวถึงประชาธิปไตย ดูเหมือนว่าจะมีตัวแบบเดียวเหมือนกันหมด แต่ในความเป็นจริง ประชาธิปไตยอาจจะมีตัวแบบต่าง ๆ กันไป แยกได้เป็นหลายแบบ เช่น อาจแยกตัวแบบประชาธิปไตยตามวิธีการปกครอง จุดมุ่งหมายของการปกครอง หรือความเป็นเจ้าของในระบบการปกครอง ซึ่งสามารถแบ่งได้ เป็น ประชาธิปไตยแนวดั้งเดิม ประชาธิปไตยแนวปกป้อง ประชาธิปไตยแนวพัฒนา และประชาธิปไตยของประชาชน⁴⁶

๒.๓.๔.๑ ประชาธิปไตยแนวดั้งเดิม หรือจะเรียกว่าประชาธิปไตยทางตรงก็ได้ เป็นประชาธิปไตยของนครรัฐหรือหน่วยการปกครองขนาดเล็กในประเทศกรีซโบราณ ในช่วงเวลา ระหว่าง ศตวรรษที่ ๔ และ ๕ ก่อนคริสต์ศักราช เอเธนส์ได้รับการยกย่องขึ้นมากล่าวถึงว่าเป็นตัวแบบการปกครองที่บริสุทธิ์และสมบูรณ์แบบมากที่สุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนและมีอิทธิพลอย่างมากต่อนักคิดรุ่นหลัง เช่น รุสโซ่ และมาร์กซ เป็นตัวแบบของการปกครองโดยประชาชนโดยตรง ที่นำมาประยุกต์ใช้ได้จำกัดมากในโลกสมัยใหม่ แนวความคิดนี้ถูกคัดค้านโดยพลาโต โดยเห็นว่า ระบอบประชาธิปไตยที่ให้ความเสมอเท่าเทียมกันทั้งผู้มีความรู้และไม่มีความรู้นั้น เป็นระบอบที่ไม่มีประสิทธิภาพ เพราะมวลชนส่วนใหญ่ขาดทั้งภูมิปัญญาและประสบการณ์พลาโต เห็นว่าระบอบการปกครองที่สมควรเป็นการปกครองโดยผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญเท่านั้น

๒.๓.๔.๒ ประชาธิปไตยแนวปกป้อง หรือจะเรียกว่า ประชาธิปไตยทางอ้อม หรือประชาธิปไตยแบบตัวแทน เป็นแนวความคิดทางการเมืองที่รื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ ซึ่งแตกต่างจากแนวดั้งเดิมมาก กล่าวคือ มิได้มีลักษณะเป็นเครื่องมือสำหรับการมีส่วนร่วมของ

⁴⁶ นิยม รัฐอมฤต, การปกครองระบอบประชาธิปไตยในนานาประเทศ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓ - ๒๓.

ประชาชนในทางการเมือง แต่เป็นเครื่องมือที่ประชาชนจะใช้ปกป้องตนเองจากการล่วงละเมิดของรัฐบาล เป็นการสร้างเสรีภาพให้ปัจเจกบุคคลที่กว้างที่สุด นักปรัชญาการเมืองยุคนี้ที่สำคัญคือ จอร์จ ล็อก ที่เสนอแนวคิด “สิทธิธรรมชาติ” ประชาธิปไตยก็คือการปกครองที่มาจากความยินยอมของผู้ถูกปกครอง ดำเนินการผ่านทางสภาผู้แทน และในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๘ ก็เกิดแนวคิดเกี่ยวกับการให้สิทธิเลือกตั้งเป็นการทั่วไปเป็นกระแสที่ได้รับการตอบรับอย่างกว้างขวาง

๒.๓.๔.๓ ประชาธิปไตยแนวพัฒนา ตามแนวคิดของรุสโซ ที่นำเสนอ เรื่องที่พวกนักคิดซ้ายใหม่ยึดถือ ในช่วงทศวรรษ ๑๘๖๐ และ ๑๘๗๐ แนวความคิดที่ว่านี้ยกย่องคุณค่าความดีของสังคมแบบมีส่วนร่วม เป็นสังคมที่ประชาชนแต่ละคนและทุก ๆ คนสามารถบรรลุถึงการพัฒนาตนเองโดยการเข้าร่วมในการตัดสินใจที่กำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเอง นั่นคือ การเมืองใหม่ หรือ การเมืองภาคประชาชน ที่มีกลไกเคลื่อนไหวในรูปขบวนการประชาสังคมที่ยืนอยู่บนฐานของทุนทางสังคมของชุมชน จะทำให้ขบวนการประชาสังคมเป็นขบวนการที่สามารถทำให้สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงความเป็นเจ้าของอำนาจที่ตนมีอยู่ที่แฝงด้วยศักยภาพที่มีโอกาสได้รับการพัฒนาให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ประชาชนมีความตื่นตัวในการใช้อำนาจที่ตนมีอยู่มากขึ้น มีส่วนร่วมและรวมกลุ่มรับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว ประชาชนในชุมชนก็จะค่อยพัฒนาตนเองและปรับเปลี่ยนแนวคิดเป็นเจ้าของอำนาจและใช้อำนาจนั้นพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและแปรสภาพเป็นการเมืองชุมชนที่จะเป็นรากฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยต่อไป

๒.๓.๔.๔ ประชาธิปไตยของประชาชน คำศัพท์ “ประชาธิปไตยของประชาชน” มีที่มาจากระบอบมาร์กซิสต์ต้นตำหรับที่อุบัติขึ้นจากตัวแบบของโซเวียตในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง อย่างไรก็ดี ในที่นี้ใช้ในความหมายอย่างกว้างหมายถึงประชาธิปไตยแบบต่าง ๆ ที่โดยจารีตประเพณีของพวกมาร์กซิสต์ได้ก่อกำเนิดขึ้นซึ่งมีตัวแบบต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปอย่างชัดเจนจากตัวแบบประชาธิปไตยแบบเสรี พวกมาร์กซิสต์มักไม่ยอมรับประชาธิปไตยเสรีหรือรัฐสภา โดยมองว่าเป็นประชาธิปไตยในรูปแบบของกฎหมายหรือนายทุน

อย่างไรก็ดี พวกมาร์กซิสต์ถูกดึงเข้าสู่แนวคิดหรืออุดมคติของประชาธิปไตย เพราะว่าแนวคิดมาร์กซิสต์บ่งบอกถึงแนวคิดเรื่องความเสมอภาคอย่างชัดเจน คำว่าประชาธิปไตยของประชาชนถูกนำมาใช้โดยเฉพาะเพื่อที่จะบ่งบอกถึงเป้าหมายของความเสมอภาคทางสังคม ที่ทำให้เกิดขึ้นโดยผ่านระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินร่วม ซึ่งความหมายเดิมคือประชาธิปไตยทางสังคม ซึ่งมีนัยที่แตกต่างจากประชาธิปไตยทางการเมือง ซึ่งเป็นความเสมอภาคเพียงหน้าฉาก ในทัศนะของมาร์กซสังคมนิยมวิวนิสต์เต็มรูปแบบจะบังเกิดขึ้นหลังจากช่วงเปลี่ยนผ่านซึ่งมาร์กซเรียกว่า “เผด็จการการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ” จะทำให้ประชาธิปไตยโดยกฎหมายถูกแทนที่โดยประชาธิปไตยของชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งแตกต่างกันอย่างมาก เมื่อชนชั้นหมดไปสังคมนิยมวิวนิสต์จะเกิดขึ้นและความจำเป็นต้องมีรัฐและระบบการเมืองก็จะหมดไป แต่อย่างไรก็ตามตัวแบบประชาธิปไตยใน

ประเทศคอมมิวนิสต์ในศตวรรษที่ ๒๐ ขึ้นอยู่กับแนวคิดของเลนินมากกว่าแนวคิดของมาร์กซ์ ในความเป็นจริงอำนาจในโซเวียตรัสเซียตกอยู่ในมือของพรรคบอลเชวิคที่ทำหน้าที่เป็นแนวหน้าของชนชั้นกรรมาชีพ โดยอ้างว่าเป็นผู้ที่หยั่งรู้ผลประโยชน์อย่างแท้จริงของชนชั้นกรรมาชีพ ความคิดดังกล่าวจึงเป็นรากฐานของประชาธิปไตยเลนินในสหภาพโซเวียต และเป็นที่ยอมรับของระบอบคอมมิวนิสต์ต้นตำหรับทั้งหลายว่าเป็นลักษณะสำคัญของลัทธิมาร์กซ์ -- เลนิน ซึ่งมีจุดอ่อนอยู่ที่สำคัญคือขาดกลไกในการตรวจสอบถ่วงดุลกับพรรคคอมมิวนิสต์หรือใครจะควบคุมพรรคคอมมิวนิสต์

แนวคิดทฤษฎีประชาธิปไตยที่พิจารณารูปแบบประชาธิปไตยตามตัวแบบประชาธิปไตยที่กล่าวแล้ว ผู้วิจัยขอใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้กับบริบทของสังคมไทยที่ยืนอยู่บนพื้นฐานประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิต ที่ผ่านการพัฒนาการมาในอดีตจนมาถึงปัจจุบัน โดยใช้ตัวแบบประชาธิปไตย ในรูปแบบ ประชาธิปไตยแนวพัฒนา โดยเห็นว่าในแนวคิดและทฤษฎีประชาธิปไตยที่ได้กล่าวถึงมาทั้งหมดมีความสอดคล้องและเกี่ยวพันกันกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชน โดยพิจารณาจากชุมชนที่เป็นพื้นที่ในการวิจัย จำนวน ๔ ชุมชน ในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า มีการจัดตั้งกลุ่ม องค์กร และมีสมาชิกของกลุ่ม องค์กร ต่าง ๆ ที่มีวัตถุประสงค์ในกิจการสาธารณะชุมชน อันเป็นแนวทางที่สำคัญในการสร้างสังคมแบบมีส่วนร่วมและเป็นสังคมชุมชนที่ประชาชนทุกคนสามารถบรรลุถึงการพัฒนาตนเองโดยการเข้าร่วมในการตัดสินใจที่กำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเอง แนวคิดประชาธิปไตยแนวพัฒนาดังกล่าวนี้อาจสามารถบรรลุได้หากได้รับการส่งเสริมและเปิดกว้างจากสถาบันทางสังคมในชุมชน สถาบันทางการเมืองทุกระดับชุมชนก็จะเจริญงอกงามเป็นตัวแบบประชาธิปไตยรากหญ้าเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยให้เป็นฐานรองรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทยต่อไป

สรุปได้ว่า การพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนเป็นการดำเนินการเพื่อพัฒนาตนเองโดยการเข้าร่วมตัดสินใจในการดำเนินชีวิตของตนเองประกอบด้วย ๑.การรวมกลุ่มกิจกรรมโดยความสมัครใจ ๒.มีหลักการและเหตุผลในการทำกิจกรรมกลุ่ม ๓.การรับฟังความคิดเห็นและตัดสินใจด้วยเสียงข้างมาก ๔.กิจกรรมสนองความต้องการของชุมชน

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินงานวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method) โดยใช้รูปแบบการวิจัยแบบขั้นตอนเชิงอธิบาย(Explanatory Sequential Design)เป็นการวิจัยที่แบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน ช่วงแรกเป็นการวิจัยเพื่อตอบปัญหาการวิจัยเชิงปริมาณก่อนและตามด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อช่วยในการอธิบายผลให้กระจ่างยิ่งขึ้นซึ่งจะมีการผสมผสานกันในช่วงการแปลผลโดยนำผลที่วิเคราะห์ได้มาสนับสนุนอธิบายความหรือผนวกกันให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะขบวนการประชาสังคมบางประการกับการพัฒนาประชาธิปไตย ในจังหวัดมหาสารคาม โดยผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยเป็น ๒ รูปแบบ คือ ๑) การวิจัยเชิงปริมาณเพื่อออกแบบเกี่ยวกับประชากรและกลุ่มตัวอย่าง, การพัฒนาเครื่องมือวิจัย, และการทดสอบคุณภาพเครื่องมือ, การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างขบวนการทางสังคม ด้วยเครื่องมือวิจัยที่จัดสร้างขึ้น ๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อนำไปสู่การศึกษาหาคำตอบจากข้อเท็จจริงของขบวนการทางสังคม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structural Interview) ตามแบบสัมภาษณ์เจาะลึกที่ผู้วิจัยสร้างและพัฒนาขึ้นในบริบทที่ผู้วิจัยทำการศึกษาโดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่ผู้วิจัยเลือกตามวัตถุประสงค์ด้วยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยการกำหนดคุณสมบัติผู้ให้ข้อมูลอย่างชัดเจน จำนวน ๔ คน เก็บรวบรวมข้อมูลเพียงครั้งเดียวแล้วนำไปวิเคราะห์หาข้อสรุปเกี่ยวกับองค์ประกอบและลักษณะขบวนการทางสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบันแล้วนำมาวิเคราะห์ประเภทของขบวนการทางสังคมมีด้านใดบ้างแต่ละด้านเป็นอย่างไร โดยในการวิจัยครั้งนี้จะได้หยิบยกเอาด้านที่เกี่ยวกับขบวนการทางสังคมที่มีการเคลื่อนไหวในลักษณะการรวมกลุ่มหรือองค์กรที่มีการบริหารจัดการกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยวิถีชาวบ้านที่จัดการตนเองด้วยทุนทางสังคมที่เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนให้ดีขึ้น และเก็บข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามด้วยการประชุมกลุ่มย่อย(Focus group) ร่วมกับวัด คณะสงฆ์ กลุ่มอาชีพ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ผู้ประกอบการธุรกิจในครัวเรือน และตัวแทนองค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อทราบถึงแนวทางการพัฒนา

และหาข้อสรุปแนวทางการเรียนรู้ระบบการจัดการชุมชน กระบวนการจัดการชุมชน และการเสริมสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๑) การวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกกลุ่ม องค์กรในชุมชน จำนวน ๔ ชุมชน โดยใช้ตารางสำเร็จรูปตามสูตรของเกรจซีและมอร์แกน ได้จำนวน ๒๑๐ คน จากสมาชิกกลุ่ม องค์กร ๔ ชุมชน จำนวน ๔๕๓ คน ดังตารางที่ ๓.๑

ตารางที่ ๑

แสดงจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ชุมชน / อำเภอ	จำนวนประชากร	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
๑.ชุมชน หมู่ที่ ๑ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย	๑๒๐ คน	๕๒ คน
๒.ชุมชน หมู่ที่ ๒ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย	๑๑๒ คน	๔๖ คน
๓.ชุมชน หมู่ที่ ๘ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย	๑๑๕ คน	๕๒ คน
๔.ชุมชน หมู่ที่ ๒๐ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย	๑๐๖ คน	๕๐ คน
รวม	๔๕๓ คน	๒๑๐ คน

๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ

เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพอาจไม่จำเป็นต้องคำนวณขนาดตัวอย่าง หากแต่ต้องระบุชัดเจนถึงคุณสมบัติเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้ให้ข้อมูลงานวิจัยเชิงคุณภาพจำเป็นต้องมีความรู้และอยู่ในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงโดยผู้วิจัยต้องวางตัวผู้ให้ข้อมูลไว้ก่อนล่วงหน้ารู้ว่าเป็นใครมีลักษณะสำคัญอย่างไรต่อการให้ข้อมูล เนื่องจากงานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการบันทึกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ตามเหตุผลที่ได้รับและพบมา โดยต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับผู้นำชุมชนจนถึงระดับสมาชิกกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์วิจัย ทั้งนี้ผู้วิจัยต้องระบุผู้ให้ข้อมูลหลักอย่างเป็นระบบ เริ่มต้นจากการตั้งคำถาม และวัตถุประสงค์วิจัย ไปจนถึงการ กำหนดคุณสมบัติผู้ให้ข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องกับคำถาม และวัตถุประสงค์วิจัย ส่วนในกรณีงานวิจัยเชิงคุณภาพนี้มุ่งศึกษากรอบแนวคิดวิจัยเกี่ยวกับลักษณะขบวนการทางสังคมบางประการกับการพัฒนาประชาธิปไตย ในจังหวัดมหาสารคาม โดยวิเคราะห์จากฐานข้อมูลและข่าวสารความรู้, ฐานทางวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีชีวิต, ฐานความสัมพันธ์ทางสังคม, การจัดองค์กรผู้นำชุมชนบนฐานวัฒนธรรม ที่มีต่อการพัฒนากลุ่มออม

ทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มสัจจะเงินล้าน, กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง, และกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อวิเคราะห์อิทธิพลขบวนการทางสังคม บนฐานข้อมูลและข่าวสารความรู้, ฐานะทางวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีชีวิต, ฐานความสัมพันธ์ทางสังคม, การจัดองค์กรผู้นำชุมชน บนฐานวัฒนธรรม ที่มีต่อการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มสัจจะเงินล้าน, กองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมือง, และกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์และด้วยเหตุนี้ คุณสมบัติผู้เกี่ยวข้องที่สามารถให้ข้อมูลอธิบายเหตุการณ์ตามปรากฏการณ์วิจัยได้ ประกอบด้วย

๑) เป็นผู้นำชุมชน และสมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชนที่มีประสบการณ์ทำกิจกรรมชุมชน หรือ

๒) เป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับโครงการ กิจกรรมประชาสังคมชุมชนโดยหน่วยงานรัฐ

ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) หรือ ผู้เข้าร่วม (Participant) ในกรณีการสืบค้น และเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ที่เชื่อว่าเป็นวิธีการสืบค้นข้อมูลได้อย่างลึกซึ้ง และนุ่มลึกต่อการอธิบายปรากฏการณ์วิจัย อยู่ที่มีการพิจารณาคัดเลือกผู้มีความสัมพันธ์เหมาะสมกับหัวข้อวิจัย (Expert in topic) สามารถสะท้อนรายละเอียดได้ชัดเจน (Able to reflect detailed) รวมถึงตั้งใจสนทนา (Willing to talk) มีเหตุผล มีข้อมูลเพียงพอสำหรับการอธิบายปรากฏการณ์วิจัยได้

ดังนั้นการอธิบายปรากฏการณ์วิจัยได้ (Research Phenomenal Description) กลายเป็นข้อระบุดคุณสมบัติเฉพาะเจาะจงสำหรับการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๕ คน เพื่องานวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ ทั้งนี้การอธิบายเหตุผล การมีความคิดเห็น และการมีข้อมูลเพียงพอเป็นคุณสมบัติสำคัญต่อการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลงานวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการสัมภาษณ์ข้อมูลอันเป็นความรู้ ประสบการณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ สามารถเชื่อมโยงไปถึงความเชื่อ ทศนคติที่มีต่อการนิยามความหมายของปรากฏการณ์วิจัยอย่างชัดเจน ดังนั้น การคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Random Purposive Sampling) เป็นวิธีการสุ่มตัวอย่างงานวิจัยเชิงคุณภาพนี้

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Instrument) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน ๕ คน และการประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จำนวน ๑๐ คน ดังนี้

๓.๓.๑ เครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ

การพัฒนาเครื่องมือวิจัย เชิงปริมาณสำหรับงานวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามระดับความคิดเห็น กลุ่มตัวอย่างแบบมาตรวัด ๕ ระดับเป็นเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ โดยพัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบตั้งแต่การกำหนดกรอบแนวคิดวิจัยแล้วนำมานิยามความหมายไปจนถึงการนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ อันเป็นขั้นตอนการกำหนดตัวแปรวัด (Variable Measure) ตัวแปรสังเกต (Observe Variable) สำหรับใช้

เป็นคำหลัก (Domain) ในการร่างแบบสอบถามผู้วิจัยเห็นว่าความสำคัญของแบบสอบถามต่องานวิจัยเชิงปริมาณนั้นอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรและวัตถุประสงค์วิจัยที่ผู้วิจัยต้องพัฒนาขึ้นมาอย่างเป็นระบบจากการรวบรวมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องก่อนตรวจสอบความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่นแบบสอบถามตามเทคนิคสถิติ สนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับการรายงานผลทดสอบความตรงและความเชื่อมั่นของแบบสอบถามเพื่อแสดงชัดเจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรวัดที่วิเคราะห์ได้จาก การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องต่อวัตถุประสงค์วิจัย ดังนั้นการพัฒนาเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ หรือแบบสอบถามความคิดเห็นชนิดประมาณค่า ๕ ระดับตามแบบของ Likert Scale สำหรับงานวิจัยนี้มี ขั้นตอนการพัฒนาเครื่องมือตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒

การพัฒนาแบบสอบถามงานวิจัยเชิงปริมาณ

ขั้นตอน	ลักษณะการพัฒนา	เป้าหมายการพัฒนา
๑) การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	การวิเคราะห์ สรุปความหมาย สังเคราะห์ผลจากเอกสาร และงานวิจัย ทั้งในประเทศและต่างประเทศใน อัตราส่วน ๕๐:๕๐ โดยประมาณ	๑) นิยามกรอบแนวคิดวิจัย ๒) วิเคราะห์โครงสร้างกรอบแนวคิด
๒) วิเคราะห์โครงสร้างแนวคิด	วิเคราะห์ สังเคราะห์เนื้อหา และสาระสำคัญเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ กรอบแนวคิดวิจัย ประกอบด้วย ประชาสังคม ทูทางสังคม การพัฒนา ประชาธิปไตย	๑) นิยามโครงสร้างแนวคิด ๒) นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ
๓) ร่างแบบสอบถาม	สร้างข้อคำถามให้ครอบคลุมนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ และเน้นให้มีความสามารถด้านการสื่อความหมายให้เข้าใจตรงกัน มีภาษาเรียบง่าย กระชับ ชัดเจน	๑) ร่างแบบสอบถามจำนวน ๑ ฉบับ

จากตารางผู้วิจัยได้ร่างแบบสอบถาม จำนวน ๓๓ ข้อ โดยจำแนกเป็นข้อคำถามเกี่ยวกับ ทูทางสังคม จำนวน ๑๖ ข้อ สำหรับประชาสังคม จำนวน ๑๑ ข้อ และข้อคำถามเกี่ยวกับการพัฒนา ประชาธิปไตย จำนวน ๖ ข้อ ทั้งนี้ร่างแบบสอบถามระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างสำหรับ

งานวิจัยเชิงปริมาณนี้เน้นความเรียบง่ายในการสื่อความหมายให้เข้าใจได้ตรงกัน เนื่องจากความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่นของแบบสอบถามเป็นกุญแจสำคัญที่บ่งชี้คุณภาพแบบสอบถามที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาอย่างเหมาะสม ดังนี้

แบบสอบถามแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามประกอบด้วย เพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และรายได้

ส่วนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามความคิดเห็น ๕ ระดับ เกี่ยวกับประชาสังคม ทูตทางสังคม และการพัฒนาประชาธิปไตย ดังนี้

๕ หมายถึง เห็นด้วยมากที่สุด

๔ หมายถึง เห็นด้วยมาก

๓ หมายถึง เห็นด้วยปานกลาง

๒ หมายถึง เห็นด้วยน้อยมาก

๑ หมายถึง เห็นด้วยน้อยมากที่สุด

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ

การทดสอบความเชื่อมั่นแบบสอบถามงานวิจัยเชิงปริมาณ (Questionnaire Reliability) มีหัวใจสำคัญอยู่ที่ความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่นของเครื่องมือวิจัย โดย เน้นกระบวนการสำคัญที่นำมาใช้ในการพัฒนาเครื่องมือวิจัย โดยเฉพาะแบบสอบถามความคิดเห็นทางสังคมศาสตร์ที่ต้องเริ่มต้นจากการนิยามกรอบแนวคิดวิจัย แล้วนำมาวิเคราะห์ต่อไปถึงโครงสร้างแนวคิด และนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการสู่การร่างแบบสอบถามเพื่อนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา ความตรงเชิงสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ รวมถึงการตรวจสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถามให้เป็นที่ยอมรับตามหลักนิยามของนักวิจัยทั่วไป⁴⁷ เพราะฉะนั้นความเชื่อมั่น (Reliability) และความเที่ยงตรง (Validity) เป็นเทคนิคที่นำมาใช้ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยตั้งผลการทบทวนวรรณกรรม การกำหนดกรอบแนวคิดวิจัย (Conceptual Framework) มาจนถึงการพัฒนาแบบสอบถาม (Questionnaire Development) สำหรับนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์ผลวิจัย ซึ่งจำแนกได้สองส่วนประกอบด้วย การพัฒนาเครื่องมือวิจัย (ได้กล่าวถึงแล้วใน ๓.๔.๑) และการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยที่กำลังกล่าวถึง

อาจกล่าวได้ว่า การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยด้านความเชื่อมั่นเป็นหัวใจสำคัญสำหรับแบบสอบถามงานวิจัยเชิงปริมาณที่ได้รับการพัฒนาแต่ละข้อคำถามมาอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มต้นจากการทบทวนวรรณกรรมเพื่อนิยามกรอบแนวคิดวิจัย ไปจนถึงการนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการก่อนนำปกร่างเป็นข้อคำถาม และเมื่อนำมาประกอบเข้าเป็นชุดคำถามที่มีมากกว่าหนึ่งข้อผู้วิจัยจำเป็นต้องนำไป

⁴⁷ วีระศักดิ์ จินาร์ตน์, ระเบียบวิธีวิจัยขั้นพื้นฐานทางสังคมศาสตร์, เอกสารประกอบการสอน มหาวิทยาลัยการ
จัดการและ เทคโนโลยีอีสเทิร์น, หน้า ๗๕ -๗๘.

ทดสอบคุณภาพเครื่องมือเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของแต่ละข้อคำถามกับชุดคำถามทั้งหมด สรุปความหมายกระชับชัดเจนเกี่ยวกับความเชื่อมั่นคือ การวัดที่ให้ผลคงที่แน่นอนแม้วัดหลายครั้งด้วยแบบสอบถามฉบับเดียวกัน หากแต่ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับลักษณะข้อคำถามคือ ใช้ภาษาที่เรียบง่าย กระชับชัดเจน มีความเป็นปรนัยสามารถให้ความหมายได้เฉพาะเจาะจง รวมถึงมีความเป็นอิสระต่อกันระหว่างข้อคำถามแต่ละข้อ นอกจากนี้แล้ว การทดสอบความเชื่อมั่นแบบสอบถามเชิงปริมาณสามารถเลือกใช้เทคนิคการทดสอบที่เหมาะสม ตามวัตถุประสงค์การวิจัย และลักษณะข้อมูล โดยเฉพาะสำหรับแบบสอบถามงานวิจัยเชิงปริมาณนี้มีข้อมูลประเภทแบ่งช่วง (Interval Scale) เป็นเหตุผลจำเป็นต้องเลือกใช้เทคนิคการทดสอบความเชื่อมั่นตามแบบวิธี Cronbach's Alpha Efficiency ที่เน้นผลทดสอบความสัมพันธ์รายข้อต่อข้อคำถามทั้งฉบับตามเกณฑ์ประเมินความเชื่อมั่นตั้งแต่ .๗๐ ขึ้นไป

ดังนั้น งานวิจัยเชิงปริมาณนี้ใช้วิธีทดสอบความเชื่อมั่นตามแบบ Cronbach's Alpha ทำการทดสอบความสัมพันธ์ภายในระหว่างข้อคำถามตามเกณฑ์ต่อไปนี้

๑) นำแบบสอบถามไปทดสอบใช้กับกลุ่มประชากรอื่น โดยเลือกใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นสมาชิกองค์กรชุมชนอื่น จำนวน ๓๐ ฉบับ

๒) นำแบบสอบถามที่ไปทดลองใช้มาดำเนินการวิเคราะห์ผลด้วยวิธีของ Cronbach's Alpha แล้วพิจารณาเกณฑ์การคัดเลือกข้อคำถาม ดังนี้

ก) พิจารณาคัดเลือกข้อคำถามแต่ละข้อ Corrected item-total Correlation ที่มีค่าตั้งแต่ .๗๐ ขึ้นไป ส่วนข้อที่มีค่าต่ำกว่า .๗๐ ได้ตัดทิ้งเนื่องจากไม่เข้าเกณฑ์การคัดเลือกข้อคำถาม

ข) พิจารณาผลการวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทั้งฉบับที่มีค่าคะแนนระหว่าง .๗๐ ถึง .๘๕ เป็นเกณฑ์ประเมินระดับความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ ที่สามารถนำไปจัดทำแบบสอบถามสำหรับเก็บข้อมูลวิจัย

อย่างไรก็ตามการทดสอบความเชื่อมั่นตามแบบของ Cronbach's Alpha ถือเป็นการทดสอบความสอดคล้องภายในระหว่างข้อคำถามและชุดคำถามทั้งฉบับ (Internal Consistency) โดยใช้คะแนนความสัมพันธ์ระหว่าง ๐ ถึง ๑ เพราะฉะนั้นระดับความเชื่อมั่นแบบสอบถามงานวิจัยเชิงปริมาณที่ยืนยันผลการวิจัยได้ชัดเจน และแม่นยำเลือกใช้เกณฑ์ประเมินความเชื่อมั่นที่ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับการทดสอบความเที่ยงตรง

การทดสอบความเที่ยงตรงแบบสอบถามงานวิจัยเชิงปริมาณ

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้มองเห็นความสำคัญของการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย (Quantitative Instrument Quality) เป็นประการสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้ผลการวิจัยออกมามีความน่าเชื่อถือ จึงได้กำหนดแนวทางการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือวิจัย ดังนี้

๑) การตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content Validity Index: CVI)

การพัฒนาเครื่องมือวิจัยให้มีความเที่ยงตรง (Validity) และมีความเชื่อถือ (Reliability) ได้สูงช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์หาคำตอบการวิจัยทางสังคมศาสตร์มีความผิดพลาดน้อยมาก โดยเฉพาะการทำให้แบบสอบถามที่พัฒนาขึ้นมาได้มีความเที่ยงตรงก่อน (Validity) ซึ่งในกรณีนี้เลือกใช้การทดสอบความตรงของเนื้อหาตามแบบ CVI หรือ Content Validity Index ที่ใช้ระบบการให้คะแนนและเกณฑ์การประเมินความตรงแบบอัตวิสัยของผู้เชี่ยวชาญ ๓ คน โดยคำนึงถึงเกณฑ์การประเมิน ๔ ระดับของผู้เชี่ยวชาญ (Experts) ที่เน้นความสอดคล้อง (Relevance) ชัดเจน (Clarity) ความง่าย (Simply) และไม่กำกวม (Ambiguity) ของแต่ละข้อคำถาม

โดยมีเกณฑ์การประเมินความตรง (Validity Criteria) คือการให้คะแนนของผู้เชี่ยวชาญด้านความสอดคล้อง (Congruence or Relevance) ระหว่างข้อคำถาม (Item) และ โครงสร้างแนวคิด (Construct) ที่ถูกนิยามเชิงปฏิบัติการไว้อย่างชัดเจน โดยแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ สอดคล้องมากที่สุด สอดคล้องมาก สอดคล้องบางส่วน และไม่สอดคล้องเลย ทั้งนี้เกณฑ์การประเมินความตรงของข้อคำถามควรอยู่ในระดับคะแนน ๓ หรือ ๔ เพื่อผลการคำนวณความตรงทั้งฉบับที่ต้องมีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ .๘๐ ขึ้นไปถือว่าชุดคำถามมีความตรงเชิงเนื้อหาตามเกณฑ์การประเมินความตรง

นอกจากนี้แล้วยังใช้ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ คน ในการประเมินให้คะแนนความตรงเชิงเนื้อหา หรือความตรงตามเนื้อหาของแบบสอบถามงานวิจัยเชิงปริมาณนี้

๒) การหาค่าความตรงเชิงโครงสร้าง (Construct Validity)

การวิเคราะห์ความตรงเชิงโครงสร้าง เป็นวิธีหาความเที่ยงตรงของแบบสอบถามงานวิจัยเชิงปริมาณถือเป็นหัวใจสำคัญที่ชี้วัดความสำเร็จของงานวิจัยแต่ละงานได้ โดยเฉพาะการวัดความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ของข้อคำถามแต่ละชุด ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ กำหนดเกณฑ์บ่งชี้สำหรับการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจที่เหมาะสม ประกอบด้วย ค่าความเหมาะสม KMO ต้องมีค่ามากกว่า .๕๐ ขึ้นไป ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (Extraction) ตั้งแต่ .๓๐ ขึ้นไป และค่าCommunality ตั้งแต่ร้อยละ ๔๐ ขึ้นไป แต่อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายของการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจมุ่งจัดกลุ่มข้อคำถาม และลดจำนวนข้อคำถามเท่านั้น

๓.๓.๒ เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Instrument)

ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเพื่อเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๔ คน เป็นเครื่องมือวิจัยสำหรับเก็บข้อมูลเชิงลึกโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ที่เน้นการได้ข้อมูลการสัมภาษณ์ที่เพียงพอต่อการอธิบายปรากฏการณ์วิจัยสนับสนุนผลวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้เป็นตัวชี้นำผลการสัมภาษณ์ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างถูกออกแบบและพัฒนาขึ้นมาเป็นระบบ

โดยเริ่มต้นจากการทบทวนกรอบแนวคิดวิจัย (Conceptual Framework) ไปจนถึงการนิยามกรอบแนวคิด และนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ (Operationalization Definition) เพื่อกำหนดคำหลัก (Domain) คำสำคัญ (Keyword) สำหรับนำไปสัมภาษณ์เก็บข้อมูล ตามแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างนั้น มีองค์ประกอบสำคัญประกอบด้วย การตั้งคำถามแบบชี้นำการสัมภาษณ์ (Guide Interview) ผสมผสานกับการสร้างบรรยากาศเชิงมิตรภาพ (Friendly) เพื่อกระตุ้นให้ผู้ให้การสัมภาษณ์เปิดเผยรายละเอียด (Detailed) เกี่ยวกับปรากฏการณ์วิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลโดยละเอียดสำหรับการตีความหมายต่อปรากฏการณ์วิจัย ดังนั้นประเด็นสำคัญสำหรับเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพชนิดแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างของงานวิจัยนี้ จึงมีเป้าหมายเพื่อหาข้อค้นพบตอบคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้ให้คำสัมภาษณ์ ประกอบด้วย ๑) น.ส.สมพร บรรเทา กำนันตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ประธานกองทุนหมู่บ้าน ๒) นายสมศักดิ์ แผล่งหล้า ประธานกลุ่มทอผ้าย้อมคราม หมู่ที่ ๒ ตำบลขามเรียงอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ๓) นางทองล้วน พรหมแสงจันทร์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๘ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ประธานกองทุนหมู่บ้าน ๔) นางกมลพร ธารสาร โภคิน ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและประธานกลุ่มสตรี หมู่ที่ ๒๐ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

การพัฒนาแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure Interview)

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเป็นการชี้นำคำให้การสัมภาษณ์ภายใต้บรรยากาศเชิงมิตรภาพที่กระตุ้นให้ผู้ให้การสัมภาษณ์เปิดเผยข้อมูลโดยละเอียด และเพียงพอต่อการตีความหมายเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิจัย ด้วยเหตุนี้การพัฒนาแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างจำเป็นต้องได้รับการร่างและพัฒนาอย่างเป็นระบบ เพื่อสรุปขั้นตอนการร่างและพัฒนาแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเริ่มต้นจากการทบทวนวรรณกรรมเพื่อนิยามกรอบแนวคิดวิจัย (Concept Definition) และนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ (Operationalization Definition) สำหรับนำไปวิเคราะห์ประเด็นหลัก (Main Issue) โดยเฉพาะหลักการ แนวคิด วิธีการ ความเข้าใจต่อความหมาย รวมถึงลักษณะความสัมพันธ์ และเมื่อได้ประเด็นนำหลักแล้ว ผู้วิจัยได้นำประเด็นหลักดังกล่าวนั้น ไปร่างข้อคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ก่อนไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓ ท่านทำการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา ภาษาที่เรียบง่าย และครอบคลุมครบทุกวัตถุประสงค์วิจัยเป็นขั้นตอนถัดมา ส่วนขั้นตอนการปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ผู้วิจัยต้องนำแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างไปทดลองใช้เพื่อทดสอบคุณภาพเครื่องมือ คำสัมภาษณ์เชิงลึก แบ่งเป็น

ก. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก คำถามที่ใช้ประกอบการสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่ม องค์กร ที่เจาะจงไว้ประกอบด้วย

๑. คำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๑

เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมที่เป็นการการพัฒนาประชาธิปไตยเป็นอย่างไร ใช้คำถามสำหรับการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

๑) ท่านมีความเห็นว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่ม องค์กร ในชุมชนของท่านส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยหรือไม่ อย่างไร

๒) ท่านมีความคิดเห็นที่ทุนทางสังคมในชุมชนของท่านจะนำมาใช้ในการดำเนินงานของกลุ่ม องค์กร ได้หรือไม่ อย่างไรและจะมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนได้หรือไม่ เพียงใด

๓) การพัฒนาระบบการจัดการกลุ่ม องค์กร ในชุมชน จะพัฒนาในด้านใดบ้างอย่างไร จึงจะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนของท่าน

๒. คำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๒

เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม มีลักษณะใดบ้าง อย่างไร แนวคำถามการสัมภาษณ์ประกอบด้วย

๑) การดำเนินงานของกลุ่ม องค์กร ในชุมชนของท่าน มีระบบ กระบวนการ ในการทำงานอย่างไรบ้างที่เป็นแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชน

๒) กลุ่ม องค์กร ในชุมชนของท่าน มีลักษณะการเคลื่อนไหวหรือทำกิจกรรม บนฐานข้อมูลและข่าวสารความรู้, ฐานทางวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีชีวิต, ฐานความสัมพันธ์ทางสังคม, การจัดการผู้นำชุมชนบนฐานวัฒนธรรม ของกลุ่ม องค์กร หรือไม่ อย่างไร

๓) ในชุมชนของท่านมีกลุ่ม องค์กร ที่ทำกิจกรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนหรือไม่ และทำอย่างไรบ้าง จะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยหรือไม่ อย่างไร

๓. คำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๓

เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม มีแนวทางอย่างไร แนวคำถามการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

๑) แนวทางการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่ม องค์กร ในชุมชนที่จะส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตย ควรมีลักษณะอย่างไร และมีองค์ประกอบสำคัญอะไรบ้าง

๒) ในความคิดเห็นของท่าน กลุ่ม องค์กร ในชุมชนที่มีการปฏิบัติที่ดี มีผลงานเป็นที่ยอมรับของสังคม สมควรขยายเครือข่ายหรือไม่ ถ้าเห็นควร ท่านมีแนวทางขยายเครือข่ายอย่างไร

ข. การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) เป็นเทคนิคและวิธีการหนึ่งของการดำเนินกิจกรรมมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งในปัจจุบันมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินโครงการเพื่อการพัฒนาใด ๆ ของภาครัฐและเอกชน หรือการพัฒนาโดยภาคประชาสังคม เพราะจะมีผลกระทบต่อประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้แล้ว การสนทนากลุ่มย่อยยังมีความ

เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไทยวิธีหนึ่งในการดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระเสรีของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างแท้จริง และที่สำคัญประการหนึ่งก็คือเป็นการสื่อสารสองทาง (Two-way communication) ซึ่งในทางปฏิบัติ การสนทนากลุ่มย่อยจะเป็นการปรึกษาหารือด้วย เนื่องจากผู้เข้าร่วมการสนทนาทุกคนจะได้ร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นกันเองมากที่สุด ดังนั้น การสนทนากลุ่มย่อยจะต้องมีการวางแผนเตรียมการอย่างเหมาะสม ระหว่างการสนทนาผู้ดำเนินการจะเป็นผู้คอยจุดประเด็นการสนทนาตามที่ได้เตรียมการไว้แล้ว เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็นด้วยอย่างทั่วถึงและมีบรรยากาศอย่างเป็นกันเอง ผู้วิจัยใช้หลักในการดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย ดังนี้

๑. มีผู้ดำเนินการหนึ่งคนและผู้ช่วยดำเนินการอีกหนึ่งคน (เป็นผู้คอยจดบันทึก - สรุปผล) รวมสองคน
๒. มีผู้ร่วมสนทนากลุ่มย่อย จำนวน ๑๐ คน จากตัวแทนสมาชิกกลุ่ม องค์กร
๓. ผู้ดำเนินการควรจุดประเด็นการพูดคุยไว้ เพื่อกันลิม ระหว่างการสนทนา
๔. ระยะเวลาสนทนากลุ่มย่อย ๑ ชั่วโมงครึ่ง
๕. หลังการสนทนาเสร็จแล้วผู้ดำเนินการและผู้ช่วยจะได้สรุปผลและวิเคราะห์ร่วมกัน

๓.๕.๔ การตรวจสอบคุณภาพแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง(Semi-Structure Interview

Verifying)

เครื่องมือวิจัยที่ได้รับการร่างและพัฒนาอย่างเป็นระบบผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) จากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับกรอบแนวคิดวิจัย และปรากฏการณ์วิจัยที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา การตรวจสอบคุณภาพแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างสามารถดำเนินการได้โดยการวัดความตรงเชิงเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การใช้ภาษาเรียบง่ายและเข้าใจในความหมายตรงกันของทุกคนที่เกี่ยวข้อง ด้วยเหตุนี้การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาเป็นเทคนิควิธีการตรวจสอบคุณภาพแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง สรุปแนวทางการตรวจสอบความตรงแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างไว้ถึงการทดลองนำร่อง (Pilot test) โดยนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความตรงของแต่ละข้อคำถามตามวัตถุประสงค์วิจัยแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขรายละเอียด (Refinement) ตามคำแนะนำเพื่อให้ข้อคำถามมีความชัดเจนแม่นยำ นอกจากนี้แล้วการตรวจสอบความตรงระหว่างข้อคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยยังต้องอาศัยการตรวจสอบความเป็นไปได้ในการนำไปใช้งาน โดยใช้เทคนิคแบบ Delphi ในการตรวจสอบความตรงแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง สรุปแนวทางสำคัญของกระบวนการตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามจากผู้เชี่ยวชาญ โดยการตรวจสอบกลุ่มคำหลัก (Domain) จำนวน ๓ ถึง ๔ รอบเพื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญตามเกณฑ์ร้อยละ ๘๐ ของความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญที่มีต่อการประเมินความสอดคล้อง

ระหว่างข้อคำถามแต่ละข้อสำหรับการนำไปใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักของการวิจัยเชิงคุณภาพ

เพราะฉะนั้น สำหรับการตรวจสอบความตรงแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างงานวิจัยคุณภาพนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ผู้นำองค์การชุมชนและสมาชิกกลุ่มผู้ปฏิบัติงานจำนวน ๔ คน

กำหนดมาตรฐานวัดความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ระดับ สอดคล้องมากที่สุด สอดคล้องมาก สอดคล้องปานกลาง สอดคล้องน้อย สอดคล้องน้อยที่สุด และใช้เกณฑ์คัดเลือกข้อคำถามสำหรับนำไปใช้สัมภาษณ์ที่ระดับร้อยละ ๘๐

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๔.๑ เครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ

เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจะดำเนินการออกแจกแบบสอบถามและเก็บรวบรวมด้วยตนเอง โดยคำนึงถึงคุณภาพ และปริมาณในการเก็บรวบรวมข้อมูลกลับคืนมามีเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ผลสำหรับตอบคำถาม และวัตถุประสงค์วิจัยได้ชัดเจนแม่นยำ กล่าวคือตระหนักถึงคุณภาพและปริมาณของข้อมูลที่เก็บรวบรวมกับคืนมาได้ ตามหลักการประหยัดต้นทุนค่าวิจัย ระยะเวลาการจัดเก็บข้อมูล และการยอมรับคุณค่าของผลวิจัยที่ค้นพบ ยืนยันถึงคุณภาพและปริมาณในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยเชิงปริมาณต้องมีสภาพที่สมบูรณ์และมีเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการยืนยัน และพยากรณ์ผลวิจัยที่ค้นพบต้องมีปริมาณตั้งแต่ร้อยละ ๘๐ ขึ้นไป ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยเชิงปริมาณเพื่อให้ได้ข้อมูลกลับคืนมาในสภาพที่สมบูรณ์ และมีปริมาณเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ผลนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดเก็บด้วยตนเองและมอบหมายผู้ช่วยวิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังขั้นตอนต่อไปนี้

๑) จัดเตรียมแบบสอบถามให้ได้ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน ๒๐๐ ชุด โดยดำเนินการเก็บรวบรวมด้วยตนเอง และผู้ช่วยวิจัย ๓ คน

๒) เมื่อได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามแต่ละชุด และคัดเลือกนำแบบสอบถามที่มีข้อความสมบูรณ์มาใช้สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนในกรณีที่พบว่าได้แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์น้อยกว่าร้อยละ ๘๐ ผู้วิจัยดำเนินการลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเองจนกว่าจะได้ข้อมูลตั้งแต่ร้อยละ ๘๐ ขึ้นไป

๓.๔.๒ การเก็บข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Collection)

การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพนิยมใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักตามจำนวนที่คาดว่าจะได้ข้อมูลในปริมาณและคุณภาพเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ผลวิจัยเชิงคุณภาพ หากแต่ประเด็นสำคัญต้องตระหนักถึงเกี่ยวกับการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลนั้นคือ การได้ข้อมูลโดยละเอียด (Detail) ทั้งนี้เพื่อให้สามารถตีความ สรุปความหมายได้แม่นยำตรงตามความคิดเห็นของบุคคล

ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์วิจัย ด้วยเหตุนี้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นวิธีเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์ที่ให้รายละเอียดได้มากที่สุด แล้วสรุปแนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึกว่าถึงวิธีการสนทนา อย่างมีจุดมุ่งหมาย ซึ่งต้องใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่ง โครงสร้างซึ่งนำแนวคำตอบของผู้ให้การสัมภาษณ์ หากแต่ประเด็นสำคัญที่ต้องตระหนักถึงคือ ความเข้าใจในหลักการสัมภาษณ์ การเตรียมการสัมภาษณ์ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้การสัมภาษณ์ รวมถึงความสามารถในการปรับ สถานการณ์เพื่อให้ได้ข้อมูล โดยละเอียด เนื่องจากการสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างเป็นระบบช่วยให้ผู้วิจัยได้ ข้อมูลครบถ้วน และตรงตามวัตถุประสงค์วิจัย เป็นวิธีการเหมาะกับเฉพาะกรณีที่ผู้วิจัยต้องการข้อมูล รายละเอียด จากการใช้คำถามซึ่งนำประเด็นที่ต้องการนำไปใช้วิเคราะห์ผลวิจัย แล้วใช้คำถามอื่นแทรก เพื่อให้ได้ข้อมูลครบสมบูรณ์ เพราะฉะนั้นการเก็บข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพคือ การบันทึกเทป บันทึกลง สมุด รวมถึงการมอบหมายให้ผู้ช่วยวิจัยบันทึกข้อมูลเพิ่มเติม โดยแบ่งขั้นตอนการสัมภาษณ์ออกได้ ดังนี้

๑) ขั้นตอนการสัมภาษณ์ (Preparation) เป็นช่วงเวลาที่ผู้วิจัยจัดเตรียมสถานที่นัดหมาย ล่วงหน้าผู้ให้การสัมภาษณ์ เตรียมคำถาม เครื่องบันทึกเทป สมุดบันทึก ผู้ช่วยผู้วิจัย และการเตรียม ผู้ให้การสัมภาษณ์ โดยเฉพาะตอบข้อสงสัยของผู้ให้การสัมภาษณ์ และการชี้แจงวัตถุประสงค์การ สัมภาษณ์เพื่อช่วยให้เกิดบรรยากาศมิตรภาพระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้การสัมภาษณ์ ขั้นตอนการ เตรียมการสัมภาษณ์เป็นการเตรียมสถานที่ อุปกรณ์ ผู้วิจัย ผู้ช่วยผู้วิจัย และผู้ให้การสัมภาษณ์โดยเน้น ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้การสัมภาษณ์

๒) ขั้นตอนการสัมภาษณ์ (Interviewing) เป็นช่วงเวลาระหว่างการสัมภาษณ์ที่ต้องควบคุม ระยะเวลาให้พอเหมาะสำหรับการได้ข้อมูลวิจัย ประเด็นสำคัญคือการบันทึกข้อมูล บันทึกเทป บันทึกภาพ ถ่ายภาพวิดีโอ ตลอดจนการจดบันทึกถ้อยคำการให้คำสัมภาษณ์โดยละเอียด และอาจ จำเป็นต้องมอบหมายให้ผู้ช่วยวิจัยบันทึกข้อความเพิ่ม เพื่อนำมาใช้วิเคราะห์ข้อมูลประกอบ ขั้นตอน การสัมภาษณ์มีสิ่งที่จะต้องตระหนักถึงมากที่สุด คือการได้ข้อมูลครบถ้วนทุกรายละเอียด ดังนั้นขั้นตอน การสัมภาษณ์อาจจำเป็นต้องทบทวนคำถาม ทวนคำตอบ และให้ผู้ให้การสัมภาษณ์ยืนยันในคำตอบ การใช้คำถามอื่นแทรกเพื่อสร้างบรรยากาศ ตลอดจนการได้ข้อมูลครบทุกประเด็นที่ต้องการรู้มีผลต่อ ผลวิจัยที่สมบูรณ์ชัดเจน

๓) ขั้นตอนการสรุปและยุติการสัมภาษณ์ (Conclusion and Ending) เป็นช่วงที่ผู้วิจัยสรุปผล จากการสัมภาษณ์ให้ผู้ให้การสัมภาษณ์รับฟัง และตรวจสอบคำให้การสัมภาษณ์เพื่อยืนยันในคำตอบ ที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ การตรวจสอบข้อมูลเป็นตัวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายได้ตรง ตามผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์วิจัย เนื่องจากการตีความหมายของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อ ทศนคติ และ ประสบการณ์ที่ได้รับ การตีความหมายได้สอดคล้องกับค่านิยมส่วนบุคคลคือ หัวใจสำคัญของการ

เก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นขั้นตอนการสรุปและยุติการสัมภาษณ์เน้นการยืนยันในความหมายที่ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ตรวจสอบแล้ว

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

หลังจากการเก็บข้อมูลและจัดกระทำข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ โดยใช้วิธีการทางสถิติด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป เพื่อวิเคราะห์หาค่าสถิติ ดังนี้

(๑) สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) เพื่อใช้บรรยายลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อบรรยายปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง ระดับตัวแปรทวิทางสังคม ประชาสังคมและการพัฒนาประชาธิปไตย

(๒) สถิติอนุมานหรืออ้างอิง (Inferencial Statistics) ได้แก่ การทดสอบค่าที (t-test) และการทดสอบความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-Way ANOVA or F-test) โดยการเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ย เพื่อทดสอบสมมติฐานที่ ๑

(๓) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรโดยใช้สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson Product Moment-Correlation Coefficient) เพื่อทดสอบสมมติฐานที่ ๒ และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรโดยใช้สหสัมพันธ์แบบสเปียร์แมน (Spearman Rank Correlation Coefficient) เพื่อพิจารณาค่า Multicollinearity ของตัวแปรก่อนนำเข้าวิเคราะห์ขั้นตอนต่อไป

(๔) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์แบบถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน (Multiple Regression Analysis) เพื่อทดสอบสมมติฐานที่ ๓ เพื่อค้นหาตัวแปรพยากรณ์

๒) การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Analysis)

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพแบบอุปนัยแล้วจำแนกและจัดกลุ่มข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาเพื่อหาข้อค้นพบนำมาพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม การจัดระบบข้อมูล (System Management) แสดงข้อมูล (Presentation) และสรุปตีความหมาย (Meaning) จำเป็นต้องถอดทุกถ้อยความ ซึ่งอาจแทรกความรู้สึกเพื่อช่วยให้เข้าใจได้ชัดเจนต่อประเด็นหลัก (Domain) ที่สำคัญที่สามารถนำไปใช้เป็นแกนกลาง (Core) การพิจารณาความหมายของกลุ่มบุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์วิจัยและการวิเคราะห์ผลวิจัยเชิงคุณภาพต้องการคำอธิบายปรากฏการณ์วิจัย (Phenomenal Description) ตามค่านิยมของบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์วิจัย นอกจากนั้นแล้วการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพให้ชัดเจนได้ต้องดำเนินการแสดงในรูปของตารางแสดงผลที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างกรอบแนวคิดวิจัย (Conceptual Framework) แล้วบรรยายประกอบให้ละเอียด เพื่อสรุปหลักการและแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่าเป็นวิธีการสร้างข้อสรุปที่ได้รับจากการ

สัมพันธ ซึ่งมักไม่นิยมใช้สถิติ แต่เป็นการจำแนกคำหลัก จัดหมวดหมู่กลุ่มคำ และนำไปอธิบายความหมายเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิจัย ซึ่งอาจใช้เทคนิควิธีการเชิงเปรียบเทียบ (Comparing) หรืออธิบายเชิงอุปนัย (Inductive) กล่าวคืออธิบายความหมาย หรือสร้างข้อสรุปจากข้อความจริงที่ปรากฏตามพฤติกรรมและ เหตุการณ์

๓.๖ สูตรสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ประกอบด้วยเทคนิคสถิติเชิงพรรณนา (Description Statistics) เพื่ออธิบายสภาพของตัวแปรหลัก (Main Variable) และตัวแปรรอง (Sub Variable) ส่งผลให้ปรากฏภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับคุณลักษณะตัวแปรศึกษาอันเป็นการอธิบายปรากฏการณ์วิจัยที่ชัดเจนตามตัวเลขที่มีลักษณะเป็นตัวเลข ประเด็นสำคัญคือ เป็นการคัดเลือกใช้เทคนิคสถิติสำหรับตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยเชิงอธิบายสภาพ ขั้นต้นเพื่ออธิบายลักษณะเชิงกว้างของข้อมูลแต่ละชุดว่าสถิติเชิงพรรณนาอธิบายลักษณะธรรมชาติของข้อมูล มีการแปลผลเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน และที่นิยมนำมาใช้วิเคราะห์ผลประกอบด้วย สถิติค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: SD) โดยสถิติทั้งสองเทคนิคสามารถอธิบายแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลางของข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง และวัดความแปรปรวนของชุดข้อมูลพร้อมไปในขณะเดียวกัน ดังนั้นสถิติเชิงพรรณนาที่ผู้วิจัยเลือกนำมาใช้ตอบคำถาม และวัตถุประสงค์วิจัยเพื่ออธิบายสภาพข้อมูล ประกอบด้วย สถิติค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

การวิจัยเชิงปริมาณให้ความสำคัญกับการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างงานวิจัยแล้วนำมาวิเคราะห์ผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ระบบ SPSS เพื่ออธิบายและอ้างอิงผลการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่มตัวอย่างไปยังข้อมูลกลุ่มประชากรซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้ข้อมูลกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๐๐ ตัวอย่างที่เก็บรวบรวมแบบสอบถามกลับคืนมาได้สำหรับตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยตามกรอบแนวคิดวิจัย ประกอบด้วย ขบวนการประชาสังคม ทูตทางสังคมและการพัฒนาประชาธิปไตย ดังนี้

๔.๑.๑ วัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๑

จากวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๑ เกี่ยวกับการศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมที่เป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม จากการสอบถามกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๐๐ คน ปรากฏเป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ ความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percent) ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๓

แสดงจำนวนและร้อยละของข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม (n = ๒๐๐)

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๑. เพศ		
ชาย	๑๐๐	๕๐.๐๐
หญิง	๑๐๐	๕๐.๐๐
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๒.อายุ		
อายุระหว่าง ๑๘ – ๒๕ปี	๔	๒.๐๐
อายุระหว่าง ๒๖ – ๓๕ปี	๑๖	๘.๐๐
อายุระหว่าง ๓๖ – ๔๕ปี	๕๕	๒๗.๕๐
อายุระหว่าง ๔๖ ปี ขึ้นไป	๑๒๑	๖๐.๕๐
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐
๓. อาชีพ		
รับจ้าง	๒๑	๑๐.๕
เกษตรกร	๑๓๕	๖๗.๕
รับราชการ	๑๔	๗.๐
อิสระ / ส่วนตัว	๒๖	๑๓.๐
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐
๔. ระดับการศึกษา		
ระดับ ป. ๖ หรือต่ำกว่า	๓๕	๑๗.๕
ระดับ ม.๑ - ม.๖	๘๕	๔๒.๕
ระดับ ปวช. ปวส.	๑๗	๘.๕
ระดับปริญญาตรีขึ้นไป	๑๓	๖.๕
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐
๕. รายได้ต่อเดือน		
ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท	๓๐	๑๕.๐
๕,๐๐๑ – ๑๐,๐๐๐ บาท	๓๘	๑๙.๐
๑๐,๐๐๑ – ๑๕,๐๐๐ บาท	๔๐	๒๐.๐
๑๕,๐๐๑ บาท ขึ้นไป	๑๒	๖.๐
รวม	๒๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๓ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดมีจำนวน ๒๐๐ คน เป็นเพศชายและเพศหญิงจำนวนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ ๕๐ ส่วนใหญ่มีอายุ ๔๖ ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๖๐.๕ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๕ มีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา (ม.๑ - ม.๖) จำนวน

มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๕ และมีรายได้ต่อเดือนระหว่าง ๕,๐๐๑ – ๑๐,๐๐๐ บาท จำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๐

ตอนที่ ๒ การวิเคราะห์ระดับตัวแปรทุนทางสังคม ประชาสังคมและการพัฒนาประชาธิปไตย ในส่วนนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ระดับตัวแปรทุนทางสังคม ประชาสังคมและการพัฒนาประชาธิปไตยในภาพรวม โดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation; S.D.) และแปลความหมายตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔

ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของตัวแปรทุนทางสังคม ประชาสังคมและการพัฒนาประชาธิปไตยในภาพรวม (n=๒๐๐)

ตัวแปร	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
๑. ทุนทางสังคม	๔.๖๕	๐.๓๕๐	มากที่สุด
๑.๑ ทุนมนุษย์	๔.๖๕	๐.๔๖๒	มากที่สุด
๑.๒ ทุนสังคม	๔.๖๘	๐.๓๕๐	มากที่สุด
๑.๓ ทุนทางกายภาพ	๔.๗๑	๐.๔๑๓	มากที่สุด
๑.๔ ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม	๔.๗๐	๐.๔๔๘	มากที่สุด
๑.๕ ทุนทางธรรมชาติ	๔.๖๗	๐.๔๓๕	มากที่สุด
๒. ประชาสังคม	๔.๗๒	๐.๓๐๘	มากที่สุด
๒.๑ การมาอยู่รวมกันในพื้นที่	๔.๗๓	๐.๓๖๔	มากที่สุด
๒.๒ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน	๔.๖๕	๐.๔๔๘	มากที่สุด
๒.๓ กลุ่ม องค์กร กิจกรรม	๔.๖๕	๐.๔๒๒	มากที่สุด
๒.๔ เครือข่าย	๔.๗๕	๐.๔๐๑	มากที่สุด
๓. การพัฒนาประชาธิปไตย	๔.๘๐	๐.๒๒๗	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวแปรหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้อยู่ในระดับมากที่สุดทั้งสามตัวแปรหลัก โดยตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตยมีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากับ ๔.๘๐ รองลงมาคือตัวแปรขบวนการประชาสังคม มีค่าเฉลี่ย ๔.๗๒ และตัวแปรทุนทางสังคม มีค่าเฉลี่ย ๔.๖๕ ตามลำดับ

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ระดับตัวแปรทุนทางสังคม ประชาสังคมและการพัฒนา
 ประชาธิปไตยในภาพรายด้านใช้ความถี่ (Frequency) ค่าเฉลี่ย (Mean) แปลความหมายตามเกณฑ์ที่
 กำหนดไว้ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๕

แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับทุนทางสังคม

(n=๒๐๐)

ด้านทุนทางสังคม	ระดับความคิดเห็น					$\bar{X}$	ความ หมาย
	น้อยที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มาก ที่สุด		
ทุนมนุษย์							
๑. ในชุมชนของท่านมีหมอสูตร ขวัญ	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๘ (๔.๐)	๔๓ (๒๑.๕)	๑๔๕ (๗๔.๕)	๔.๗๐	มาก ที่สุด
๒. ในชุมชนของท่านมีหมอ ชาวบ้าน	๐ (๐.๐)	๑ (๐.๕)	๑๐ (๕.๐)	๓๘ (๑๙.๐)	๑๕๑ (๗๕.๕)	๔.๖๕	มาก ที่สุด
๓. ในชุมชนของท่านมีผู้รู้ด้าน เกษตรกรรม	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๕ (๔.๕)	๓๕ (๑๗.๕)	๑๕๒ (๗๖.๐)	๔.๗๑	มาก ที่สุด
๔. ในชุมชนของท่านมีกลุ่มอาชีพ	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๕ (๔.๕)	๔๘ (๒๔.๐)	๑๔๗ (๗๑.๕)	๔.๖๗	มาก ที่สุด
ทุนทางสังคม							
๕. ในชุมชนของท่านผู้คนมีความ เอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือกัน	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๘ (๔.๐)	๔๘ (๒๔.๐)	๑๔๔ (๗๒.๐)	๔.๖๘	มาก ที่สุด
๖. ในชุมชนของท่านผู้คนมีน้ำใจ ช่วยเหลือ พึ่งพากัน	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๒ (๑.๐)	๕๘ (๒๙.๐)	๑๔๐ (๗๐.๐)	๔.๖๕	มาก ที่สุด
๗. ในชุมชนของท่านผู้คนมีน้ำใจ ไม่ตรีต่อกัน	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๔ (๒.๐)	๕๔ (๒๗.๐)	๑๔๒ (๗๑.๐)	๔.๖๕	มาก ที่สุด
๘. ในชุมชนของท่านมีสถาบัน ทางสังคม เช่น วัด โรงเรียน	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๕ (๔.๕)	๕๐ (๒๕.๐)	๑๔๑ (๗๐.๕)	๔.๖๖	มาก ที่สุด
ทุนทางกายภาพ							

ด้านทุนทางสังคม	ระดับความคิดเห็น					$\bar{X}$	ความหมาย
	น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด		
๘. ในชุมชนของท่านมีถนนใช้ทั่วถึงกัน	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๖ (๓.๐)	๔๕ (๒๔.๕)	๑๔๕ (๗๒.๕)	๔.๖๕	มากที่สุด
๑๐. ในชุมชนของท่านมีระบบไฟฟ้า ประปาใช้ทั่วถึง	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๔ (๒.๐)	๔๕ (๒๒.๕)	๑๕๑ (๗๕.๕)	๔.๗๓	มากที่สุด
๑๑. ในชุมชนของท่านมีระบบโทรคมนาคมทั่วถึง	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๖ (๓.๐)	๔๘ (๒๔.๐)	๑๔๖ (๗๓.๐)	๔.๗๐	มากที่สุด
ทุนทางวัฒนธรรม							
๑๒. ในชุมชนของท่านมีทุนทางศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๓ (๑.๕)	๔๘ (๒๔.๕)	๑๔๕ (๗๒.๕)	๔.๖๕	มากที่สุด
๑๓. ในชุมชนของท่านมีประเพณีและเทศกาลประจำท้องถิ่น	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๓ (๑.๕)	๕๑ (๒๕.๕)	๑๔๖ (๗๓.๐)	๔.๗๑	มากที่สุด
ทุนทางธรรมชาติ							
๑๔. ในชุมชนของท่านมีแหล่งน้ำ ห้วยหนอง ลำคลอง บึง	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๕ (๔.๕)	๕๔ (๒๗.๐)	๑๓๗ (๖๘.๕)	๔.๖๔	มากที่สุด
๑๕. ในชุมชนของท่านมีป่าไม้	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๖ (๓.๐)	๕๐ (๒๕.๐)	๑๔๔ (๗๒.๐)	๔.๖๕	มากที่สุด
๑๖. ในชุมชนของท่านมีที่ดินเพื่อทำการเกษตร	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๒ (๑.๐)	๕๖ (๒๘.๐)	๑๔๒ (๗๑.๐)	๔.๗๐	มากที่สุด
รวม	๐ (๐.๐)	๑ (๐.๐๓)	๑๐๒ (๓.๑๕)	๓๗๕ (๒๔.๓๔)	๒,๓๑๘ (๗๒.๔๔)	๔.๖๕	มากที่สุด

จากตารางที่ ๕ เมื่อพิจารณาในแต่ละทุน พบว่า เกี่ยวกับทุนมนุษย์ ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดทุกประเด็น สำหรับประเด็นที่ว่าในชุมชนของท่านมีผู้รู้ด้านเกษตรกรรม ประชาชนมีความเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๗๖.๐ เกี่ยวกับทุนทางสังคม ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดทุกประเด็น สำหรับประเด็นที่ว่าในชุมชนของท่านผู้คนมีความเอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือกัน ประชาชนมีความเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ

ละ ๗๒.๐ เกี่ยวกับทุนทางกายภาพ ประชาชนส่วนใหญ่มีความความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดทุกประเด็น สำหรับประเด็นที่ว่าในชุมชนของท่านมีระบบไฟฟ้า ประปาใช้ทั่วถึง ประชาชนมีความเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๗๕.๕ เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม ประชาชนส่วนใหญ่มีความความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดทุกประเด็น สำหรับประเด็นที่ว่าในชุมชนของท่านมีประเพณีและเทศกาลประจำท้องถิ่น ประชาชนมีความเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๗๓.๐ และเกี่ยวกับทุนทางธรรมชาติ ประชาชนส่วนใหญ่มีความอยู่ในระดับมากที่สุดทุกประเด็น สำหรับประเด็นที่ว่าในชุมชนของท่านมีป่าไม้ ประชาชนมีความเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๗๒.๐

ตารางที่ ๖

แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับขบวนการประชา
สังคม (n=๒๐๐)

ด้านขบวนการ ประชาสังคม	ระดับความคิดเห็น					$\bar{X}$	ความ หมาย
	น้อย ที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มาก ที่สุด		
ด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่							
๑๗. ประชาสังคมคือ การมาอยู่รวมกันของ ประชาชนเพื่อทำ กิจกรรมร่วมกัน	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๑ (๐.๕)	๔๑ (๒๐.๕)	๑๕๘ (๗๙.๐)	๔.๗๘	มาก ที่สุด
๑๘. ประชาสังคมมีการ เลือกตั้งผู้นำ	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๔ (๒.๐)	๔๕ (๒๒.๕)	๑๕๑ (๗๕.๕)	๔.๗๓	มาก ที่สุด
๑๙. มีระบบการบริหาร จัดการ เพื่อให้เกิดความ เรียบร้อย	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๕ (๒.๕)	๕๑ (๒๕.๕)	๑๔๔ (๗๒.๐)	๔.๖๙	มาก ที่สุด
๒๐. มีการกำหนด กฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกัน ด้วยเสียงข้างมาก	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๒ (๑.๐)	๔๙ (๒๔.๕)	๑๔๙ (๗๔.๕)	๔.๗๓	มาก ที่สุด
ด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน							
๒๑. ประชาสังคมมี ความสัมพันธ์กันแบบ เครือญาติ เพื่อน คนรู้จัก กัน	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๕ (๒.๕)	๔๘ (๒๔.๐)	๑๔๗ (๗๓.๕)	๔.๗๑	มาก ที่สุด
๒๒. ประชาสังคมมี ความสัมพันธ์กันโดย กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของ กลุ่ม	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๓ (๑.๕)	๔๙ (๒๔.๕)	๑๔๘ (๗๒.๐)	๔.๖๘	มาก ที่สุด
ด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม							

ด้านขบวนการ ประชาสังคม	ระดับความคิดเห็น					$\bar{X}$	ความ หมาย
	น้อย ที่สุด	น้อย	ปาน กลาง	มาก	มาก ที่สุด		
๒๓. กลุ่ม องค์กรจัด กิจกรรมเพื่อแก้ไข ปัญหาของสังคมชุมชน	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๓ (๓.๕)	๕๑ (๒๕.๕)	๑๔๒ (๗๑.๐)	๔.๖๗	มาก ที่สุด
๒๔. การดำเนินงาน ของกลุ่ม องค์กร กิจกรรมด้วยความ สมัครใจ	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๕ (๒.๕)	๔๕ (๒๒.๕)	๑๔๖ (๗๓.๐)	๔.๗๐	มาก ที่สุด
๒๕. สมาชิกกลุ่ม องค์กรทำงานโดยอิสระ และได้รับการ สนับสนุนจากส่วน ราชการ	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๕ (๒.๕)	๔๗ (๒๓.๕)	๑๓๗ (๖๘.๕)	๔.๗๑	มาก ที่สุด
ด้านเครือข่าย							
๒๖. กลุ่ม องค์กร กิจกรรมมีเครือข่าย เชื่อมโยงกัน	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๕ (๒.๕)	๔๒ (๒๑.๐)	๑๕๓ (๗๖.๕)	๔.๗๔	มาก ที่สุด
๒๗. กลุ่ม องค์กรมีการ เคลื่อนไหวเพื่อ สาธารณะประโยชน์	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๒ (๑.๐)	๔๓ (๒๑.๕)	๑๕๕ (๗๗.๕)	๔.๗๖	มาก ที่สุด
รวม	๐ (๐.๐)	๐ (๐.๐)	๔๘ (๒.๒)	๕๑๕ (๒๓.๔)	๑,๖๓๗ (๗๔.๔)	๔.๗๒	มาก ที่สุด

จากตารางที่ ๖ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า เกี่ยวกับด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่ ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดทุกประเด็น สำหรับประเด็นที่ว่าประชาสังคม คือการมาอยู่รวมกันของประชาชนเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ประชาชนมีความเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็น ร้อยละ ๗๕.๐ เกี่ยวกับด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นอยู่ใน

ระดับมากที่สุดทุกประเด็น สำหรับประเด็นที่ว่าประชาสังคมมีความสัมพันธ์กันแบบเครือข่ายดี เพื่อนคนรู้จักกัน ประชาชนมีความเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๗๓.๕ เกี่ยวกับด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม ประชาชนส่วนใหญ่มีความความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดทุกประเด็น สำหรับประเด็นที่ว่าการดำเนินงานของกลุ่ม องค์กรกิจกรรมทำด้วยความสมัครใจ ประชาชนมีความเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๗๓.๐ และเกี่ยวกับด้านเครือข่าย ประชาชนส่วนใหญ่มีความความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุดทุกประเด็น สำหรับประเด็นที่ว่ากลุ่ม องค์กรมีการเคลื่อนไหวเพื่อสาธารณะประโยชน์ ประชาชนมีความเห็นด้วยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๗๗.๕

๔.๑.๒ วัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๒

เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม

ในส่วนนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๒ โดยการทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ ๒ คือ

๑. ปัจจัยส่วนบุคคลต่างกันมีผลต่อขบวนการประชาสังคมในจังหวัดมหาสารคามไม่แตกต่างกัน

๒. ปัจจัยขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม

ผลการทดสอบสมมติฐานที่ ๑

ในส่วนนี้ผู้วิจัยทำการทดสอบสมมติฐานที่ ๑ ที่ว่า “ปัจจัยส่วนบุคคลต่างกันมีผลต่อขบวนการประชาสังคมในจังหวัดมหาสารคามไม่แตกต่างกัน” โดยใช้สถิติ Independent t-test เพื่อทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง ๒ กลุ่มคือ ตัวแปรเพศ และใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way analysis of variance) เพื่อทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างที่มีมากกว่า ๒ กลุ่ม ได้แก่ ตัวแปรอายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือน ดังตารางที่ ๗

ตารางที่ ๗

ผลการเปรียบเทียบระดับขบวนการประชาสังคมจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล

ตัวแปรตาม	ขบวนการประชาสังคม									
	การมาอยู่รวมกันในพื้นที่		การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน		กลุ่ม องค์กร กิจกรรม		เครือข่าย		รวม	
	F/t-test	Sig.	F/t-test	Sig.	F/t-test	Sig.	F/t-test	Sig.	F/t-test	Sig.
เพศ	๐.๐๕๗	๐.๕๒๓	๐.๕๕๑	๐.๕๘๒	๑.๕๑๒	๐.๑๓๒	๐.๒๖๔	๐.๗๕๓	๐.๖๘๘	๐.๔๕๒
อายุ	๕.๕๕๒	๐.๐๐๑**	๒.๒๓๕	๐.๐๘๕	๓.๕๕๗	๐.๐๑๕*	๑.๗๗๒	๐.๑๕๔	๕.๖๑๕	๐.๐๐๑**
อาชีพ	๓.๑๖๑	๐.๐๒๖*	๐.๑๖๕	๐.๕๒๐	๑.๖๑๗	๐.๑๘๗	๒.๑๓๑	๐.๐๕๘	๒.๖๗๑	๐.๐๔๕*
ระดับการศึกษา	๗.๓๓๑	๐.๐๐๐**	๕.๕๕๐	๐.๐๐๑**	๓.๘๘๕	๐.๐๑๐**	๒.๕๒๕	๐.๐๓๕*	๗.๕๘๒	๐.๐๐๐**
รายได้ต่อเดือน	๑๐.๓๘๘	๐.๐๐๐**	๒.๒๒๖	๐.๐๘๖	๑๑.๗๕๗	๐.๐๐๐**	๗.๑๕๘	๐.๐๐๐**	๑๓.๖๐๒	๐.๐๐๐**

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

จากตารางที่ ๗ สรุปได้ว่า ๖

ในภาพรวม กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามที่มีอายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีระดับขบวนการประชาสังคม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และ ๐.๐๑ ส่วนปัจจัยด้านเพศไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า

ด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามที่มีอายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีระดับขบวนการประชาสังคม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และ ๐.๐๑ ส่วนปัจจัยด้านเพศไม่แตกต่างกัน และเมื่อทำการทดสอบการเปรียบเทียบรายคู่ด้วยวิธี Post Hoc แบบ LSD พบว่า กลุ่มที่มีอายุระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี ($\bar{X} = ๔.๘๘$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีอายุ ๔๖ ปีขึ้นไป ($\bar{X} = ๔.๖๕$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ กลุ่มที่มีอาชีพอิสระ/ส่วนตัว ($\bar{X} = ๔.๗๓$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีอาชีพเกษตรกร ($\bar{X} = ๔.๖๘$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ กลุ่มที่มีการศึกษาระดับ ปวช. ปวส. ($\bar{X} = ๔.๘๕$) ระดับ ม.๑ - ม.๖ ($\bar{X} = ๔.๘๒$) และ ระดับปริญญาตรีขึ้นไป ($\bar{X} = ๔.๘๒$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีการศึกษา ระดับ ป. ๖ หรือต่ำกว่า ($\bar{X} = ๔.๕๘$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และ กลุ่มที่มีรายได้ต่อเดือน ๑๕,๐๐๑ บาท ขึ้นไป ($\bar{X} = ๔.๖๒$) ๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๘๐$) และ ๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๘๖$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีรายได้ต่อเดือน ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๕๖$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีระดับขบวนการประชาสังคม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ส่วนปัจจัยด้านอื่นๆ ไม่แตกต่างกัน และเมื่อทำการทดสอบการเปรียบเทียบรายคู่ด้วยวิธี Post Hoc แบบ LSD พบว่า กลุ่มที่มีอายุระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี ($\bar{X} = ๔.๘๐$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีอายุ ๔๖ ปีขึ้นไป ($\bar{X} = ๔.๖๓$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ กลุ่มที่มีการศึกษาระดับ ม.๑ - ม.๖ ($\bar{X} = ๔.๘๓$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีการศึกษา ระดับ ป. ๖ หรือต่ำกว่า ($\bar{X} = ๔.๕๖$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และ และ กลุ่มที่มีรายได้ต่อเดือน ๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๗๘$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีรายได้ต่อเดือน ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๖๐$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ด้านกลุ่ม องค์กร กิจกรรม พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามที่มีอายุ ระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีระดับขบวนการประชาสังคม แตกต่างกันอย่างมี

นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และ ๐.๐๑ ส่วนปัจจัยด้านอื่นๆ ไม่แตกต่างกัน และเมื่อทำการทดสอบการเปรียบเทียบรายคู่ด้วยวิธี Post Hoc แบบ LSD พบว่า กลุ่มที่มีอายุระหว่าง ๓๖-๔๕ ปี ($\bar{X} = ๔.๘๒$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีอายุ ๔๖ ปีขึ้นไป ($\bar{X} = ๔.๖๒$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ กลุ่มที่มีการศึกษาระดับ ม.๑ - ม.๖ ($\bar{X} = ๔.๘๔$) และ ระดับปริญญาตรีขึ้นไป ($\bar{X} = ๔.๗๖$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีการศึกษา ระดับ ป. ๖ หรือต่ำกว่า ($\bar{X} = ๔.๕๗$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และ กลุ่มที่มีรายได้ต่อเดือน ๑๕,๐๐๑ บาท ขึ้นไป ($\bar{X} = ๔.๕๕$) ๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๘๒$) และ ๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๘๓$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีรายได้ต่อเดือน ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๕๘$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ด้านเครือข่าย พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามที่มีระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน มีระดับขบวนการประชาสังคม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และ ๐.๐๑ ส่วนปัจจัยด้านอื่นๆ ไม่แตกต่างกัน และเมื่อทำการทดสอบการเปรียบเทียบรายคู่ด้วยวิธี Post Hoc แบบ LSD พบว่า กลุ่มที่มีอาชีพรับราชการ ($\bar{X} = ๔.๕๒$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีอาชีพเกษตรกร ($\bar{X} = ๔.๗๐$) กลุ่มที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป ($\bar{X} = ๔.๕๒$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาระดับ ป. ๖ หรือต่ำกว่า ($\bar{X} = ๔.๖๖$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และ กลุ่มที่มีรายได้ต่อเดือน ๑๕,๐๐๑ บาท ขึ้นไป ($\bar{X} = ๔.๕๕$) ๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๘๒$) และ ๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๘๓$) มีระดับขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่สูงกว่ากลุ่มที่มีรายได้ต่อเดือน ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท ($\bar{X} = ๔.๕๘$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากการศึกษาสมมติฐานที่ ๑ “ปัจจัยส่วนบุคคลต่างกันมีผลต่อขบวนการประชาสังคมในจังหวัดมหาสารคาม ไม่แตกต่างกัน” พบว่า ผลการศึกษาเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้บางส่วน คือ มีเพียงปัจจัยส่วนบุคคลด้านเพศต่างกันที่มีผลต่อขบวนการประชาสังคมในจังหวัดมหาสารคาม ไม่แตกต่างกัน

ผลการทดสอบสมมติฐานที่ ๒

ในส่วนนี้ผู้วิจัยทำการทดสอบสมมติฐานที่ ๒ ที่ว่า “ปัจจัยขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม” โดยใช้สถิติวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ดังตารางที่ ๘

ตารางที่ ๘ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในภาพรวม (n = ๒๐๐)

ตัวแปร (Variable)	ขบวนการประชา สังคม	ทุนทางสังคม	การพัฒนา ประชาธิปไตย
ขบวนการประชาสังคม	๑.๐๐	๐.๗๘๒**	๐.๔๗๔**
ทุนทางสังคม		๑.๐๐	๐.๔๔๖**
การพัฒนาประชาธิปไตย			๑.๐๐

** P-Value < ๐.๐๑

จากตารางที่ ๘ พบว่าตัวแปรวิจัยทั้งสามตัวแปรมีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันอยู่ในระดับน้อยถึงมาก โดยมีคู่ความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการประชาสังคมและการพัฒนาประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่า $r=0.474$ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .๐๑ และทุนทางสังคมและการพัฒนาประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่า $r=0.446$ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .๐๑ ในขณะที่ตัวแปรขบวนการประชาสังคมและตัวแปรทุนสังคมมีความสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันอยู่ในระดับค่อนข้างมาก โดยมีค่า $r=0.782$ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .๐๑ เช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาระดับความสัมพันธ์รายคู่ทั้งสามตัวแปร พบว่าไม่มีคู่ตัวแปรคู่ใดมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับสูงกว่า .๕๐ กรณีงานวิจัยนี้มีตัวแปรอิสระ ๒ ตัวแปร คือ ตัวแปรขบวนการประชาสังคม ประกอบด้วย ด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่ ด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ด้านกลุ่ม องค์กร กิจกรรม ด้านเครือข่าย และตัวแปรทุนทางสังคม ประกอบด้วยทุนทางมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทางกายภาพ ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และ ทุนทางธรรมชาติ โดยมีตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย เป็นตัวแปรตาม เพราะฉะนั้น การพิจารณาระดับความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรพยากรณ์จำเป็นต้องพิสูจน์ โดยเฉพาะการพิสูจน์ระดับความสัมพันธ์ที่ได้เป็นตัวแปรเดียวกัน ผลการวิเคราะห์ปรากฏตามตารางนี้

ตารางที่ ๕
แสดงเมตริกซ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปร	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐
๑. ด้านการมาอยู่ร่วมกันในพื้นที่	๑									
๒. ด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน	๐.๔๒๓**	๑								
๓. ด้านกลุ่ม องค์กร กิจกรรม	๐.๔๖๖**	๐.๕๓๘**	๑							
๔. ด้านเครือข่าย	๐.๓๒๗**	๐.๒๕๒**	๐.๕๓๖**	๑						
๕. ทูนทางมนุษย์	๐.๖๑๓**	๐.๓๒๒**	๐.๕๖๓**	๐.๓๒๑**	๑					
๖. ทูนทางสังคม	๐.๕๖๐**	๐.๕๑๓**	๐.๕๓๖**	๐.๓๓๔**	๐.๖๓๓**	๑				
๗. ทูนทางกายภาพ	๐.๕๑๗**	๐.๔๒๓**	๐.๕๖๗**	๐.๓๑๒**	๐.๖๐๑**	๐.๖๗๕**	๑			
๘. ทูนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม	๐.๔๔๒**	๐.๓๕๖**	๐.๕๓๖**	๐.๓๕๗**	๐.๕๑๖**	๐.๔๗๕**	๐.๕๐๗**	๑		
๙. ทูนทางธรรมชาติ	๐.๖๖๒**	๐.๓๕๓**	๐.๕๖๖**	๐.๓๘๓**	๐.๖๕๒**	๐.๕๒๘**	๐.๔๘๑**	๐.๖๐๗**	๑	
๑๐. การพัฒนาประชาธิปไตย	๐.๓๘๒**	๐.๓๐๕**	๐.๓๗๒**	๐.๓๗๕**	๐.๔๐๗**	๐.๓๕๒**	๐.๓๓๐**	๐.๒๗๓**	๐.๓๖๕**	๑

หมายเหตุ * $p < 0.05$: ** $p < 0.01$

จากตารางที่ ๕ พบว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรที่สัมพันธ์กับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย มีความสัมพันธ์ทางบวกกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตัวแปรขบวนการประชาสังคมด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่ มีความความสัมพันธ์ในระดับค่อนข้างต่ำกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขนาดความสัมพันธ์มีค่าเท่ากับ ๐.๓๘๒ (P<.๐๐๑)

ตัวแปรขบวนการประชาสังคมด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน มีความความสัมพันธ์ในระดับค่อนข้างต่ำกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขนาดความสัมพันธ์มีค่าเท่ากับ ๐.๓๐๕ (P<.๐๐๑)

ตัวแปรขบวนการประชาสังคมด้านกลุ่ม องค์กร กิจกรรม มีความสัมพันธ์ในระดับค่อนข้างต่ำกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขนาดความสัมพันธ์มีค่าเท่ากับ ๐.๓๗๒ (P<.๐๐๑)

ตัวแปรขบวนการประชาสังคมด้านเครือข่าย มีความสัมพันธ์ในระดับค่อนข้างต่ำกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขนาดความสัมพันธ์มีค่าเท่ากับ ๐.๓๗๕ (P<.๐๐๑)

ตัวแปรทุนทางสังคมด้านทุนมนุษย์ มีความสัมพันธ์ในระดับค่อนข้างต่ำกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขนาดความสัมพันธ์มีค่าเท่ากับ ๐.๕๐๗ (P<.๐๐๑)

ตัวแปรทุนทางสังคมด้านทุนทางสังคม มีความสัมพันธ์ในระดับค่อนข้างต่ำกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขนาดความสัมพันธ์มีค่าเท่ากับ ๐.๓๕๒ (P<.๐๐๑)

ตัวแปรทุนทางสังคมด้านทุนทางกายภาพ มีความสัมพันธ์ในระดับปานกลางกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขนาดความสัมพันธ์มีค่าเท่ากับ ๐.๕๑๗ (P<.๐๐๑)

ตัวแปรทุนทางสังคมด้านทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์ในระดับค่อนข้างต่ำกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขนาดความสัมพันธ์มีค่าเท่ากับ ๐.๓๓๐ (P<.๐๐๑)

ตัวแปรทุนทางสังคมด้านทุนทางธรรมชาติ มีความสัมพันธ์ในระดับค่อนข้างต่ำกับตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ขนาดความสัมพันธ์มีค่าเท่ากับ ๐.๓๖๕ (P<.๐๐๑)

ตัวแปรอิสระทั้ง ๕ ตัว ได้แก่ ด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่ ด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ด้านกลุ่ม องค์กร กิจกรรม ด้านเครือข่าย ทูตทางมนุษย์ ทูตทางสังคม ทูตทางกายภาพ ทูตภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และ ทูตทางธรรมชาติ กับตัวแปรตามการพัฒนาประชาธิปไตย พบว่า ตัวแปรคู่ที่มีความสัมพันธ์กันสูงสุดคือ ด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่ กับ ทูตทางธรรมชาติ มีค่าเท่ากับ ๐.๖๖๒ เป็นความสัมพันธ์ทางบวก ขนาดความสัมพันธ์ระดับค่อนข้างสูง ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่มีค่ารองลงมาคือ ทูตทางธรรมชาติกับทูตทางมนุษย์ มีค่าเท่ากับ ๐.๖๕๒ เป็นความสัมพันธ์ทางบวก ขนาดความสัมพันธ์ระดับค่อนข้างสูง คู่ที่มีความสัมพันธ์กันน้อยที่สุดคือ ด้านกลุ่ม องค์กร กิจกรรม กับ ด้านเครือข่าย มีค่าเท่ากับ ๐.๒๕๒ เป็นความสัมพันธ์ทางบวก ขนาดความสัมพันธ์ระดับค่อนข้างต่ำ

จากผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า แสดงว่าตัวแปรอิสระทุกตัวไม่มีปัญหา Multicollinearity หรือตัวแปรอิสระมีความสัมพันธ์กันมากจนมีผลกระทบทำให้ค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจ (R^2) สูงเกินความเป็นจริงจากการศึกษาสมมติฐานที่ ๒ “ปัจจัยขบวนการทางสังคมและทูตทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม” พบว่า ผลการศึกษาเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

๔.๑.๓ วัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๓

เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อ วิเคราะห์ลักษณะขบวนการประชาสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยกรณีในตัวแปรทูตทางสังคม และขบวนการประชาสังคมที่ส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตย เพื่อใช้ประโยชน์ในการสร้างเครือข่ายกลุ่ม องค์กรกิจกรรมให้ขยายออกไปเพราะฉะนั้น เพื่อให้ได้ผลการทำนายที่ชัดเจน

ผลการทดสอบสมมติฐานที่ ๓

ในส่วนนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๓ โดยการทดสอบสมมติฐานที่ ๓ ที่ตั้งไว้ คือ “ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยขบวนการประชาสังคมและปัจจัยทูตทางสังคมร่วมกันมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม” โดยใช้สถิติวิเคราะห์ถดถอยเชิงพหุคูณแบบ Stepwise ทั้งนี้เพื่อทดสอบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา ปัจจัยขบวนการประชาสังคม ได้แก่ ด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่ ด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ด้านกลุ่ม องค์กร กิจกรรม ด้านเครือข่าย และปัจจัยทูตทางสังคม ได้แก่ ทูตทางมนุษย์ ทูตทางสังคม ทูตทางกายภาพ ทูตภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และ ทูตทางธรรมชาติ สามารถร่วมกันทำนายตัวแปรการพัฒนาประชาธิปไตยได้มากน้อยเพียงใด โดยก่อนทำการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์

ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ทั้งนี้ตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์การถดถอยที่มีลักษณะเป็น Ordinal Scale จะถูกปรับให้อยู่ในลักษณะตัวแปรหุ่น (Dummy Variable) ดังนั้น การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร จึงใช้การวิเคราะห์โดยวิธี Spearman rank correlation coefficient โดยกำหนดให้

๑. ด้านการมาอยู่รวมกันในพื้นที่	๒. ด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน
๓. ด้านกลุ่ม องค์กร กิจกรรม	๔. ด้านเครือข่าย
๕. ทูทางมนุษย์	๖. ทูทางสังคม
๗. ทูทางกายภาพ	๘. ทูทางมีปัญญาและวัฒนธรรม
๘. ทูทางธรรมชาติ	๑๐. เพศ
๑๑. อายุ	๑๒. อาชีพ
๑๓. ระดับการศึกษา	๑๔. รายได้ต่อเดือน
๑๕. การพัฒนาประชาธิปไตย	

ปรากฏผลการวิเคราะห์ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๐
แสดงเมทริกซ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปร	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕
๑	๑														
๒	.๔๒๘**	๑													
๓	.๔๗๔**	.๕๗๒**	๑												
๔	.๓๑๐**	.๒๒๖**	.๔๖๐**	๑											
๕	.๖๑๖**	.๓๘๘**	.๕๕๖**	.๓๐๒**	๑										
๖	.๖๓๐**	.๕๐๗**	.๕๔๕**	.๓๓๘**	.๖๑๓**	๑									
๗	.๕๕๖**	.๔๓๘**	.๖๐๐**	.๒๗๒**	.๕๔๐**	.๖๒๒**	๑								
๘	.๔๓๖**	.๔๐๒**	.๕๑๐**	.๓๖๓**	.๔๗๗**	.๔๔๒**	.๔๓๖**	๑							
๙	.๖๘๗**	.๓๗๗**	.๕๑๖**	.๓๓๗**	.๖๔๒**	.๕๓๐**	.๔๖๕**	.๕๗๕**	๑						
๑๐	.๐๐๕	.๐๓๕	.๑๒๕	.๐๑๗	.๐๓๕	.๑๔๔*	.๑๑๖	.๐๐๒	.๐๔๕	๑					
๑๑	.๓๗๗**	.๑๔๕**	.๓๕๗**	.๒๘๘**	.๕๑๓**	.๓๗๗**	.๒๗๗**	.๓๕๖**	.๓๔๖**	.๐๗๗	๑				
๑๒	.๐๗๖	.๐๒๐	.๐๔๓	.๐๑๐	.๑๒๕	.๐๘๕	.๑๒๔	.๐๕๗	.๐๖๕	.๐๔๑	.๐๖๓	๑			
๑๓	.๓๑๑**	.๒๑๘**	.๒๖๗**	.๒๑๑**	.๓๔๓**	.๓๐๗**	.๒๗๕**	.๓๒๕**	.๒๒๕**	.๓๒๕**	.๒๒๕**	.๒๓๓**	๑		
๑๔	.๓๗๗**	.๑๔๕**	.๓๕๗**	.๒๘๘**	.๕๑๓**	.๓๗๗**	.๒๗๗**	.๓๕๖**	.๓๔๖**	.๐๗๗	.๓๔๖**	.๑๘๓**	.๕๕๕**	๑	
๑๕	.๓๗๗**	.๑๔๕**	.๓๕๗**	.๒๘๘**	.๕๑๓**	.๓๗๗**	.๒๗๗**	.๓๕๖**	.๓๔๖**	.๐๗๗	.๒๗๗**	.๑๑๓	.๑๔๓*	.๒๗๗*	๑

จากตารางที่ ๑๐ ผลวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร พบว่า ตัวแปรอิสระทุกตัวมีความสัมพันธ์กันไม่เกิน .๗๕ แสดงว่า ไม่มีปัญหา Multicollinearity ในการวิเคราะห์ถดถอยมีข้อกำหนดตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์ต้องเป็นข้อมูลต่อเนื่องหรือตัวแปรหุ่น ดังนั้นก่อนทำการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ปรับข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลให้อยู่ในลักษณะตัวแปรหุ่น (Dummy Variable) เพื่อให้สามารถนำเข้าสู่การวิเคราะห์ถดถอยได้ และ ทำให้สามารถนำตัวแปรอิสระทุกตัวเข้าสู่การวิเคราะห์ถดถอยเพื่อให้สมการพยากรณ์สำหรับนำไปสร้างแนวทางการพัฒนาตัวแปรต้นต่อตัวแปรผลปรากฏผลการวิเคราะห์ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๑

แสดงค่าสัมประสิทธิ์พหุคูณของตัวพยากรณ์ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยขบวนการประชาสังคม และปัจจัยทุนทางสังคมร่วมกันมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้การวิเคราะห์แบบถดถอยพหุคูณแบบนำตัวแปรเข้าทั้งหมด (Stepwise Multiple Regression Analysis)

ตัวแปร	b	SE	Beta	t	p
ค่าคงที่	๓.๐๓๔	.๒๑๒		๑๔.๒๕๒	.๐๐๐
ทุนทางมนุษย์	.๑๒๘	.๐๓๓	.๒๖๐	๓.๘๕๕	.๐๐๐
ทุนทางธรรมชาติ	.๑๔๕	.๐๓๖	.๒๖๒	๔.๐๓๖	.๐๐๐
อาชีพเกษตรกร	.๑๐๓	.๐๓๕	.๑๘๕	๓.๐๖๒	.๐๐๓
ผู้มีรายได้ ๑๐,๐๐๐-๑๕,๐๐๐ บาท	.๐๘๕	.๐๓๐	.๑๗๓	๒.๘๐๖	.๐๐๖
การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน	.๐๘๒	.๐๓๒	.๑๖๒	๒.๕๓๒	.๐๑๒

$R = .๕๕๖$, $R^2 = .๓๐๕$, $F = ๓๕.๓๘๘$, $p = .๐๐๐$

จากตาราง ๑๑ พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยขบวนการประชาสังคมและปัจจัยทุนทางสังคมร่วมกันมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม ได้ร้อยละ ๓๐.๕ โดยประกอบด้วย ๕ ปัจจัยย่อย คือ ปัจจัยทุนทางสังคม ได้แก่ ทุนทางมนุษย์และทุนทางธรรมชาติ ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อาชีพเกษตรกรและผู้มีรายได้ระหว่าง ๑๐,๐๐๐-๑๕,๐๐๐ บาทต่อเดือน และปัจจัยขบวนการประชาสังคม ได้แก่ ด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยสามารถสร้างสมการทำนายการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม ในรูปของคะแนนดิบ ได้ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{การพัฒนาประชาธิปไตย} &= ๓.๐๓๔ + ๐.๑๒๘(\text{ทุนทางมนุษย์}) + ๐.๑๔๕(\text{ทุนทางธรรมชาติ}) \\ &+ ๐.๑๐๓(\text{เกษตรกร}) + ๐.๐๘๕(\text{รายได้ } ๑๐,๐๐๐ - ๑๕,๐๐๐ \text{ บาท}) \\ &+ ๐.๐๘๒(\text{การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน}) \end{aligned}$$

เมื่อแปลงคะแนนดิบให้เป็นคะแนนมาตรฐาน (Z-Score) จะได้สมการทำนายพัฒนา ประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม ได้ ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{การพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัด} &= 0.260(\text{ทุนทางมนุษย์}) + 0.262(\text{ทุนทางธรรมชาติ}) \\ &+ 0.155(\text{เกษตรกร}) + 0.173(\text{รายได้ } 10,000 - 15,000 \text{ บาท}) + \\ &0.162(\text{การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน}) \end{aligned}$$

จากการศึกษาสมมติฐานที่ ๓ “ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยขบวนการประชาสังคมและปัจจัย ทุนทางสังคมร่วมกันมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม” พบว่า ผลการศึกษา เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ดังนั้นแนวทางการพัฒนาเครือข่าย และพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วยการพัฒนาใน ๓ ส่วน คือ ในส่วนปัจจัยบุคคล มุ่งพัฒนาที่กลุ่มอาชีพเกษตรกร และผู้มี รายได้ปานกลาง ในส่วนของปัจจัยขบวนการประชาสังคมมุ่งพัฒนาการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และใน ส่วนของปัจจัยทางสังคม มุ่งเน้นการพัฒนาทุนทางมนุษย์และทุนทางธรรมชาติ

๔.๒ ผลวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Results)

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method Research) ระหว่างการเก็บข้อมูล จากแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๐๐ คน และเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (Experts) จำนวน ๔ คน โดยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณมาใช้เป็นแนวทางการจัดทำแบบสัมภาษณ์กึ่ง โครงสร้าง (Semi-Structure Interview) แล้วนำไปสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูล มาใช้สนับสนุนผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่เด่นชัด แล้วนำมาตอบคำถาม และวัตถุประสงค์วิจัย ปรากฏผลดังนี้

ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In -dept Interview) ผู้เชี่ยวชาญ (Experts) จำนวน ๔ คน ตามที่ได้ระบุชื่อไว้ในบทที่ ๓ โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้สนับสนุนผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่เด่นชัด เพื่อนำมาตอบวัตถุประสงค์วิจัย สามารถสรุปสาระสำคัญและพิจารณาตามประเด็นข้อสัมภาษณ์ จำนวน ๔ ประเด็น ได้ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ข้อคำถามเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาข้อค้นพบตอบคำถามและ
วัตถุประสงค์วิจัย ข้อ ๑ “ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนจะส่งผลต่อ
การพัฒนาประชาธิปไตยอย่างไร” มี ๔ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑: “ ท่านมีความคิดเห็นว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปกลุ่ม องค์กรใน
ชุมชนของท่าน เพื่อพัฒนาชุมชนจะนำเอาทุนทางสังคมในชุมชนของท่านมาใช้เพื่อพัฒนาชุมชนได้
หรือไม่ อย่างไร และจะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยได้หรือไม่ อย่างไร”

ในประเด็นข้อคำถามนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่านมีความคิดเห็นที่ตรงกันคือทุนทางสังคม
สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนได้และส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยได้ กล่าวคือ คน
ในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันมาตั้งแต่ไหนแต่ไรมานานแล้ว มีความรู้สึกเป็นคนบ้าน
เดียวกัน มีความรักในบ้านเกิดของตน มีความสามัคคีและยอมรับในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ใน
ชุมชนมีผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนมีวัด เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน มีโรงเรียนเป็นแหล่ง
การศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชน นอกจากนี้ยังมีถนน หนทาง ประปา ไฟฟ้า มีระบบโทรคมนาคมต่าง
ๆ สะดวกสบาย รวมไปถึงมีแหล่งน้ำ ที่ดิน ทำการเกษตร มีป่าไม้ให้ความร่มเย็น เป็นต้น ทุนทาง
สังคมต่าง ๆ เหล่านี้สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ ผู้ให้สัมภาษณ์บางท่านก็ได้ให้ข้อคิดเห็น
เพิ่มเติมว่า ศิลปะวัฒนธรรมประเพณี/ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำมาพัฒนาท้องถิ่นได้หลายประการ
อย่างเช่น ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ มีวัดเป็นศูนย์เรียนรู้ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นศูนย์รวม
จิตใจ ชาวบ้านยึดถือและปฏิบัติตามประเพณี ๑๒ เดือน หรือฮีต ๑๒ ภาษาพูดคือภาษาอีสาน เป็น
ภาษาท้องถิ่น มีวัฒนธรรมที่คล้าย ๆ กัน อยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ระหว่างญาติพี่น้องของตน การกิน
อยู่กันแบบพื้นบ้าน นำทรัพยากรธรรมชาติมาแปรรูปเป็นอาหาร จึงเป็นการสะดวกในการรวมกลุ่ม
องค์กรกิจกรรม คือกลุ่มออมทรัพย์ ปัจจุบันมีเงินทุน ๓๒๗,๕๑๕ บาท มีสมาชิก ๗๒ คน สอดคล้อง
กับความเห็นของ ผู้ใช้นามสมมุติว่านายบี ที่กล่าวว่า “ ความสามัคคี และความร่วมมือของคนใน
ชุมชน ทำให้กิจกรรมพัฒนาชุมชนบรรลุเป้าหมายได้อย่างดี เช่น การจัดประชุม การจัดเวทีประชาคม
เพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อการพัฒนาชุมชน ในหมู่ที่ ๒ ตำบลขามเรียง มีการประชุมสมาชิกชุมชน
เดือนละ ๑ ครั้ง คนในหมู่บ้าน/ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนในทุก ๆ ด้าน”
นอกจากนี้ การนำศักยภาพด้านทุนทางสังคมมาใช้เพื่อการพัฒนาชุมชน จากการสัมภาษณ์เจาะลึก
ผู้ใช้นามสมมุติว่านางซี ได้ให้ข้อคิดเห็นที่ “ในหมู่บ้าน/ชุมชน มีข้อปฏิบัติที่ทุกคนรับทราบและ
ยอมรับที่จะปฏิบัติร่วมกัน โดยมีข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้คนในหมู่บ้าน/ชุมชนปฏิบัติ ควรปฏิบัติและ/
หรือข้อห้ามปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี เพื่อให้เกิดความสงบสุข ซึ่งเป็นไป
ตามคัลลของระบอบประชาธิปไตย” จากข้อคิดเห็นที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกดังกล่าวจะเห็น
ได้ว่าทุนทางสังคมที่มีอยู่ในหมู่บ้าน/ชุมชนมีส่วนช่วยให้ชุมชนได้รับการพัฒนาขึ้น

ประเด็นที่ ๒ “ท่านมีความคิดเห็นว่าทุนสังคมในชุมชนของท่านจะนำมาใช้เพื่อประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม องค์กร ได้หรือไม่ อย่างไร ถ้าหากเคยมีการนำมาใช้ ๆ ตั้งแต่เมื่อใด และจะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนได้หรือไม่ เพียงใด” จากการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้ที่ใช้นามสมมุติว่านางดี ได้ให้ความเห็นว่า “ทุนสังคมต่าง ๆ ที่มีในชุมชนมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการนำมาพัฒนาชุมชนและส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนของเราในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะเมื่อมีการรวมกลุ่มของประชาชนไม่ว่าจะด้วยเหตุใด ๆ ก็ตาม การลงมติต้องมีในทุก ๆ กลุ่มที่ต้องอาศัยการออกเสียงในการประชามกลุ่มทุก ๆ ครั้ง ลักษณะของการรวมกลุ่มและมีการเคลื่อนไหวในชุมชนมีมานานแล้วตั้งแต่มีหมู่บ้านเกิดขึ้นโดยมีผู้นำชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ หรือบุคคลที่ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธาเป็นแกนนำ จนเป็นประเพณี วัฒนธรรม เช่น งานบุญ งานเทศกาล ต่าง ๆ ดังนั้น การรวมตัวกันของภาคประชาสังคมอันเป็นผลที่เกิดจากขบวนการทางสังคมในชุมชนได้มีการเคลื่อนไหวในการทำกิจกรรม กล่าวคือ มีการรวมกลุ่ม องค์กร เพื่อดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้นโดยคนในชุมชนซึ่งเป็นลักษณะของการจัดการตนเองได้ย่อมจะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบันจึงมีส่วนราชการเข้ามาสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสัจจะเงินล้าน กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร เป็นต้น” สอดคล้องกับความคิดเห็นของ ผู้ใช้นามสมมุติว่า น.ส.เอ ที่กล่าวว่า “กลุ่ม องค์กรกิจกรรมเกิดจากการรวมกันของคนในพื้นที่ด้วยความสมัครใจเพื่อจะแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งเป็นปัญหาของส่วนรวม ทุกคนช่วยกันคิด ช่วยกันทำ คนในหมู่บ้าน / ชุมชน มีความตื่นตัวและรู้จักสิทธิหน้าที่ และเสรีภาพ รู้จักรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น หากกล่าวโดยภาพรวมของขบวนการประชาสังคมในลักษณะที่มีการรวมกันเป็นกลุ่ม องค์กรที่มีอยู่ในชุมชนของข้าพเจ้าแล้วจะเป็นแบบที่พัฒนามาจากพื้นฐานโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรมของชาวบ้าน คือเป็นรูปแบบที่เชื่อฟังและยอมรับหรือเห็นด้วยกับส่วนราชการที่มาให้การสนับสนุนหรือส่งเสริม โดยมากจะเป็นองค์กรชาวบ้านที่เน้นความเป็นอิสระที่เกิดการรวมตัวกันตามความต้องการหรือปัญหาที่มีร่วมกันของสมาชิก ” (สัมภาษณ์เจาะลึก น.ส.เอ) นอกจากนี้ ผู้ใช้นามสมมุติว่านางดี ยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า “ส่วนมากกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่มีลักษณะเปิดกว้าง เข้าถึงได้ง่าย ไม่มีสถานะทางกฎหมายที่ชัดเจน เป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ บางชุมชนก็มีกฎระเบียบ มีโครงสร้างการจัดการที่ชัดเจนเพื่อแก้ไขปัญหาให้ตนเองในเบื้องต้น” (สัมภาษณ์เจาะลึกผู้ใช้นามสมมุติว่า นางดี)

ประเด็นที่ ๓ : “การพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนของท่านควรพัฒนาในด้านใดบ้าง และพัฒนาอย่างไร”

ในประเด็นข้อคำถามนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนต่างก็มีข้อเสนอความคิดเห็นตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏพบเห็นจากการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่ม องค์กรในชุมชนของตน ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ ผู้ใช้นามสมมุติว่านางดี โดยกล่าวว่า “การพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนควรจะพัฒนาในเรื่องการมีส่วนร่วมให้มากที่สุด เช่น ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมกิจกรรมกลุ่ม ร่วมประชุม ร่วมแก้ปัญหา และร่วมทำ เนื่องจากพิจารณาเห็นว่า หากกิจกรรมใดมีสมาชิกร่วมสนับสนุน หรือร่วมด้วยช่วยกัน กิจกรรมนั้นมักจะประสบผลสำเร็จไปด้วยดี แต่ในทางตรงกันข้าม หากกิจกรรมใดผู้คนเข้ามาเพียงส่วนน้อยแล้วมักจะไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้น จึงต้องมีการพัฒนาในหลาย ๆ ด้าน เช่น ๑. ด้านการปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ของชุมชน ๒. ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนเพื่อช่วยรักษาและเผยแพร่วัฒนธรรม ๓. ด้านการบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน ๔. ด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง” และสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ใช้นามสมมุติว่า นายบี กล่าวว่า “การพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนควรส่งเสริมและปลูกฝังในเรื่อง การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การเปิดใจกว้างรับฟังในความแตกต่างของความคิดเห็น ยอมรับในมติของคนส่วนใหญ่ สำหรับแนวทางการพัฒนาในเรื่องนี้ สามารถทำได้โดยการฝึกอบรมให้เป็นคนในเย็น รู้จักเมตตา ให้โอกาส ให้อภัยกัน เข้าวัด ฟังธรรม ฟีกสมาธิ อย่างสม่ำเสมอ” นอกจากนี้ ผู้ใช้นามสมมุติว่า น.ส.เอยังกล่าวอีกว่า “การพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนควรพัฒนาในด้าน การรับรู้และสร้างจิตสำนึกในประโยชน์ส่วนรวม มากกว่าประโยชน์ส่วนตน การรู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม สามารถพัฒนาได้โดยการรู้จักทำบุญ ให้ทาน เข้าวัด ปฏิบัติธรรม การทำกิจกรรมรับบริจาคสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัย หรือผู้ยากไร้ ของกลุ่ม องค์กรในชุมชน ซึ่งมีการทำทุกปี” (สัมภาษณ์เจาะลึก น.ส.เอ)

ประเด็นที่ ๔: “ในชุมชนของท่านมีกลุ่ม องค์กรกิจกรรมใดบ้างและการดำเนินงานของกลุ่ม องค์กรดังกล่าวมีรูปแบบ ระบบ และกระบวนการปฏิบัติงานอย่างไรเพื่อพัฒนาชุมชนของท่าน และท่านเห็นว่ารูปแบบปฏิบัติดังกล่าวจะส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนของท่านหรือไม่อย่างไร”

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจาะลึกผู้ใช้นามสมมุติว่า นายบี ได้ตอบคำถามว่า “รูปแบบปฏิบัติการเป็นรูปแบบ กลุ่ม องค์กร คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน, กลุ่มทอผ้าโฮมคราฟ, กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขสุขหมู่บ้าน, กลุ่มสตรี, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเหล่านี้มีระบบและกระบวนการทำงานที่คนในชุมชนยอมรับได้ เช่น การเปิดเวทีพูดคุยกัน ทำประชาคมรับฟังความคิดเห็นซึ่งเห็นว่าเป็นวิธีการทำที่ง่าย ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และเป็น การฝึกการยอมรับในมติของเสียงส่วนใหญ่ที่ถือว่าการตัดสินใจเป็นอำนาจของสมาชิกทุกคน นอกจากนี้แล้ว ในการปฏิบัติงานของกลุ่มก็จะมีกรรมการบริหารจัดการ มีการแบ่งงานกันในกลุ่มของ คณะทำงาน มีระเบียบของกลุ่ม สำหรับกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ ก็จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ก็มีกิจกรรมด้านสร้างสวัสดิการชุมชน, เป็นแหล่งการเงิน

การสงเคราะห์สมาชิก และร้านค้าชุมชน ส่วนกลุ่มสตรีก็จะมีกิจกรรมในด้านการสร้างสวัสดิการของชุมชน, สร้างช่องทางการหารายได้หรือเศรษฐกิจชุมชน และที่สำคัญคือกลุ่มทุกกลุ่มจะมีเครือข่ายและขยายเครือข่ายไปทุกหมู่บ้านในตำบลขามเรียง” (สัมภาษณ์ นายบี)

ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๑ ซึ่งมี ๔ ประเด็น ผู้วิจัยขออภิปรายผลตามข้อมูลที่ได้วิเคราะห์มาข้างต้นว่าลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ขบวนการทางสังคมที่ผู้วิจัยค้นพบเป็นรูปแบบปฏิบัติการแบบ กลุ่ม องค์กร คือ กลุ่ม ออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน, กลุ่มทอผ้าอ้อมคราม, กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน, กลุ่มสตรี, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น รวมตัวกันตั้งกลุ่มเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน มีระบบและกระบวนการทำงานที่คนในชุมชนยอมรับได้ เช่น การเปิดเวทีพูดคุยกัน ทำประชาคมรับฟังความคิดเห็นซึ่งเห็นว่าเป็นวิธีการทำที่ง่าย ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และเป็น การฝึกการยอมรับในมติของเสียงส่วนใหญ่ที่ถือว่าการตัดสินใจเป็นอำนาจของสมาชิกทุกคน นอกจากนี้แล้ว ในการปฏิบัติงานของกลุ่มก็จะมีกรรมการบริหารจัดการ มีการแบ่งงานกันในกลุ่มของ คณะทำงาน มีระเบียบของกลุ่ม สำหรับกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ ก็จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ก็มีกิจกรรมด้านสร้างสวัสดิการชุมชน, เป็นแหล่งการเงิน การสงเคราะห์สมาชิก และร้านค้าชุมชน ส่วนกลุ่มสตรีก็จะมีกิจกรรมในด้านการสร้างสวัสดิการของชุมชน, สร้างช่องทางการหารายได้หรือเศรษฐกิจชุมชน และที่สำคัญคือกลุ่มทุกกลุ่มจะมีเครือข่ายและขยายเครือข่ายไปทุกหมู่บ้านในตำบลขามเรียง กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะส่งผลต่อการพัฒนา ประชาธิปไตยในชุมชนอีกด้วย ในการดำเนินงานของกลุ่มมีการนำทุนสังคมมาใช้สนับสนุนกิจกรรม กล่าวคือ คนในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความรู้สึกเป็นคนบ้านเดียวกัน มีความรักในบ้าน เกิดของตน มีความสามัคคีและยอมรับในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในชุมชนมีผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนมีวัด เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน มีโรงเรียนเป็นแหล่งการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชน นอกจากนี้ยังมีถนน หนทาง ประปา ไฟฟ้า มีระบบโทรคมนาคมต่าง ๆ สะดวกสบาย รวมไปถึงมีแหล่งน้ำ ที่ดิน ทำการเกษตร มีป่าไม้ให้ความร่มเย็น เป็นต้น ทุนทางสังคมต่าง ๆ เหล่านี้สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้และจะเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยด้วย เนื่องจากกลุ่ม องค์กรในหมู่บ้าน/ชุมชน มีข้อปฏิบัติที่ทุกคนรับทราบและยอมรับที่จะปฏิบัติ โดยมี ข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้สมาชิกกลุ่มถือปฏิบัติ ควรปฏิบัติและ/หรือข้อห้ามปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สอดคล้องกับครรลองของระบอบ ประชาธิปไตย ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมประเพณี/ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำมาพัฒนาท้องถิ่นได้ หลายประการ อย่างเช่น ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ชาวบ้านยึดถือและปฏิบัติตามประเพณี ภาษาพูดคือภาษาอีสาน เป็นภาษาท้องถิ่น มีวัฒนธรรมที่คล้าย ๆ กัน อยู่ร่วมกันเป็น กลุ่มใหญ่ระหว่างญาติพี่น้องของตน มีการกินอยู่กันแบบพื้นบ้าน โดยนำทรัพยากรธรรมชาติมาแปร

รูปเป็นอาหาร จึงเป็นการสะดวกในการรวมกลุ่ม องค์กรทำกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้นโดยคนในชุมชน เป็นลักษณะของการจัดการตนเองได้ย่อมจะส่งผลดีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้านทุนทางสังคม มีคะแนนร้อยละ๗๒.๔๔ อยู่ในระดับมากที่สุด

๔.๒.๒ คำสัมภาษณ์เชิงลึกวิเคราะห์ข้อมูลหาข้อค้นพบเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์

วิจัย ข้อ ๒ มี ๓ ประเด็น

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกในการวิเคราะห์ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือประชาสังคมที่เป็นการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยว่าจะมีลักษณะใดบ้าง อย่างไร โดยขอนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ ๔ คน มี ๓ ประเด็นคือ

ประเด็นที่ ๑ : “การดำเนินงานของกลุ่ม องค์กร ในชุมชนของท่านมีกลุ่ม องค์กรกิจกรรมใดบ้างและการดำเนินงานของกลุ่ม องค์กรดังกล่าวมีรูปแบบ ระบบ และกระบวนการปฏิบัติงานอย่างไรเพื่อพัฒนาชุมชนของท่านและท่านเห็นว่ารูปแบบปฏิบัติดังกล่าวจะส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนของท่านหรือไม่ อย่างไร”

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าถิ่นผู้ใช้นามสมมุติว่า นายบี ได้ตอบคำถามว่า “รูปแบบปฏิบัติการเป็นรูปแบบ กลุ่ม องค์กร คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน, กลุ่มทอผ้า ย้อมคราม, กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขสุขหมู่บ้าน, กลุ่มสตรี, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเหล่านี้มีระบบ และกระบวนการทำงานที่คนในชุมชนยอมรับได้ เช่น การเปิดเวทีพูดคุยกัน ทำประชาคมรับฟังความคิดเห็นซึ่งเห็นว่าเป็นวิธีการทำที่ง่าย ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และเป็นการฝึกการยอมรับในมติของเสียงส่วนใหญ่ที่ถือว่าการตัดสินใจเป็นอำนาจของสมาชิกทุกคน นอกจากนี้แล้ว ในการปฏิบัติงานของกลุ่มก็จะมีกรรมการบริหารจัดการ มีการแบ่งงานกันในกลุ่มของคณะทำงาน มีระเบียบของกลุ่ม สำหรับกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ ก็จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ก็มีกิจกรรมด้านสร้างสวัสดิการชุมชน, เป็นแหล่งการเงิน การสงเคราะห์สมาชิก และร้านค้าชุมชน ส่วนกลุ่มสตรีก็จะมีกิจกรรมในด้านการสร้างสวัสดิการของชุมชน, สร้างช่องทางหารายได้หรือเศรษฐกิจชุมชน และที่สำคัญคือกลุ่มทุกกลุ่มจะมีเครือข่ายและขยายเครือข่ายไปทุกหมู่บ้านในตำบลขามเรียง” (สัมภาษณ์ผู้ใช้นามสมมุติว่า นายบี) สำหรับประเด็นที่ว่ารูปแบบ ระบบ และกระบวนการในการปฏิบัติการกิจของกลุ่ม องค์กรดังกล่าวจะส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างไรหรือไม่ นั้น นายสมศักดิ์ แหล่งหล้า ได้ให้ความคิดเห็นว่า “วิธีการที่สมาชิกกลุ่มปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้ย่อมเป็นการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างแน่นอนเพราะเป็นการทำงานที่ทุกคนมีส่วนร่วมด้วยความเสมอภาคกัน มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดของแต่ละคน มี

กรรมการบริหารตามมติของกลุ่ม สมาชิกรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี มีการนำเสนอปัญหาในการดำเนินงานในที่ประชุมสมาชิก มีการทำงานที่โปร่งใส” (สัมภาษณ์เจาะลึก นายปี) ในขณะที่ผู้ใช้นามสมมุติว่า น.ส.เอ ได้แสดงความเห็นต่อประเด็นนี้ว่า “บทบาทของกลุ่ม องค์กรปฏิบัติกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกติเหมือนสมัยปู่ย่าเคยทำมาแต่เดิม แต่พอมาถึงยุคปัจจุบันก็ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในเรื่องการจัดระบบ การจัดการและมีกระบวนการต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมาและที่สำคัญคือการให้ความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน การรับฟังปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชนตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้แล้ว การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนรูปแบบที่เป็นอยู่นี้ยังได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน เนื่องจากเป็นรูปแบบประชาสังคมที่ไม่มีความขัดแย้งกับภาคราชการ” (สัมภาษณ์ น.ส.เอ)

ประเด็นที่ ๒ : “ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม องค์กร ในชุมชนของท่าน ท่านคิดว่าอะไรคือปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย มีปัจจัยใดบ้าง จะหาปัจจัยเหล่านั้นได้อย่างไร”

ผู้วิจัยได้รับฟังความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญที่นำเสนอความคิดเห็น ดังนี้ “ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า เท่าที่ได้ดำเนินกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตมาประมาณแปดปีและข้าพเจ้าได้เข้ามาทำหน้าที่ประธานกลุ่มต่อจากคนเดิมสามปี มีทุนทรัพย์และสมาชิกเพิ่มขึ้นทุกปี ได้ให้บริการสมาชิกในด้านแหล่งเงินสวัสดิการสมาชิก ร้านค้าชุมชน บริการสินค้าราคาถูก จัดตลาดนัดชุมชนสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ที่บริหารได้เช่นนี้ก็เพราะได้อาศัยปัจจัยทางฐานวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของชุมชน มีสภาผู้นำชุมชนจากวัฒนธรรมของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ” (สัมภาษณ์เจาะลึกผู้ใช้นามสมมุติว่า น.ส.เอ)

สัมภาษณ์เจาะลึกผู้ใช้นามสมมุติว่า นางดี กล่าวว่า “ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กิจกรรมของกลุ่มประสบความสำเร็จตามเป้าหมายได้แก่การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเครือข่ายและภาคส่วนต่าง ๆ มีการประสานงาน ติดต่อสัมพันธ์กันสม่ำเสมอ และติดตามข้อมูลข่าวสารความรู้ในชุมชนและสถานการณ์ภายนอกชุมชนด้วย”

ประเด็นที่ ๓ : “ในปัจจุบันมีการเคลื่อนไหวทางสังคมหลายรูปแบบ เช่น ชุมชนเรียกร้องคัดค้าน ต่อต้านรัฐบาล ตลอดจนเรียกร้องประชาธิปไตย อยากทราบว่าในชุมชนของท่านมีกลุ่ม องค์กร ที่ทำกิจกรรมหรือเคลื่อนไหวในลักษณะใดจะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยหรือไม่”

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้แสวงหาข้อมูลมาประกอบการวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๒ เกี่ยวกับลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชน ดังนี้ สัมภาษณ์เจาะลึกผู้ใช้นามสมมุติว่า นางซี กล่าวว่า “ในชุมชนตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม การเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นรูปแบบที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมที่ตอบสนอง

คุณภาพชีวิตในชุมชน คือการร่วมกันแก้ปัญหาในชุมชนด้วยชุมชน มีการบริหารจัดการกลุ่ม มีคณะกรรมการ มีการแบ่งงานกันทำ บางกิจกรรมก็ได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการซึ่งได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานสาธารณสุข และเทศบาลตำบลขามเรียง เป็นต้น นับได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวในลักษณะเห็นด้วยกับหน่วยราชการ แม้จะไม่มีกฎหมายรองรับแต่ก็มีกฎระเบียบของกลุ่มและได้รับการยอมรับจากสมาชิกทุกคน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ หมู่ที่ ๘ มีสมาชิกกลุ่ม มีเงินออม มีสวัสดิการให้สมาชิก และมีเครือข่ายในหลายหมู่บ้าน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานของกลุ่มที่ผ่านมา มีระบบ มีกระบวนการที่ชัดเจน ทำให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมร่วม มีการประชุม รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก ข้าพเจ้า จึงเห็นว่า การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเป็นการสนับสนุนการพัฒนาประชาธิปไตยอีกทางหนึ่ง”

กล่าวโดยสรุป จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดังกล่าวมาข้างต้นสามารถอภิปรายผลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อ ๒ ได้ว่า รูปแบบปฏิบัติการเป็นรูปแบบ กลุ่ม องค์กร คือ กลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการผลิต, กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน, กลุ่มทอผ้าใยธรรมชาติ, กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน, กลุ่มสตรี, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเหล่านี้มีระบบและกระบวนการทำงานที่คนในชุมชนยอมรับได้ เช่น การเปิดเวทีพูดคุยกัน ทำประชาคมรับฟังความคิดเห็นซึ่งเห็นว่าเป็นวิธีการทำที่ง่าย ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และเป็นการฝึกการยอมรับในมติของเสียงส่วนใหญ่ที่ถือว่าการตัดสินใจเป็นอำนาจของสมาชิกทุกคน นอกจากนี้แล้ว ในการปฏิบัติงานของกลุ่มก็จะมีกรรมการบริหารจัดการ มีการแบ่งงานกันในกลุ่มของคณะทำงาน มีระเบียบของกลุ่ม สำหรับกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ ก็จะปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ก็มีกิจกรรมด้านสร้างสวัสดิการชุมชน, เป็นแหล่งการเงิน การสงเคราะห์สมาชิก และร้านค้าชุมชน ส่วนกลุ่มสตรีก็จะมีกิจกรรมในด้านการสร้างสวัสดิการของชุมชน, สร้างช่องทางการหารายได้หรือเศรษฐกิจชุมชน และที่สำคัญคือกลุ่มทุกกลุ่มจะมีเครือข่ายและขยายเครือข่ายไปทุกหมู่บ้านในตำบลขามเรียง จะเห็นได้ว่าวิธีการที่สมาชิกกลุ่มปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้ย่อมเป็นการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยเพราะเป็นการทำงานที่ทุกคนมีส่วนร่วมด้วยความเสมอภาคกัน มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดของแต่ละคน มีกรรมการบริหารตามมติของกลุ่ม สมาชิกรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี มีการนำเสนอปัญหาในการดำเนินงานในที่ประชุมสมาชิก มีการทำงานที่โปร่งใส บทบาทของกลุ่ม องค์กร ปฏิบัติกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกติเหมือนสมัยปู่ย่าเคยทำมาแต่เดิม แต่พอมาถึงยุคปัจจุบันก็ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในเรื่องการจัดระบบ การจัดการและมีกระบวนการต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมาและที่สำคัญคือทำให้ความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน การรับฟังปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชนตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้แล้ว การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนตามรูปแบบที่เป็นอยู่ก็ยังได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน เนื่องจากเป็นรูปแบบประชาสังคมที่ไม่มีความขัดแย้งกับภาค

ราชการ เหตุผลที่กลุ่ม องค์กรเหล่านี้ทำกิจกรรมได้สำเร็จเป็นเพราะได้อาศัยปัจจัยทางฐานวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของชุมชน มีสภาผู้นำชุมชนและได้ผู้นำจากวัฒนธรรมของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้านประชาสังคม มีคะแนนร้อยละ ๗๔.๔ อยู่ในระดับมากที่สุด

๔.๒.๓ คำสัมภาษณ์เชิงลึกวิเคราะห์ข้อมูลหาข้อค้นพบเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัย

ข้อ ๓

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ในประเด็นคำถามและ วัตถุประสงค์วิจัย ข้อ ๓ คือ การสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อส่งเสริมการพัฒนา ประชาธิปไตยมีแนวทางอย่างไร คำถามการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ : “แนวทางการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่ม องค์กรในชุมชนที่จะ ส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตย ควรมีลักษณะอย่างไร และมีองค์ประกอบสำคัญอะไรบ้าง”

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้ไปดำเนินการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๔ คน เพื่อหา คำตอบในเชิงประจักษ์ที่ปรากฏพบเห็นในพื้นที่ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้รับทราบข้อมูลดังนี้ สัมภาษณ์เจาะลึกผู้ใช้นามสมมุติว่า น.ส.เอ กล่าวว่า “การเคลื่อนไหวทาง สังคมหรือเรียกตามภาษาชาวบ้านก็คือ การปฏิบัติกิจกรรมของกลุ่ม องค์กรที่จัดตั้งขึ้นทำหน้าที่แก้ไข ปัญหาในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาความยากจน เช่น กลุ่มออม ทรัพย์ในชุมชนที่มุ่งแก้ปัญหาด้านสวัสดิการชุมชน และหาแหล่งเงินทุนให้สมาชิก ซึ่งถือว่าเป็น กิจกรรมหลักที่สมาชิกรวมกันเป็นกลุ่มเพื่อกิจการนี้โดยเฉพาะ ลักษณะกิจกรรมเช่นนี้ถ้าหากจะให้ มีความเจริญเติบโตก็จะต้องสร้างเครือข่ายหรือขยายเครือข่ายไปยังชุมชนอื่น ๆ เพื่อการแลกเปลี่ยน เรียนรู้กันและกันจะทำให้เกิดความร่วมมือกับภาคอื่น ๆ มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารกันและกัน ทำ กิจกรรมร่วมกัน แต่ถ้าจะให้ดีก็จะต้องมองย้อนคืนไปดูว่าก่อนที่จะมีการรวมกลุ่มกัน จะพบว่าคนใน ชุมชนเผชิญปัญหาาร่วมกันคือปัญหาหนี้สิน และความยากจน จึงมีความมุ่งมั่นอย่างเดียวกันจะหาทาง แก้ไขโดยผู้นำชุมชนได้ประสานงานกับหน่วยงานพัฒนาชุมชนจึงทำให้มีการนำสมาชิกชุมชนไปดู งานการดำเนินการของกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนที่เขาประสบความสำเร็จแล้วและนำมาปฏิบัติใน หมู่บ้านของตนจนเติบโตขึ้น ในเวลาต่อมาหมู่บ้านชุมชนอื่น ๆ ก็ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาทำให้มี เครือข่ายขยายออกไป” ในด้านองค์ประกอบของการสร้างเครือข่ายกลุ่ม องค์กรกิจกรรม นั้น ผู้วิจัย ได้รับฟังความคิดเห็นจากผู้ใช้นามสมมุติว่า นางดี ว่า “การสร้างเครือข่ายกลุ่มกิจกรรมที่ดีนั้น จำเป็นต้องมีองค์ประกอบหลาย ๆ ด้านมาให้การสนับสนุนจึงจะเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งและ ยั่งยืน ได้แก่ มีผู้นำที่เข้มแข็ง, มีเป้าหมายเดียวกัน, การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย, มีกิจกรรมกลุ่มที่ เหมาะสมกับปัญหา, มีบรรยากาศที่เป็นมิตร มีความรัก เอื้ออาทร และมีงบประมาณเพียงพอ” ส่วน

ประเด็นที่การสร้างเครือข่ายกลุ่มกิจกรรมจะส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยหรือไม่ เพียงใด นั้น ได้รับฟังข้อคิดเห็นจากผู้ใช้นามสมมุติว่า นางซี ว่า “ตามรูปแบบ ระบบ และกระบวนการในการจัดการกิจกรรมของกลุ่ม องค์กรในชุมชน นั้น เขาจะมีกฎ ระเบียบ มีกรรมการ มีการแบ่งงานกันทำ มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่ม มีการลงมติในประเด็นสำคัญ ๆ สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วม มีสิทธิ เสรีภาพ และมีความเป็นอิสระในการแสดงความคิดเห็น ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ถือได้ว่าเป็นวิถีทางของประชาธิปไตย จึงเป็นการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยอีกทางหนึ่ง”

ประเด็นที่ ๒ : “ในความคิดเห็นของท่าน กลุ่ม องค์กรในชุมชนที่มีการปฏิบัติที่ดีมีผลงานเป็นที่ยอมรับของสังคมสมควรขยายเครือข่ายหรือไป ถ้าเห็นควร ท่านมีแนวทางขยายเครือข่ายอย่างไร”

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้ไปดำเนินการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๔ คน เพื่อค้นหาคำตอบเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริงในพื้นที่ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดยไปสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ใช้นามสมมุติว่า น.ส.เอ ได้แสดงความคิดเห็นว่า “กลุ่มที่มีการจัดกิจกรรมที่ดีมีผลงานเป็นที่ยอมรับของสังคมที่มีการขยายเครือข่ายออกไปในอำเภอกันทรวิชัยที่ปรากฏเห็นก็มีกลุ่มทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย ตำบลเขาใหญ่ หมู่ที่ ๑ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ที่มีผลงานดี ได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับ ๒ ประเภท กลุ่ม / องค์กรชุมชนแกนหลักสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านดีเด่น ระดับจังหวัด ตำบลนี้มีพื้นที่ติดกับตำบลขามเรียง อยู่ใกล้กัน ข้าพเจ้าได้นำกลุ่มกองทุนทอผ้าฝ้ายย้อนคราม หมู่ที่ ๒ ตำบลขามเรียงและหมู่บ้านอื่น ๆ อีกหลายหมู่บ้านไปศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการทำงานของเขาเพื่อนำมาพัฒนางานกลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อนครามของหมู่ที่ ๒ ตำบลขามเรียง และได้ทำความตกลงกันเพื่อให้มีการติดต่อสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมมือระหว่างกัน ผลปรากฏว่ากลุ่ม องค์กรชุมชนในตำบลขามเรียง มีความตื่นตัว และพัฒนาขึ้นเป็นระดับวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารในหมู่ที่ ๒๐ ตำบลขามเรียง ทำให้เราได้เรียนและเห็นประโยชน์ของการสร้างเครือข่ายในการพัฒนาตนเองและชุมชน” นอกจากนี้ ผู้ใช้นามสมมุติว่า น.ส.เอ ยังได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า “ประการสำคัญที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนว่าการขยายเครือข่ายจะสำเร็จได้จะต้องมีส่วนประกอบหลาย ๆ ส่วน คือถ้าหากจะพัฒนากลุ่มให้เจริญขึ้นจะต้องไปดูงานในแหล่งที่เขาทำได้สำเร็จ ก็ต้องมีการติดต่อและขอรับสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมมือกัน โดยการรับรู้และหามุมมองที่เหมือนกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ให้ความสนใจและมีผลประโยชน์ร่วมกันโดยเสริมสร้างเกื้อหนุน พึ่งพาซึ่งกันและกัน และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในลักษณะแลกเปลี่ยนอย่าเป็นฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว เราก็จะได้พันธมิตรที่ดี หลังจากนั้นสมาชิกด้วยกันก็จะคุ้นเคย และรู้จักกันมากขึ้น หลังจากนั้นแล้วการติดต่อสื่อสารระหว่างกันก็จะดำเนินไปตามวิถีชาวบ้าน” (สัมภาษณ์เจาะลึกน.ส.เอ)

ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๑ ตามที่ผู้วิจัยได้ข้อมูลมาดังกล่าวแล้วนั้น ขอสรุปว่า แนวทางการสร้างเครือข่ายกลุ่ม องค์กรกิจกรรมหรือในงานวิจัยนี้

เรียกว่าขบวนการประชาสังคมซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน ซึ่งจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในบทที่ ๒ พบว่าการดำเนินกิจกรรมมีหลายรูปแบบอันเนื่องมาจากวิถีปฏิบัติที่ไม่เหมือนกันแล้วแต่ประเภทของประชาสังคมที่ออกมาเคลื่อนไหวในรูปของขบวนการประชาสังคมที่ประกอบขึ้นจากกลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่มในปัจจุบันนี้นับได้ว่าเป็นบทบาททางการเมืองภาคพลเมืองในบริบทสังคมปัจจุบันที่เป็นสังคมเปิดพื้นที่ให้มีการเคลื่อนไหวทางสังคมขององค์กรทางสังคมต่าง ๆ ดังนั้น ในการศึกษาลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมและวิเคราะห์ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมว่ารูปแบบใดเป็นการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยนั้นเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาหาคำตอบดังที่ได้อภิปรายผลไว้แล้วในคำตอบวัตถุประสงค์ข้อ ๑ และข้อ ๒ ส่วนคำตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เป็นคำตอบเพื่อให้ทราบถึงแนวทางการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยซึ่งผู้วิจัยขออภิปรายผลและขยายความว่า จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่ากลุ่มองค์กรที่ผู้วิจัยออกไปศึกษาเป็นกลุ่มองค์กรที่มีลักษณะจัดตั้งกันขึ้นมาตามวิถีชุมชนเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนโดยมีส่วนร่วมราชการให้การสนับสนุน ไม่มีสถานะทางกฎหมาย ในหมู่บ้าน / ชุมชนต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มสัจจะเงินล้าน, กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง, กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์, กลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมคราม และวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีรูปแบบปฏิบัติการที่ชัดเจนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ กล่าวคือ มีการรวมกัน มีกิจกรรม มีการบริหารจัดการ มีกฎ กติกา มีการประชุมปรึกษาหารือกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ที่ประชุมมีการลงมติด้วยเสียงข้างมาก นอกจากนี้แล้วกลุ่มเหล่านี้มีการปรับปรุงและพัฒนาตนเองด้วยการขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ประการสำคัญคือการขยายเครือข่ายจะสำเร็จได้จะต้องมีองค์ประกอบหลาย ๆ ส่วน คือ ๑. ถ้าหากจะพัฒนากลุ่มให้เจริญขึ้นจะต้องไปดูงานในแหล่งที่เขาทำได้สำเร็จ ๒. ต้องมีการติดต่อขอรับสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมมือกัน ๓. รับรู้และหามุมมองที่เหมือนกันมีวิสัยทัศน์ร่วมกันให้ความสนใจและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ๔. เสริมสร้างเกื้อหนุนพึ่งพาซึ่งกัน และ ๕. การให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในลักษณะแลกเปลี่ยน อย่าเป็นฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว เราก็จะได้พันธมิตรที่ดี หลังจากนั้นสมาชิกด้วยกันก็จะคุ้นเคย และรู้จักกันมากขึ้น มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันก็จะดำเนินไปตามวิถีชาวบ้านสอดคล้องกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณซึ่งพบว่ากลุ่มองค์กรกิจกรรมมีเครือข่ายเชื่อมโยงกันร้อยละ ๗๖.๕ อยู่ในระดับมากที่สุด

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำให้พบแนวทางการพัฒนาเครือข่าย และพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคามประกอบด้วยการพัฒนาใน ๓ ส่วน คือ ๑. ในส่วนปัจจัยบุคคล มุ่งพัฒนาที่กลุ่มอาชีพเกษตรกร และผู้มีรายได้ปานกลาง

๒. ในส่วนของปัจจัยขบวนการประชาสังคมมุ่งพัฒนาการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และ ๓. ในส่วนของปัจจัยทางสังคม มุ่งเน้นการพัฒนาทุนทางมนุษย์และทุนทางธรรมชาติ

๔.๒.๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

การสรุปผลการจัดสนทนากลุ่ม (FOCUS Group) เพื่อระดมความคิดเห็นจากสมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชน ในวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๕ เนื่องจากอยู่ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด – ๑๙ การสนทนากลุ่มในครั้งนี้ จึงใช้แบบสอบถามที่ได้รับการพัฒนาจากผลการเชิงปริมาณ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่ม องค์กรชุมชนต่อการบริหารจัดการกลุ่มที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาประชาธิปไตย และเพื่อนำเสนอผลการสำรวจความคิดเห็น ที่ได้เป็นข้อค้นพบประกอบการรายงานผลการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม”

โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนาจำนวน ๑๐ คน ประกอบด้วย น.ส.สมพร บรรเทา นายสมศักดิ์ แหล่งหล้า นางบุญศรี นาสุริวงศ์ นายมีชัย นันทาปิด นางอ้อย อูร์นต์ นายคงศักดิ์ วรรณภักดิ์ นางกมลพร รัตนสาร โภคิน น.ส.ภัชราพร อรรคชาติศรี นายทองคำ แสงจันทร์ และนางจันทร์เพ็ญ อรรคชาติศรี โดยมีผู้วิจัย (ดร.ศิลป์ ชื่นนิรันดร์) เป็นผู้ดำเนินรายการ และผู้ร่วมวิจัย ๑ คน (นายชาญชัย เพียงแก้ว) เป็นผู้แจกแบบสอบถามและบันทึกเสียง

ดร.ศิลป์ ชื่นนิรันดร์ ผู้วิจัย กล่าวถึง การรวมตัวของประชาชนในรูปกลุ่ม องค์กรในชุมชนถือได้ว่าเป็นนิมิตหมายที่ดีต่อการนำเอาพลังและศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน การรวมตัวของคนในชุมชนมี ๒ ลักษณะ คือลักษณะแรก เป็นการรวมกลุ่มกันเองตามที่เคยมีมาตั้งแต่อดีตเมื่อประสบภัยหรือมีปัญหาาร่วมกันก็จะหันหน้าเข้าหากัน ปกึษาหาหรือกันเพื่อหาทางออกร่วมกันตามวิถีของชาวบ้าน และลักษณะที่สอง เป็นการรวมกันเพื่อทำกิจกรรมตามคำสั่งของหน่วยราชการที่ปฏิบัติการตามอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ดังนั้น พอจะกล่าวได้ว่าการรวมกลุ่มองค์กรในชุมชนหากจะพิจารณาตามรูปแบบปฏิบัติการอาจมีคุณลักษณะต่างกันไปหลายรูปแบบ แต่หากยึดตามกฎหมายแล้วมี ๒ ประเภท คือ การรวมตัวโดยมีสถานะทางกฎหมายที่ชัดเจน และแบบที่ไม่เป็นการรวมตัวโดยมีสถานะทางกฎหมายที่ไม่ชัดเจน ต่อมาเมื่อกระแสประชาธิปไตยแผ่ขยายไปทั่วโลกก็เกิดมีการเมืองภาคพลเมืองขึ้น เนื่องจากประชาชนตระหนักรู้ในสิทธิ เสรีภาพของตนมากขึ้น รวมถึงประเทศไทยด้วยก็เกิดการเคลื่อนไหวและรวมกลุ่มกันเป็นขบวนการประชาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งต่อต้าน และเรียกร้องตามข้อเสนอของกลุ่มตนเพื่อให้รัฐบาลตอบสนองความต้องการของพวกเขา ตามที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งคือประเภทที่อยู่ระหว่างกลางของกลุ่มที่มีสถานะทางกฎหมายที่ชัดเจนและที่มีสถานะทาง

กฎหมายที่ไม่ชัดเจน แต่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนที่มีปัญหาและมีความต้องการร่วมกันและมีความพยายามในการแก้ปัญหาของตนเองด้วยพลังในท้องถิ่น โดยได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการให้ตั้งกลุ่ม ชมรมขึ้นมาดำเนินการตามวัตถุประสงค์ ดังเห็นได้จากกลุ่ม องค์กรในชุมชนที่เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือพื้นที่ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย ซึ่งมีอยู่หลายกลุ่ม องค์กรด้วยกัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทอผ้าฝ้าย กลุ่มแปรรูปอาหาร และกลุ่มวิสาหกิจ เป็นต้น กลุ่มต่างๆ เหล่านี้สามารถดำเนินการจนประสบความสำเร็จ เป็นการนำร่องที่ดีมีการขยายเครือข่ายสู่ชุมชนอื่น ดังนั้นจะเห็นได้ว่า จากการสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลพบประเด็นที่น่าสนใจและสมควรนำมาเป็นหัวข้อสนทนากลุ่มในวันนี้คือ “การบริหารจัดการกลุ่มองค์กรในชุมชนตำบลขามเรียงเพื่อพัฒนาพื้นที่ในบริบทที่ส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตย” ดังนั้น วันนี้จึงขอความคิดเห็นจากทุกท่านที่เป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงในการจัดการกลุ่ม องค์กรว่ามีระบบกลไกและกระบวนการอย่างไรจึงทำให้ประสบความสำเร็จและวิธีการจัดการนั้นจะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนหรือไม่เพียงใด

นางจันทร์เพ็ญ อรรถศาสตร์ ได้กล่าวถึงภาพรวมของการจัดการกลุ่มตามภารกิจเพื่อพัฒนาพื้นที่โดยยึดหลักการปฏิบัติตามประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นไปตามธรรมชาติของความต้องการและความสมัครใจ ไม่มีการบังคับ แต่ใช้วิธีทำความเข้าใจไปพร้อมกันด้วยเหตุผล ตามคัลลองของระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้เกิดจิตสำนึกและมีอุดมการณ์ร่วมกัน ซึ่งถือว่า การที่กลุ่ม องค์กรประชาชนมีอุดมการณ์ร่วมกันเป็นสิ่งที่ช่วยให้ สมาชิกในกลุ่มสามารถดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน และมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันในระยะยาว กล่าวคือ การยึดถืออุดมการณ์ร่วมกันจะทำให้มีการรวมตัวกันได้ดีมากยิ่งขึ้น สามารถกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกันในการดำเนินงานตามภารกิจของกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ดังนั้น จึงต้องระบุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนว่าทำ เพื่ออะไร เช่น การมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกในชุมชน มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีผลประโยชน์ร่วมกันโดยกลุ่มจะต้องกระจายผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกในกลุ่มอย่างยุติธรรม และจะต้องมีวิธีการสื่อสารให้สมาชิกทราบเกี่ยวกับผลประโยชน์ในการรวมตัวกันของกลุ่ม นอกจากนี้แล้วยังต้องคำนึงถึงคนด้วย เนื่องจากคนถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการบริการกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำ ที่จะต้องมีความเสียสละ คิดถึงส่วนรวม และได้รับการยอมรับ จึงจะสามารถทำให้ประสบความสำเร็จและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่ม / องค์กร และคนอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญคือสมาชิกกลุ่ม ซึ่งถือว่าสมาชิกกลุ่มมีสิทธิในการวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผล ซึ่งมีทั้งสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมและไม่เข้าร่วมกิจกรรม และคนอีกประเภทหนึ่งคือชาวบ้านทั่วไป ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม แต่จะเป็นฝ่ายที่คอยฟังผลการดำเนินงานและอาจวิพากษ์วิจารณ์บ้างเปรียบเสมือนเป็นกระจกเงาสท้อนให้เห็นอันจะเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงการบริหารกลุ่มกิจกรรมต่อไป

นางบุญศรี นาสุวิวงศ์ ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มว่าเป็นการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ มีประธาน รองประธาน เลขากลุ่ม และคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ตามความเหมาะสมเพื่อให้เกิดความรอบคอบและมีพลังในการดำเนินงานด้วยความรับผิดชอบ และเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และเรียนรู้การดำเนินงานของกลุ่ม รวมถึงการยึดความซื่อสัตย์และการสร้างระบบการเงินที่ป้องกันการทุจริต เพื่อความน่าเชื่อถือของกลุ่ม ดังนั้น จึงมีการเลือกผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเงินจากบุคคลที่ได้รับการยอมรับของสมาชิกกลุ่มเป็นการสร้างระบบการควบคุมการทุจริตทางการเงิน สามารถตรวจสอบได้ทั้งจากสมาชิกและบุคคลภายนอกซึ่งเป็นระบบการเลือกคนให้เหมาะสมกับงานด้วยข้อมูลที่สะสมมานานและสร้างทีมที่ลงตัวโดยพิจารณาจากความรู้ความสามารถ ความถนัด อุปนิสัย ความชอบของแต่ละบุคคล และใช้ข้อมูลที่สะสมมานาน ให้ความสำคัญแก่คนทำงานอย่างเท่าเทียมกันในการทำงานร่วมกันและผลึกกำลังเป็นทีมงานที่มุ่งมั่นทุ่มเทการทำงาน โดยเฉพาะผู้นำของกลุ่มต้องมีความมุ่งมั่นตั้งใจจริงในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม มีความรับผิดชอบสูง มีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ขวนขวายเข้าร่วมประชุมอบรม สัมมนาเพื่อพอกพูนความรู้เกี่ยวกับการทำงาน มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล สามารถติดตาม เข้าใจสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และปรับใช้ในการทำงานเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่ม นอกจากนี้แล้วยังมีการประชุมสมาชิกอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้งเพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาเรียนรู้และมีกระบวนการสร้างสรรค์คนรุ่นใหม่ โดยการหมุนเวียนให้สมาชิกเข้ามาทำงานแทนที่กันเท่าที่จะทำได้เป็นการฝึกผู้นำรุ่นใหม่ไม่มีการผูกขาดการทำงานเฉพาะกลุ่มผู้นำ ทำให้เกิดความเชื่อถือในการทำงาน ผู้ทำงานมีโอกาสได้พบปะพูดคุยกันรู้จักสนิทสนมกันซึ่งเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม

นายคงศักดิ์ วรรณภักดิ์ ได้ให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมในประเด็นการบริหารจัดการกลุ่มที่เป็นแนวทางที่สร้างสรรค์ตามที่กลุ่มของตนได้ปฏิบัติมาโดยสรุปความได้ว่า ความสำเร็จที่เกิดจากระบบการทำงานที่ดีได้แก่ การสร้างจิตสำนึกและแรงจูงใจควบคู่กับกฎระเบียบ กล่าวคือ การบริหารจัดการกลุ่มมีกฎระเบียบที่กำหนดขึ้นด้วยความเห็นชอบของสมาชิกส่วนใหญ่ควบคู่ไปกับการกระตุ้นจิตสำนึกและสร้างแรงจูงใจ มีการติดตามควบคุมงานในกลุ่มควร มีการพูดคุย ปรึกษาหารือมากกว่าการบังคับให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม มีความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน ส่วนความคิดเห็นด้านการวางระบบการปฏิบัติงานในกลุ่มที่ส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยนั้น เห็นว่าแนวทางปฏิบัติงานดังกล่าวเป็นการปลูกฝังนิสัยและพฤติกรรมของบุคคลให้มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

น.ส.สมพร บรรเทา ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการ เป็นลักษณะที่บ่งบอกถึงความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมภาคประชาชน เพราะการ ดำเนินกิจกรรมจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับคน งบประมาณ ดังนั้น สิ่งที่สำคัญคือจะต้องมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ มีการตัดสินใจร่วมกัน

องค์กรภาคประชาชนจะต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนของตน ในการบริหารต้องมีโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ที่จะต้องกำหนดในโครงสร้างอย่างเป็นรูปแบบ และมี มาตรฐานอย่างชัดเจน โดยมีประธาน รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ ศึกษาดูงาน และกรรมการอื่นๆ มีสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการรวมตัวเพื่อประโยชน์ในการประชุม การจัดกิจกรรม การเก็บวัสดุอุปกรณ์หรือการใช้สอยอื่นๆ สำหรับชุมชน มีกฎ กติกา ซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนที่ได้ยึดปฏิบัติ เพราะบุคคลแต่ละคนย่อมมีความคิดเห็นที่หลากหลาย อาจเห็นพ้องต้องกันหรือขัดแย้งกัน ฉะนั้น การมีกฎเกณฑ์ร่วมกันย่อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชุมชนมีการสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกองค์กรประชาชนซึ่งอาจจะมีลักษณะหลากหลายรูปแบบเช่นการจัดประชุมชี้แจงแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และหาข้อสรุปร่วมกัน การประชาสัมพันธ์ข้อมูลผ่าน หอกระจายข่าว การประชุมแกนนำองค์กร การใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม การสื่อสารข้อมูล ระหว่างกันไม่ว่ารูปแบบใดก็ตาม ย่อมก่อให้เกิดการเข้าใจร่วมกันมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ประสบความสำเร็จในการทำกิจกรรมต่างๆรวมถึงการควบคุมตรวจสอบเพื่อความ โปร่งใสในการทำงานมีความจำ เป็นอย่างยิ่ง เช่นการตรวจสอบเกี่ยวกับการเงิน หากมีการควบคุมการตรวจสอบอยู่เสมอจะทำให้กลุ่มกิจกรรมและสมาชิกในชุมชน สามารถป้องกันปัญหาที่ยังไม่เกิดขึ้นได้จึงเชื่อว่าแนวทางบริหารกลุ่มกิจกรรมดังกล่าวเป็นวิถีประชาธิปไตยในทางปฏิบัติจึงเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชน

จากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อระดมความคิดเห็นครั้งนี้ พบว่า ผลสำรวจมีความชัดเจน และพบว่ามีการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาสังคมอยู่ในรูปแบบ กลุ่มกิจกรรมชุมชน ที่มีสถานะอยู่ตรงกลางระหว่างกลุ่ม องค์กรที่มีสถานะทางกฎหมายชัดเจนกับไม่ชัดเจน กล่าวคือ เป็นกลุ่มที่มีสถานะทางสังคมที่ได้รับการยอมรับจากสังคมและส่วนราชการ นับเป็นข้อพิเศษของกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนที่มีปัญหาและความต้องการที่เหมือนกันและหาทางออกร่วมกัน โดยได้รับการสนับสนุนจากภาคราชการ ในการบริหารจัดการกลุ่มก็มีกฎ ระเบียบ กติกา และมีระบบการบริหารเป็นของตนเอง สามารถแก้ปัญหาให้ชุมชนได้ตามวัตถุประสงค์และได้ขยายเครือข่ายไปชุมชนอื่น ๆ อีกด้วย หากจะกล่าวไปแล้ว การบริหารจัดการกลุ่มกิจกรรมของชุมชนในตำบลขามเรียงซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัยเป็นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลักคุณธรรม จริยธรรมความ โปร่งใสยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนและอยู่บนฐานของวัฒนธรรมองค์กร นอกจากนี้ยังคำนึงและตระหนักถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก นอกเหนือจากส่วนที่ได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการ จะเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงานและจะเป็นสะพานเชื่อมต่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน ถ้าหากได้รับการขยายเครือข่ายต่อไปอีกก็จะเป็นการสร้างวัฒนธรรมระดับองค์กรท้องถิ่นให้กว้างขวางออกไป

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงขอเสนอแนวทางการพัฒนาจุดอ่อนที่ได้จากข้อค้นพบจากงานวิจัยเชิงปริมาณ ใน ๒ ด้าน คือด้านทุนสังคมและจุดอ่อนด้านประชาสังคม กล่าวคือ ด้านทุนสังคมได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางกายภาพ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ ส่วนการพัฒนาจุดอ่อนด้านประชาสังคม ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และ ด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม ส่วนการขยายเครือข่าย ขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคม ประกอบด้วยการพัฒนาใน ๓ ส่วน คือ ๑.ในส่วนปัจจัยบุคคล มุ่งพัฒนาที่กลุ่มอาชีพเกษตรกร และผู้มีรายได้ปานกลาง ๒.ในส่วนของปัจจัยขบวนการประชาสังคม มุ่งพัฒนาการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และ ๓.ในส่วนของปัจจัยทางสังคม มุ่งเน้นการพัฒนาทุนทางมนุษย์ และทุนทางธรรมชาติ ดังจะได้อภิปรายผลในบทที่ ๕ ต่อไปว่าจะพัฒนาจุดอ่อนดังกล่าวอย่างไรจึงส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปความเป็นมา วัตถุประสงค์ ขอบเขตและวิธีการวิจัยที่ใช้

ภายหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่๒๔มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยขาดเสถียรภาพทางการเมือง มีการรัฐประหาร ยึดอำนาจ โดยฝ่ายทหารและผลัดเปลี่ยนกันเป็นรัฐบาลกับฝ่ายพลเรือน มีการประท้วง และเรียกร้อง ประชาธิปไตยอยู่เสมอมา แสดงให้เห็นว่าการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทยไม่ได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นเลยแต่ตรงกันข้ามกลับถอยหลังเข้าคลอง แม้จะมีความพยายามในการพัฒนา ประชาธิปไตยแต่ก็มุ่งไปที่การพัฒนาการเมืองในระดับชาติเป็นสำคัญแต่ก็ขาดความต่อเนื่องและไม่ บรรลุผล ปัญหาการพัฒนาการเมืองเช่นนี้จึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจจะทำการศึกษาเพื่อให้ทราบ แนวทางการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยว่าจะมีขบวนการทางสังคมในลักษณะใดบ้างที่จะส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยให้บรรลุเป้าหมายมากที่สุด โดยไม่หวนกลับมาสู่วงจร อุบาทว์อีกเนื่องจากว่าที่ผ่านมาพบว่าการเมืองไทยมีกรณีความขัดแย้งและแย่งชิงอำนาจกันมาตลอด แต่ไม่มีทางออกว่าจะแก้ปัญหากันได้อย่างไรและเป็นปัญหาเดียวกันกับข้อสงสัยที่ว่าทำอะไรจึงจะ ทำให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของบ้านเมืองและมีความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น จะต้องร่วมกันแก้ปัญหา ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะหาคำตอบว่าหากจะเริ่มต้นที่จะ พัฒนาการเมืองกันอย่างจริงจังแล้ว สมควรที่จะเริ่มต้นที่ชุมชนก่อน แทนที่จะมุ่งไปที่ระดับชาติ เหมือนที่เคยเป็นมา กล่าวคือนำเอาพลังและศักยภาพของคนในชุมชนซึ่งมีมาแต่ครั้ง โบราณถ่ายทอด มาสู่คนรุ่นหลังที่มีปรากฏมาทุกยุคทุกสมัย ดังจะเห็นได้จากการที่คนในชุมชนรวมตัวกันดูแลและ รับผิดชอบบริหารชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น องค์กรชุมชน ขบวนการประชาสังคม กลุ่มอาชีพ กลุ่ม ออมทรัพย์ วิสาหกิจชุมชน เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้นมามีขบวนการ ทางสังคมเริ่มเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ จนกลายเป็นการเมืองภาคประชาชนโดยมิได้มุ่งหวังที่จะ ช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่จะเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยตนเองและเป็นการ

สะท้อนปัญหาให้ภาครัฐหันมาสนใจ⁴⁸ จึงควรยกระดับองค์กรหรือ กลุ่ม และขบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อเป็นความหวังของการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย มีดังนี้

๑.๕.๑ เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมที่เป็นการพัฒนาประชาธิปไตย ในจังหวัดมหาสารคาม

๑.๕.๒ เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อ การพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม

๑.๕.๓ เพื่อเสนอรูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยใน จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตในการวิจัย

เพื่อให้ประเด็นปัญหาการวิจัยมีความชัดเจน ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยในครั้งนี้ว่าเป็น การศึกษาขบวนการทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยว่ามีกลุ่ม องค์กร ในชุมชนหรือภาค ประชาสังคมแบบใดบ้างที่มีการเคลื่อนไหวในการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนด้วยตนเองใน ลักษณะชุมชนจัดการตนเองโดยจะศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาวิธีปฏิบัติและหลักการที่ดีมีประกาศาใดบ้างจึง ไม่มีความขัดแย้งหรือ ทะเลาะวิวาท และแตกแยกกันในการทำงานร่วมกันของชุมชน หมู่ที่ ๑ หมู่ที่ ๒ หมู่ที่ ๘ และชุมชน หมู่ที่ ๒๐ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจาก สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าเมื่อชุมชนมีการบริหารจัดการตนเองได้การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยก็ สำเร็จเพราะประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตนเองได้⁴⁹ กล่าวคือการพัฒนา ประชาธิปไตยจะต้องสร้างฐานรากให้มั่นคงก่อน ดังที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ประชาธิปไตยรากหญ้า

ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมที่เป็นการพัฒนา ประชาธิปไตยในชุมชนหรือประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า โดยจะศึกษาจากตัวแปร ๔ ตัวแปรซึ่งเป็นตัวแปรต้น คือ ตัวแปรบุคคล ตัวแปรขบวนการทางสังคม ตัวแปรทุนทางสังคม และตัวแปรตาม คือ การพัฒนาประชาธิปไตย โดยจะศึกษาในประเด็นวิธีปฏิบัติ และหลักการที่ดีในการทำงานร่วมกัน ของชุมชนที่ไม่มีปัญหาความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาท และแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน อะไรคือสิ่งยึดเหนี่ยว ร่วมกันจึงไปด้วยกันได้ และจะทำการเก็บข้อมูลจากประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างจาก สมาชิก ขบวนการทางสังคม กลุ่มองค์กรชุมชน และกลุ่มเคลื่อนไหวในลักษณะการเมืองภาคพลเมืองใน ชุมชน ๔ ชุมชน ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ด้วยวิธีการ ตอบ

⁴⁸ พรรณนิภา ไสตติพันธ์ และคณะ แปล, การเมืองเพื่อประชาชน, (กรุงเทพฯ : สถาบันการเรือนรู้และพัฒนา ประชาธิปไตย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๔.

⁴⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, ประชาธิปไตย จริงแท้...คือแคไหน, (กรุงเทพฯ : สหภาพสื่อและการ พิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕๒.

แบบสอบถามเชิงปริมาณและสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างในการวิจัยเชิงคุณภาพ นอกจากนี้จะได้จัดสัมมนากลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติม

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี โดยใช้รูปแบบการวิจัยแบบขั้นตอนเชิงอธิบาย (Explanatory Sequential Design) เป็นการวิจัยที่แบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน ช่วงแรกเป็นการวิจัยเพื่อตอบปัญหาการวิจัยเชิงปริมาณก่อนและตามด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อช่วยในการอธิบายผลให้กระจ่างยิ่งขึ้นซึ่งจะมีการผสมผสานกันในช่วงการแปรผลโดยนำผลที่วิเคราะห์ได้มาสนับสนุนอธิบายความหรือผนวกกันให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะขบวนการทางสังคมบางประการกับการพัฒนาประชาธิปไตย ในจังหวัดมหาสารคาม โดยผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยเป็น ๒ รูปแบบ คือ ๑) การวิจัยเชิงปริมาณเพื่อออกแบบเกี่ยวกับประชากรและกลุ่มตัวอย่าง, การพัฒนาเครื่องมือวิจัย, และการทดสอบคุณภาพเครื่องมือ, การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างขบวนการทางสังคม ด้วยเครื่องมือวิจัยที่จัดสร้างขึ้น ๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อนำไปสู่การศึกษาหาคำตอบจากข้อเท็จจริงของขบวนการทางสังคมโดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ตามแบบสัมภาษณ์เจาะลึกที่ผู้วิจัยสร้างและพัฒนาขึ้นในบริบทที่ผู้วิจัยทำการศึกษาโดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่ผู้วิจัยเลือกตามวัตถุประสงค์ด้วยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยการกำหนดคุณสมบัติผู้ให้ข้อมูลอย่างชัดเจน จำนวน ๕ คน เก็บรวบรวมข้อมูลเพียงครั้งเดียวแล้วนำไปวิเคราะห์หาข้อสรุปเกี่ยวกับองค์ประกอบและลักษณะขบวนการทางสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบันแล้วนำมาวิเคราะห์ประเภทของขบวนการทางสังคมมีด้านใดบ้างแต่ละด้านเป็นอย่างไร โดยในการวิจัยครั้งนี้จะได้หยิบยกเอาด้านที่เกี่ยวกับขบวนการทางสังคมที่มีการเคลื่อนไหวในลักษณะการรวมกลุ่มหรือองค์กรที่มีการบริหารจัดการกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยวิถีชาวบ้านที่จัดการตนเองด้วยทุนทางสังคมที่เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนให้ดีขึ้น และเก็บข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามด้วยการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ร่วมกับวัด คณะสงฆ์ กลุ่มอาชีพ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ผู้ประกอบการธุรกิจในครัวเรือน และตัวแทนองค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อทราบถึงแนวทางการพัฒนาและหาข้อสรุปแนวทางการเรียนรู้ระบบการจัดการชุมชน กระบวนการจัดการชุมชน และการเสริมสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย

๕.๒ สรุปผลการวิจัย

ตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๑ เกี่ยวกับการศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมที่เป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม โดยศึกษาจากสภาพการณ์ทั่วไปด้าน

ขบวนการทางสังคม ทูตทางสังคม และการพัฒนาประชาธิปไตย ผลการศึกษาลักษณะขบวนการ
ประชาสังคมที่ค้นพบในชุมชน

ส่วนที่ ๑ วิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคล

๑) จากการสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องจำนวน ๒๐๐ คน พบว่า เป็นเพศชายและ
เพศหญิงจำนวนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ ๕๐ ส่วนใหญ่มีอายุ ๔๖ ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๖๐.๕ ที่มีอายุ
น้อยที่สุด คือระหว่าง ๑๘ – ๒๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๒ ด้านการประกอบอาชีพส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ
เกษตรกร คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๕ น้อยที่สุดคืออาชีพรับราชการ คิดเป็นร้อยละ ๗.๐ ด้านการศึกษาระดับ
มัธยมศึกษา (ม.๑ - ม.๖) จำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๕ และน้อยที่สุดคือระดับ ปวช. - ปวส.
คิดเป็นร้อยละ ๘.๕ และมีรายได้ต่อเดือนระหว่าง ๕,๐๐๑ – ๑๐,๐๐๐ บาท จำนวนมากที่สุด คิดเป็น
ร้อยละ ๓๕.๐ และมีจำนวนน้อยที่สุดคือผู้มีรายได้ ๑๕,๐๐๑ ขึ้นๆไป

จะเห็นได้ว่าบุคคลที่มาร่วมขบวนการประชาสังคมเป็นผู้มีอายุตั้งแต่ ๔๖ ปีขึ้นไปเป็นส่วน
ใหญ่ซึ่งถือว่าเป็นวัยแรงงานและประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร มีรายได้ระหว่าง ๕,๐๐๑ – ๑๐,๐๐๐
บาท และต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท ส่วนระดับการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาตอนปลายระดับมัธยมศึกษา
ตอนต้น สามารถอธิบายได้ว่า กลุ่มบุคคลดังกล่าวมีความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมและสมัครใจเป็น
สมาชิกกลุ่มกิจกรรม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

ส่วนที่ ๒ วิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม

๒) ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ตัวแปรหลักซึ่งประกอบด้วย ลักษณะขบวนการ
ประชาสังคม ทูตทางสังคม และการพัฒนาประชาธิปไตย พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับ
ตัวแปรหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้อยู่ในระดับมากที่สุดทั้งสามตัวแปรหลัก โดยมีค่าเฉลี่ยสามตัวแปร
คือ ขบวนการประชาสังคม ทูตทางสังคม และการพัฒนาประชาธิปไตย มีค่าเฉลี่ย ๔.๗๒ ๔.๖๕ และ
๔.๘๑ (SD., ๓๐๕ .๓๔๘ และ .๒๒๓) อย่างไรก็ตามตัวแปรที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ การพัฒนา
ประชาธิปไตย ส่วนค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดคือตัวแปรทูตทางสังคมเมื่อเปรียบเทียบทั้งสามตัวแปรหลัก โดยมี
ค่าเฉลี่ย = ๔.๖๕ (SD., .๓๔๘)

การวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของตัวแปรวิจัยทั้งสามกรอบแนวคิดวิจัยนั้น
ผู้วิจัยจำแนกออกเป็นสองส่วนประกอบด้วยตัวแปรหลัก (Domain Variable) และตัวแปรรอง (Sub
Variable) ทั้งนี้เพื่อให้มองเห็นภาพเกี่ยวกับตัวแปรทั้งสองประเภทได้อย่างชัดเจน รวมถึงสามารถ
นำไปประกอบการพิจารณาลักษณะความสัมพันธ์เชิงอิทธิพลระหว่างตัวแปรพยากรณ์และตัวแปร
ผลได้ในภายหลัง เพื่อสรุปถึงการใช้สถิติเชิงบรรยาย สถิติค่าเฉลี่ย แนวโน้มการกระจาย และการ
แสดงค่าความสัมพันธ์ของข้อมูลเป็นกลุ่มสถิติที่นำมาใช้บรรยายลักษณะข้อมูล ดังนั้น จะพบผลการ
วิเคราะห์ข้อมูลจากการใช้สถิติเชิงพรรณนาเพื่อมุ่งบรรยายสภาพการณ์ตัวแปรวิจัยทุกตัวแปร ซึ่งเป็น
ความคิดเห็นต่อขบวนการประชาสังคม พบว่าระดับความคิดเห็นส่วนใหญ่อยู่ในระดับมากที่สุดทุก

ประเด็น โดยมีค่าเฉลี่ยตัวแปรองค์การด้านเครือข่ายสูงสุด มีค่าเฉลี่ย = ๔.๖๕ (SD., ๐.๔๐๑) และตัวแปรองค์การด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและด้านกลุ่ม องค์การกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด = ๔.๖๐ (SD.๐.๔๔๘ และ ๐.๔๒๒) ดังนั้น พิจารณาเห็นได้ว่าลักษณะขบวนการประชาสังคมในชุมชนมีลักษณะเป็นเครือข่ายที่มีการมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมตามวัตถุประสงค์เป็นสำคัญ โดยมีความสัมพันธ์กันตามข้อผูกมัดด้วยกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือองค์กรที่ตนเป็นสมาชิกอยู่เพื่อจะได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และถ้าจะพิจารณาต่อไปว่า หากจะให้ส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยนั้น ตัวแปรองค์การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและด้านกลุ่ม องค์การกิจกรรม เป็นจุดอ่อนของการพัฒนาประชาธิปไตยเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยกับตัวแปรด้านอื่น ซึ่งหมายความว่าต้องพัฒนาด้านกฎ กติกา และระบบการบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็งให้มากขึ้น

ในด้านลักษณะทุนทางสังคมพบว่า กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๐๐ ตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับทุนทางกายภาพซึ่งเป็นตัวแปรรองอยู่ในระดับมากที่สุดมีค่าเฉลี่ย ๔.๖๑ (SD.๐.๔๑๔) รองลงมาคือตัวแปรรองทุนมนุษย์และทุนทางวัฒนธรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากัน คือ ๔.๖๐ (SD.๐.๔๖๒ และ ๐.๔๔๕) รองลงมาอีกที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดมี ๒ ตัวแปรเท่ากันคือ ทุนสังคมและทุนทางธรรมชาติดีมีค่าเฉลี่ย คือ ๔.๖๘ (SD.๐.๓๕๑) เพราะฉะนั้นทุนสังคมและทุนทางธรรมชาติเป็นจุดอ่อนของตัวแปรหลักทุนทางสังคมมากที่สุดเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของตัวแปรรองทุกตัวประกอบการพิจารณา

ในด้านขบวนการพัฒนาประชาธิปไตย พบว่าขบวนการประชาสังคมร่วมกับทุนทางสังคมจะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในทางใดมากที่สุด จากตารางพบว่ากลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๐๐ คน ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาประชาธิปไตยและตัวแปรรองทั้ง ๒ ด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีตัวแปรด้านพื้นที่สาธารณะมีค่าเฉลี่ยสูงสุด = ๔.๘๕ (SD.๐.๒๖๐) ในขณะที่ตัวแปรด้านวิถีชีวิตชุมชนมีค่าเฉลี่ยต่ำสุดเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยตัวแปรรองด้านอื่น โดยมีค่าเฉลี่ย = ๔.๖๗ (SD.๐.๓๓๖) เพราะฉะนั้นปัญหาด้านวิถีชีวิตชุมชนเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นต้องเร่งพัฒนา เมื่อพิจารณาตามสภาพการณ์ของตัวแปรด้านการพัฒนาประชาธิปไตย

สรุปจากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับค่าเฉลี่ยตัวแปรหลักและตัวแปรรอง สามารถสรุปได้ว่า สภาพการณ์ทั่วไปด้าน ขบวนการประชาสังคม ทุนทางสังคมและการพัฒนาประชาธิปไตยมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งตัวแปรหลักและตัวแปรรอง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของแต่ละด้านยังพบว่า มีตัวแปรด้านทุนสังคม ทุนทางธรรมชาติ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ด้านกลุ่ม องค์การกิจกรรม และด้านวิถีชีวิตชุมชนเป็นจุดอ่อนที่ยังจำเป็นต้องเร่งพัฒนา

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๑ ซึ่งมี ๔ ประเด็น ผู้วิจัยขออภิปรายผลตามข้อมูลที่ได้อธิบายมาข้างต้นว่าลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ขบวนการทางสังคมที่ผู้วิจัยค้นพบเป็นรูปแบบปฏิบัติการแบบ กลุ่ม องค์กร คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน, กลุ่มทอผ้าเยี่ยมชม, กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน,

กลุ่มสตรี, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น รวมตัวกันตั้งกลุ่มเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน มีระบบและกระบวนการทำงานที่คนในชุมชนยอมรับได้ เช่น การเปิดเวทีพูดคุยกัน ทำประชาคมรับฟังความคิดเห็นซึ่งเห็นว่าเป็นวิธีการทำที่ง่าย ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และเป็นการฝึกการยอมรับในมติของเสียงส่วนใหญ่ที่ถือว่าการตัดสินใจเป็นอำนาจของสมาชิกทุกคน นอกจากนี้แล้วในการปฏิบัติงานของกลุ่มก็จะมีกรรมการบริหารจัดการ มีการแบ่งงานกันในกลุ่มของคณะทำงาน มีระเบียบของกลุ่ม สำหรับกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ ก็จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ก็มีกิจกรรมด้านสร้างสวัสดิการชุมชน, เป็นแหล่งการเงิน การสงเคราะห์สมาชิก และร้านค้าชุมชน ส่วนกลุ่มสตรีก็จะมีกิจกรรมในด้านการสร้างสวัสดิการของชุมชน, สร้างช่องทางหารายได้หรือเศรษฐกิจชุมชน และที่สำคัญคือกลุ่มทุกกลุ่มจะมีเครือข่ายและขยายเครือข่ายไปทุกหมู่บ้านในตำบลขามเรียง กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนอีกด้วย ในการดำเนินงานของกลุ่มมีการนำทุนสังคมมาใช้สนับสนุนกิจกรรม กล่าวคือ คนในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความรู้สึกเป็นคนบ้านเดียวกัน มีความรักในบ้านเกิดของตน มีความสามัคคีและยอมรับในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในชุมชนมีผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน มีโรงเรียนเป็นแหล่งการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชน นอกจากนี้ยังมีถนน หนทาง ประปา ไฟฟ้า มีระบบโทรคมนาคมต่าง ๆ สะดวกสบาย รวมไปถึงมีแหล่งน้ำ ที่ดิน ทำการเกษตร มีป่าไม้ให้ความร่มเย็น เป็นต้น ทุนทางสังคมต่าง ๆ เหล่านี้สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้และจะเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยด้วย เนื่องจากกลุ่มองค์กรในหมู่บ้าน/ชุมชน มีข้อปฏิบัติที่ทุกคนรับทราบและยอมรับที่จะปฏิบัติ โดยมีข้อตกลงร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกกลุ่มถือปฏิบัติ ควรปฏิบัติและ/หรือข้อห้ามปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สอดคล้องกับครรลองของระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมประเพณี/ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำมาพัฒนาท้องถิ่นได้หลายประการ อย่างเช่น ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ชาวบ้านยึดถือและปฏิบัติตามประเพณี ภาษาพูดคือภาษาอีสาน เป็นภาษาท้องถิ่น มีวัฒนธรรมที่คล้าย ๆ กัน อยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ระหว่างญาติพี่น้องของตน มีการกินอยู่กันแบบพื้นบ้าน โดยนำทรัพยากรธรรมชาติมาแปรรูปเป็นอาหาร จึงเป็นการสะดวกในการรวมกลุ่ม องค์กรทำกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น โดยคนในชุมชน เป็นลักษณะของการจัดการตนเองได้ย่อมจะส่งผลดีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้านทุนทางสังคม มีคะแนนร้อยละ ๗๒.๔๔ อยู่ในระดับมากที่สุด

จากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อระดมความคิดเห็นครั้งนี้ พบว่า ผลสำรวจมีความชัดเจน และพบว่ามีกรณีเคลื่อนไหวของขบวนการประชาสังคมอยู่ในรูปแบบ กลุ่มกิจกรรมชุมชน ที่มีสถานะอยู่ตรงกลางระหว่างกลุ่ม องค์กรที่มีสถานะทางกฎหมายชัดเจนกับไม่ชัดเจน กล่าวคือ เป็นกลุ่ม

ที่มีสถานะทางสังคมที่ได้รับการยอมรับจากสังคมและส่วนราชการ นับเป็นข้อพิเศษของกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนที่มีปัญหาและความต้องการที่เหมือนกันและหาทางออกร่วมกัน โดยได้รับการสนับสนุนจากภาคราชการ ในการบริหารจัดการกลุ่มก็มีกฎ ระเบียบ กติกา และมีระบบการบริหารเป็นของตนเอง สามารถแก้ปัญหาให้ชุมชนได้ตามวัตถุประสงค์และได้ขยายเครือข่ายไปชุมชนอื่น ๆ อีกด้วย หากจะกล่าวไปแล้ว การบริหารจัดการกลุ่มกิจกรรมของชุมชนในตำบลขามเรียงซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัย เป็นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลัก คุณธรรม จริยธรรม ความโปร่งใส ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนและอยู่บนฐานของวัฒนธรรมองค์กร นอกจากนี้ยังคำนึงและตระหนักถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก นอกเหนือจากส่วนที่ได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการ จะเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงานและจะเป็นสะพานเชื่อมต่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน ถ้าหากได้รับการขยายเครือข่ายต่อไปอีกก็จะเป็นการสร้างวัฒนธรรมระดับองค์กรท้องถิ่นให้กว้างขวางออกไป

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงขอเสนอแนวทางการพัฒนาจุดอ่อนที่ได้จากข้อค้นพบจากงานวิจัยเชิงปริมาณ ใน ๒ ด้าน คือด้านทุนสังคมและจุดอ่อนด้านประชาสังคม กล่าวคือ ด้านทุนสังคมได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางกายภาพ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ ส่วนการพัฒนาจุดอ่อนด้านประชาสังคม ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และ ด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม ดังจะได้อภิปรายผลต่อไปว่า จะพัฒนาจุดอ่อนดังกล่าวอย่างไรจึงจะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดังกล่าวมาข้างต้นสามารถอภิปรายผลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อ ๒ ได้ว่า ลักษณะขบวนการทางสังคมกับทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาประชาธิปไตยเป็นไปในลักษณะทิศทางเดียวกันและเป็นตัวแปรเดียวกัน พิจารณาได้จากรูปแบบปฏิบัติการเป็นรูปแบบ กลุ่ม องค์กร คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน, กลุ่มทอผ้า ย้อมคราม, กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนหมู่บ้าน, กลุ่มสตรี, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเหล่านี้มีระบบและกระบวนการทำงานที่คนในชุมชนยอมรับได้ เช่น การเปิดเวทีพูดคุยกัน ทำประชาคมรับฟังความคิดเห็นซึ่งเห็นว่าเป็นวิธีการทำที่ง่าย ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และเป็นการฝึกการยอมรับในมติของเสียงส่วนใหญ่ที่ถือว่าการตัดสินใจเป็นอำนาจของสมาชิกทุกคน นอกจากนี้แล้ว ในการปฏิบัติงานของกลุ่มก็จะมีกรรมการบริหารจัดการ มีการแบ่งงานกันในกลุ่มของคณะทำงาน มีระเบียบของกลุ่ม สำหรับกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ ก็จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ก็มีกิจกรรมด้านสร้างสวัสดิการชุมชน, เป็นแหล่งการเงิน การสงเคราะห์สมาชิก และร้านค้าชุมชน ส่วนกลุ่มสตรีก็มีกิจกรรมในด้านการสร้างสวัสดิการของชุมชน, สร้างช่องทางหารายได้หรือเศรษฐกิจชุมชน และที่สำคัญคือกลุ่มทุกกลุ่มจะมีเครือข่ายและขยายเครือข่ายไปทุกหมู่บ้านในตำบลขามเรียง จะเห็นได้ว่า วิธีการที่สมาชิกกลุ่มปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้

ย่อมเป็นการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยเพราะเป็นการทำงานที่ทุกคนมีส่วนร่วมด้วยความเสมอภาคกัน มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดของแต่ละคน มีกรรมการบริหารตามมติของกลุ่ม สมาชิก รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี มีการนำเสนอปัญหาในการดำเนินงานในที่ประชุมสมาชิก มีการทำงานที่โปร่งใส บทบาทของกลุ่ม องค์กร ปฏิบัติกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกติเหมือนสมัยปู่ย่าเคยทำมาแต่เดิม แต่พอมาถึงยุคปัจจุบันก็ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในเรื่องการจัดระบบ การจัดการและมีกระบวนการต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมาและที่สำคัญคือการให้ความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน การรับฟังปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชนตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้แล้ว การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนตามรูปแบบที่เป็นอยู่ก็ยังได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน เนื่องจากเป็นรูปแบบประชาสังคมที่ไม่มีความขัดแย้งกับภาครัฐ การเคลื่อนไหวกิจกรรมได้สำเร็จเป็นเพราะได้อาศัยปัจจัยทางฐานวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของชุมชน มีสภาผู้นำชุมชนและได้ผู้นำจากวัฒนธรรมของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้านประชาสังคม มีคะแนนร้อยละ ๗๔.๔ อยู่ในระดับมากที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๓ ตามที่ผู้วิจัยได้ข้อมูลมาดังกล่าวแล้วนั้น ขอสรุปว่า แนวทางการสร้างเครือข่ายกลุ่ม องค์กรกิจกรรมหรือในงานวิจัยนี้เรียกว่า ขบวนการประชาสังคมซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน ซึ่งจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในบทที่ ๒ พบว่าการดำเนินกิจกรรมมีหลายรูปแบบอันเนื่องมาจากวิถีปฏิบัติที่ไม่เหมือนกันแล้วแต่ประเภทของประชาสังคมที่ออกมาเคลื่อนไหวในรูปของขบวนการประชาสังคมที่ประกอบขึ้นจากกลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่มในปัจจุบันนี้นับได้ว่าเป็นบทบาททางการเมืองภาคพลเมืองในบริบทสังคมปัจจุบันที่เป็นสังคมเปิดพื้นที่ให้มีการเคลื่อนไหวทางสังคมขององค์กรทางสังคมต่าง ๆ ดังนั้น ในการศึกษาลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมและวิเคราะห์ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมว่ารูปแบบใดเป็นการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยนั้นเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาหาคำตอบดังที่ได้อภิปรายผลไว้แล้วในคำตอบวัตถุประสงค์ข้อ ๑ และข้อ ๒ ส่วนคำตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เป็นคำตอบเพื่อให้ทราบถึงแนวทางการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยซึ่งผู้วิจัยขออภิปรายผลและขยายความว่า จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่า กลุ่มองค์กรที่ผู้วิจัยออกไปศึกษาเป็นกลุ่มองค์กรที่มีลักษณะจัดตั้งกันขึ้นมาตามวิถีชุมชนเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนโดยมีส่วนราชการให้การสนับสนุน ไม่มีสถานะทางกฎหมาย ในหมู่บ้าน / ชุมชนต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มสัจจะเงินล้าน, กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง, กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์, กลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมคราม และวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีรูปแบบปฏิบัติการที่ชัดเจนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ กล่าวคือ มีการจัดการ มีการแบ่งงานกันทำ มีการ

บริหารจัดการ มีกฎ กติกา มีการประชุมปรึกษาหารือกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ที่ประชุมมีการลงมติด้วยเสียงข้างมาก นอกจากนี้แล้วกลุ่มเหล่านี้มีการปรับปรุงและพัฒนาตนเองด้วยการขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ประการสำคัญคือการขยายเครือข่ายจะสำเร็จได้จะต้องมีองค์ประกอบหลาย ๆ ส่วน คือ ถ้าหากจะพัฒนากลุ่มให้เจริญขึ้นจะต้องไปดูงานในแหล่งที่เขาทำได้สำเร็จ และต้องมีการติดต่อขอรับสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมมือกัน โดยการรับรู้และหามุมมองที่เหมือนกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ให้ความสนใจและมีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยเสริมสร้างเกื้อหนุน พึงพาซึ่งกันและกัน และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในลักษณะแลกเปลี่ยน อย่าเป็นฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว เราก็จะได้พันธมิตรที่ดี หลังจากนั้นสมาชิกด้วยกันก็จะคุ้นเคย และรู้จักกันมากขึ้น มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันก็จะดำเนินไปตามวิถีชาวบ้าน สอดคล้องกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ซึ่งพบว่ากลุ่ม องค์การกิจกรรมมีเครือข่ายเชื่อมโยงกัน ร้อยละ ๘๖.๕ อยู่ในระดับมากที่สุด ย่อมแสดงให้เห็นว่ามีการขยายเครือข่ายไปชุมชนอื่น ๆ อีกด้วย

หากจะกล่าวไปแล้ว การบริหารจัดการกลุ่มกิจกรรมของชุมชนในตำบลขามเรียงซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัย เป็นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลัก คุณธรรม จริยธรรม ความโปร่งใส ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนและอยู่บนฐานของวัฒนธรรมองค์กร นอกจากนี้ยังคำนึงและตระหนักถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก นอกเหนือจากส่วนที่ได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการ จะเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงานและจะเป็นสะพานเชื่อมต่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยโดยชุมชน ถ้าหากได้รับการขยายเครือข่ายต่อไปอีกก็จะเป็นการสร้างวัฒนธรรมระดับองค์กรท้องถิ่นให้กว้างขวางออกไป

๕.๓ อภิปราย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอการอภิปรายผลซึ่งได้จากผลการวิจัย โดยขอเสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย ข้อที่ ๑ เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมที่เป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม

(๑) ข้อมูลทั่วไปของลักษณะประชากร กลุ่มตัวอย่าง พบว่าบุคคลที่มาร่วมขบวนการประชาสังคมเป็นผู้มีอายุตั้งแต่ ๔๖ ปีขึ้นไปเป็นส่วนใหญ่ซึ่งถือว่าเป็นวัยแรงงานและประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร มีรายได้ระหว่าง ๕,๐๐๑ – ๑๐,๐๐๐ บาท และต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท ส่วนระดับการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาตอนปลายละมัธยมศึกษาตอนต้น สามารถอธิบายได้ว่า กลุ่มบุคคลดังกล่าวมี

ความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมและสมัครใจเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

(๒)จากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๑ ซึ่งมี ๔ ประเด็น ผู้วิจัยขออภิปรายผลตามข้อมูลที่ได้วิเคราะห์มาข้างต้นว่าลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ขบวนการทางสังคมที่ผู้วิจัยค้นพบเป็นรูปแบบปฏิบัติการแบบ กลุ่ม องค์กร คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน, กลุ่มทอผ้าย้อมคราม, กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน, กลุ่มสตรี, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น รวมตัวกันตั้งกลุ่มเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน มีระบบและกระบวนการทำงานที่คนในชุมชนยอมรับได้ เช่น การเปิดเวทีพูดคุยกัน ทำประชาคมรับฟังความคิดเห็นซึ่งเห็นว่าเป็นวิธีการทำที่ง่าย ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และเป็นการฝึกการยอมรับในมติของเสียงส่วนใหญ่ที่ถือว่าการตัดสินใจเป็นอำนาจของสมาชิกทุกคน นอกจากนี้แล้วในการปฏิบัติงานของกลุ่มก็จะมีกรรมการบริหารจัดการ มีการแบ่งงานกันในกลุ่มของคณะทำงาน มีระเบียบของกลุ่ม สำหรับกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ ก็จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ก็มีกิจกรรมด้านสร้างสวัสดิการชุมชน, เป็นแหล่งการเงิน การสงเคราะห์สมาชิก และร้านค้าชุมชน ส่วนกลุ่มสตรีก็จะมีกิจกรรมในด้านการสร้างสวัสดิการของชุมชน, สร้างช่องทางหารายได้หรือเศรษฐกิจชุมชน และที่สำคัญคือกลุ่มทุกกลุ่มจะมีเครือข่ายและขยายเครือข่ายไปทุกหมู่บ้านในตำบลขามเรียง กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนอีกด้วย ในการดำเนินงานของกลุ่มมีการนำทุนสังคมมาใช้สนับสนุนกิจกรรม กล่าวคือ คนในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความรู้สึกเป็นคนบ้านเดียวกัน มีความรักในบ้านเกิดของตน มีความสามัคคีและยอมรับในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในชุมชนมีผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน มีโรงเรียนเป็นแหล่งการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชน นอกจากนี้ยังมีถนน หนทาง ประปา ไฟฟ้า มีระบบโทรคมนาคมต่าง ๆ สะดวกสบาย รวมไปถึงมีแหล่งน้ำ ที่ดิน ทำการเกษตร มีป่าไม้ให้ความร่มเย็น เป็นต้น ทุนทางสังคมต่าง ๆ เหล่านี้สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้และจะเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยด้วย เนื่องจากกลุ่มองค์กรในหมู่บ้าน/ชุมชน มีข้อปฏิบัติที่ทุกคนรับทราบและยอมรับที่จะปฏิบัติ โดยมีข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้สมาชิกกลุ่มถือปฏิบัติ ควรปฏิบัติและ/หรือข้อห้ามปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวบ้านที่สอดคล้องกับครรลองของระบอบประชาธิปไตย ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมประเพณี/ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำมาพัฒนาท้องถิ่นได้หลายประการ อย่างเช่น ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ชาวบ้านยึดถือและปฏิบัติตามประเพณี ภาษาพูดคือภาษาอีสาน เป็นภาษาท้องถิ่น มีวัฒนธรรมที่คล้าย ๆ กัน อยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ระหว่างญาติพี่น้องของตน มีการกินอยู่กันแบบพื้นบ้าน โดยนำทรัพยากรธรรมชาติมาแปรรูปเป็นอาหาร จึงเป็นการสะดวกในการรวมกลุ่ม องค์กรทำกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้นโดย

คนในชุมชน เป็นลักษณะของการจัดการตนเองได้ย่อมจะส่งผลดีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและผลจากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อระดมความคิดเห็นครั้งนี้ พบว่า ผลสำรวจมีความชัดเจน และพบว่ามี การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาสังคมอยู่ในรูปแบบ กลุ่มกิจกรรมชุมชน ที่มีสถานะอยู่ตรงกลางระหว่างกลุ่ม องค์กรที่มีสถานะทางกฎหมายชัดเจนกับไม่ชัดเจน กล่าวคือ เป็นกลุ่มที่มีสถานะทางสังคมที่ได้รับการยอมรับจากสังคมและส่วนราชการ นับเป็นข้อพิเศษของกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนที่มีปัญหาและความต้องการที่เหมือนกันและหาทางออกร่วมกัน โดยได้รับการสนับสนุนจากภาคราชการ ในการบริหารจัดการกลุ่มก็มีกฎ ระเบียบ กติกา และมีระบบการบริหารเป็นของตนเอง สามารถแก้ปัญหาให้ชุมชนได้ตามวัตถุประสงค์และได้ขยายเครือข่ายไปชุมชนอื่น ๆ อีกด้วย หากจะกล่าวไปแล้ว การบริหารจัดการกลุ่มกิจกรรมของชุมชนในตำบลขามเรียงซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัย เป็นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลัก คุณธรรม จริยธรรม ความโปร่งใส ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนและอยู่บนฐานของวัฒนธรรมองค์กร นอกจากนี้ยังคำนึงและตระหนักถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก นอกเหนือจากส่วนที่ได้รับการสนับสนุนจากส่วนราชการ จะเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงานและจะเป็นสะพานเชื่อมต่อไปให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน ถ้าหากได้รับการขยายเครือข่ายต่อไปอีกก็จะเป็นการสร้างวัฒนธรรมระดับองค์กรท้องถิ่นให้กว้างขวางออกไป

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงขอเสนอแนวทางการพัฒนาจุดอ่อนที่ได้จากข้อค้นพบจากงานวิจัยเชิงปริมาณ ใน ๒ ด้าน คือด้านทุนทางสังคมและจุดอ่อนด้านขบวนการประชาสังคม กล่าวคือ ด้านทุนทางสังคมได้แก่ ทุนสังคม ทุนทางกายภาพ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ การพัฒนาจุดอ่อนดังกล่าวนี้มีแนวทางดำเนินการ ได้แก่ ทุนทางสังคมจะต้องมีการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ ความห่วงใยและเอื้ออาทรกันโดยการจัดงานประเพณีตามเทศกาลต่าง ๆ การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ มีการเสียดสีและจิตอาสาเพิ่มขึ้น ส่วนทุนทางกายภาพนั้นต้องมีกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเสนอแผนงานโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานไปยังหน่วยงานภาครัฐเพื่อให้การสนับสนุน และการพัฒนาทุนทางธรรมชาติ สามารถทำได้โดยการพัฒนาแหล่งน้ำให้สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้สอย เลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชผัก ผลไม้ ส่วนการพัฒนาจุดอ่อนด้านขบวนการประชาสังคม ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและ ด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม ซึ่งหมายความว่า จะต้องพัฒนาด้านกฎ กติกา และระบบการบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็งให้มากขึ้น มีการประชุม ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และมีกิจกรรมร่วมกันให้มากขึ้น

(๓) อภิปรายผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๒ จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพดังกล่าวมาข้างต้นสามารถอภิปรายผลเพื่อตอบ

วัตถุประสงค์ข้อ ๒ ได้ว่า ลักษณะขบวนการทางสังคมกับทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาประชาธิปไตยเป็นไปในลักษณะที่สททางเดียวกันและเป็นตัวแปรเดียวกัน พิจารณาได้จากรูปแบบปฏิบัติการเป็นรูปแบบ กลุ่ม องค์กร คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน, กลุ่มทอผ้า ย้อมคราม, กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน, กลุ่มสตรี, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเหล่านี้มีระบบ และกระบวนการทำงานที่คนในชุมชนยอมรับได้ เช่น การเปิดเวทีพูดคุยกัน ทำประชาคมรับฟังความคิดเห็นซึ่งเห็นว่าเป็นวิธีการทำที่ง่าย ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น และเป็นการฝึกการยอมรับในมติของเสียงส่วนใหญ่ที่ถือว่าการตัดสินใจเป็นอำนาจของสมาชิกทุกคน นอกจากนี้แล้ว ในการปฏิบัติงานของกลุ่มก็จะมีกรรมการบริหารจัดการ มีการแบ่งงานกันในกลุ่มของคณะทำงาน มีระเบียบของกลุ่ม สำหรับกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ ก็จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ก็มีกิจกรรมด้านสร้างสวัสดิการชุมชน, เป็นแหล่งการเงิน การสงเคราะห์ สมาชิก และร้านค้าชุมชน ส่วนกลุ่มสตรีก็จะมีกิจกรรมในด้านการสร้างสวัสดิการของชุมชน, สร้างช่องทางหารายได้หรือเศรษฐกิจชุมชน และที่สำคัญคือกลุ่มทุกกลุ่มจะมีเครือข่ายและขยายเครือข่ายไปทุกหมู่บ้านในตำบลขามเรียง จะเห็นได้ว่า วิธีการที่สมาชิกกลุ่มปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้ ย่อมเป็นการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยเพราะเป็นการทำงานที่ทุกคนมีส่วนร่วมด้วยความเสมอภาคกัน มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดของแต่ละคน มีกรรมการบริหารตามมติของกลุ่ม สมาชิก รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี มีการนำเสนอปัญหาในการดำเนินงานในที่ประชุมสมาชิก มีการทำงานที่โปร่งใส บทบาทของกลุ่ม องค์กร ปฏิบัติกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกติเหมือนสมัยปู่ย่าเคยทำมาแต่เดิม แต่พอมาถึงยุคปัจจุบันก็ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในเรื่องการจัดระบบ การจัดการและมีกระบวนการต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมาและที่สำคัญคือการให้ความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน การรับฟังปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชนตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้แล้ว การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนตามรูปแบบที่เป็นอยู่ก็ยังได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน เนื่องจากเป็นรูปแบบประชาสังคมที่ไม่มีความขัดแย้งกับภาคราชการ เหตุผลที่กลุ่ม องค์กรเหล่านี้ทำกิจกรรมได้สำเร็จเป็นเพราะได้อาศัยปัจจัยทางฐานวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของชุมชน มีสภาผู้นำชุมชนและได้ผู้นำจากวัฒนธรรมของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้านประชาสังคม

(๔) อภิปรายผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๓ ตามที่ผู้วิจัยได้ ข้อมูลมาดังกล่าวแล้วนั้น ขอสรุปว่า แนวทางการสร้างเครือข่ายกลุ่ม องค์กรกิจกรรมหรือในงานวิจัยนี้เรียกว่าขบวนการประชาสังคมซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน ซึ่งจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในบทที่ ๒ พบว่าการดำเนินกิจกรรมมีหลายรูปแบบอันเนื่องมาจากวิถีปฏิบัติที่ไม่

เหมือนกันแล้วแต่ประเภทของประชาสังคมที่ออกมาเคลื่อนไหวในรูปแบบของขบวนการประชาสังคมที่ประกอบขึ้นจากกลุ่มคนหลาย ๆ กลุ่มในปัจจุบันนี้นับได้ว่าเป็นบทบาททางการเมืองภาคพลเมืองในบริบทสังคมปัจจุบันที่เป็นสังคมเปิดพื้นที่ให้มีการเคลื่อนไหวทางสังคมขององค์กรทางสังคมต่าง ๆ ดังนั้น ในการศึกษาลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมและวิเคราะห์ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมว่ารูปแบบใดเป็นการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยนั้นเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาหาคำตอบ ดังที่ได้อภิปรายผลไว้แล้วในคำตอบวัตถุประสงค์ข้อ ๑ และข้อ ๒ ส่วนคำตอบวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๓ เป็นคำตอบเพื่อให้ทราบถึงแนวทางการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยซึ่งผู้วิจัยขออภิปรายผลและขยายความว่า จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่า กลุ่มองค์กรที่ผู้วิจัยออกไปศึกษาเป็นกลุ่มองค์กรที่มีลักษณะจัดตั้งกันขึ้นมาตามวิถีชุมชนเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนโดยมีส่วนราชการให้การสนับสนุน ไม่มีสถานะทางกฎหมาย ในหมู่บ้าน / ชุมชนต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มสัจจะเงินล้าน, กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง, กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์, กลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมคราม และวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีรูปแบบปฏิบัติการที่ชัดเจนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ กล่าวคือ มีการรวมกัน มีการแบ่งงานกันทำ มีการบริหารจัดการ มีกฎ กติกา มีการประชุมปรึกษาหารือกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ที่ประชุมมีการลงมติด้วยเสียงข้างมาก นอกจากนี้แล้วกลุ่มเหล่านี้มีการปรับปรุงและพัฒนาตนเองด้วยการขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ประการสำคัญคือการขยายเครือข่ายจะสำเร็จได้จะต้องมีองค์ประกอบหลาย ๆ ส่วน คือ ๑.ถ้าหากจะพัฒนากลุ่มให้เจริญขึ้นจะต้องไปดูงานในแหล่งที่เขาทำได้สำเร็จ ๒.ต้องมีการติดต่อขอรับสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมมือกัน ๓.รับรู้และหามุมมองที่เหมือนกันมีวิสัยทัศน์ร่วมกันให้ความสนใจและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ๔.เสริมสร้างเกี่ยวพันซึ่งกัน และ ๕.การให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในลักษณะแลกเปลี่ยน อย่างเป็นทางการเพียงอย่างเดียว เราก็จะได้พันธมิตรที่ดี หลังจากนั้นสมาชิกด้วยกันก็จะคุ้นเคย และรู้จักกันมากขึ้น มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันก็จะดำเนินไปตามวิถีชาวบ้านสอดคล้องกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณซึ่งพบว่ากลุ่มองค์กรกิจกรรมมีเครือข่ายเชื่อมโยงกันร้อยละ ๗๖.๕ อยู่ในระดับมากที่สุด

ผลการวิจัยเชิงปริมาณ สรุปได้ว่า รูปแบบการสร้างเครือข่ายขบวนการทางสังคมและทุนทางสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วยการพัฒนาใน ๓ ส่วน คือ ๑. ในส่วนปัจจัยบุคคล มุ่งพัฒนาที่กลุ่มอาชีพเกษตรกร และผู้มีรายได้ปานกลาง ๒. ในส่วนของปัจจัยขบวนการประชาสังคมมุ่งพัฒนาการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน และ ๓. ในส่วนของปัจจัยทางสังคม มุ่งเน้นการพัฒนาทุนทางมนุษย์และทุนทางธรรมชาติ ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่าเมืองค์ประกอบสำคัญของการขยายเครือข่าย คือ ๑.การศึกษา ดูงานดูงานในแหล่งที่เขาทำได้สำเร็จ ๒.การติดต่อขอรับสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมมือกัน (MOU) ๓.มีวิสัยทัศน์ร่วมกันให้ความสนใจ

สนใจและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ๔.เสริมสร้างเกื้อหนุนพึ่งพาซึ่งกันและกัน และ ๕.สร้างความสัมพันธ์ในลักษณะแลกเปลี่ยน

สรุป รูปแบบการสร้างเครือข่าย แบ่งเป็น ๓ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑

การร่วมมือกันระหว่างผู้นำและผู้เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่าย
 ๑.ผู้เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่าย
 ๒.แสวงหาแกนนำที่ดีของกลุ่มที่จะเป็นเครือข่าย
 ๓.สังเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่ม

ระยะที่ ๒

การจัดตั้งเครือข่าย
 ๑.สร้างพันธสัญญาสู่เป้าหมายร่วมกัน (MOU)
 ๒.สร้างวิสัยทัศน์ร่วมและจุดร่วมของผลประโยชน์
 ๓.กำหนดแผนความร่วมมือ

ระยะที่ ๓

ดำเนินการและประเมินผล
 ๑.การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย
 ๒.ติดตามประเมินผล

นอกจากนี้แล้ว การสร้างเครือข่ายจะต้องกระทำไปพร้อมกับการพัฒนาจุดอ่อนที่ค้นพบในการวิจัยนี้เกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มกิจกรรมของชุมชน คือ แนวทางการพัฒนาจุดอ่อนที่ได้จากข้อค้นพบจากงานวิจัยเชิงปริมาณ ใน ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านทุนทางสังคมและจุดอ่อนด้านขบวนการประชาสังคม กล่าวคือ ด้านทุนทางสังคมได้แก่ ทุนสังคม ทุนทางกายภาพ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ การพัฒนาจุดอ่อนดังกล่าวนี้ มีแนวทางดำเนินการ ได้แก่ ทุนทางสังคมจะต้องมีการสืบสาน

ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ ความห่วงใยและเอื้ออาทรกัน โดย การจัดงานประเพณีตามเทศกาลต่าง ๆ การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ มีการเสียดสีและจิตอาสา เพิ่มขึ้น ส่วนทุนทางกายภาพนั้นต้องมีกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการ เสนอแผนงานโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานไปยังหน่วยงานภาครัฐเพื่อให้การสนับสนุน และ การพัฒนาทุนทางธรรมชาติ สามารถทำได้โดยการพัฒนาแหล่งน้ำให้สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้สอย เลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชผัก ผลไม้ ส่วนการพัฒนาจุดอ่อนด้านขบวนการประชาสังคม ได้แก่ การ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และ ด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม ซึ่งหมายความว่าต้องพัฒนาด้านกฎ กติกา และระบบการบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็งให้มากขึ้น มีการประชุม ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และมีกิจกรรมร่วมกันให้มากขึ้น

๕.๔ ข้อเสนอแนะ

๕.๔.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากการวิจัยครั้งนี้ได้ค้นพบแนวทางการพัฒนาประชาธิปไตยด้วยการพัฒนาจุดแข็งและ จุดอ่อนของขบวนการประชาสังคม ทุนทางสังคม ตามที่ได้ค้นพบ ดังต่อไปนี้คือ

๑) ทำให้ทราบและเข้าใจลักษณะขบวนการประชาสังคมที่จะส่งเสริมการพัฒนา ประชาธิปไตยในจังหวัดมหาสารคามที่มีการเคลื่อนไหวในรูปแบบใดบ้าง

๒) ทำให้ได้รูปแบบการสร้างเครือข่ายการพัฒนาขบวนการประชาสังคมและทุนทาง สังคมให้แพร่หลายเพื่อช่วยพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนในจังหวัดมหาสารคาม

๓) ทำให้ทราบแนวทางการทำให้ประชาชนรู้จักการปกครองตนเองตามสิทธิขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาการปกครองในระบบประชาธิปไตยของไทยในจังหวัดมหาสารคาม

(๑) แนวทางการพัฒนาจุดอ่อนที่ได้จากข้อค้นพบจากงานวิจัยเชิงปริมาณ ใน ๒ ด้าน คือ ด้านทุนทางสังคมและจุดอ่อนด้านขบวนการประชาสังคม กล่าวคือ ด้านทุนทางสังคม ได้แก่ ทุนสังคม ทุนทางกายภาพ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ ส่วนการพัฒนาจุดอ่อนด้านขบวนการประชา สังคม ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และ ด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม ซึ่งหมายความว่าต้อง พัฒนาด้านกฎ กติกา และระบบการบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็งให้มากขึ้น เป็นเรื่อง que ผู้บริหารกลุ่ม องค์กรจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ไม่ ขาดตอน ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มที่ ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมที่มีการดำเนินการสืบต่อกันมาจนทำให้มีมาตรฐานใน การปฏิบัติงานมีคุณภาพและมาตรฐานในการให้บริการสมาชิกในชุมชน เป็นต้น

(๒) การพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชน กระทำได้ด้วยวิธีการที่สมาชิกกลุ่มปฏิบัติอยู่ใน ปัจจุบันนี้ย่อมเป็นการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยเพราะเป็นการทำงานที่ทุกคนมีส่วนร่วมด้วย ความเสมอภาคกัน มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัดของแต่ละคน มีกรรมการบริหารตามมติของ

กลุ่ม สมาชิกผู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี มีการนำเสนอปัญหาในการดำเนินงานในที่ประชุมสมาชิก มีการทำงานที่โปร่งใส บทบาทของกลุ่ม องค์กร ปฏิบัติกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกติเหมือนสมัยปู่ย่าเคยทำมาแต่เดิม แต่พอมาถึงยุคปัจจุบันก็ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ในเรื่องการจัดระบบ การจัดการและมีกระบวนการต่าง ๆ เพิ่มขึ้นและที่สำคัญคือทำให้ความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน การรับฟังปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชนตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้แล้ว การเคลื่อนไหวของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนตามรูปแบบที่เป็นอยู่นี้ยังได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน เนื่องจากเป็นรูปแบบประชาสังคมที่ไม่มีความขัดแย้งกับภาครัฐราชการ เหตุผลที่กลุ่มองค์กรเหล่านี้ทำกิจกรรมได้สำเร็จเป็นเพราะได้อาศัยปัจจัยทางฐานวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของชุมชน มีสภาผู้นำชุมชนและได้ผู้นำจากวัฒนธรรมของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้านประชาสังคม

(๓) ทำให้ทราบถึงแนวทางการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมในการพัฒนาประชาธิปไตยจะเป็นกลุ่มองค์กรที่มีลักษณะจัดตั้งกันขึ้นมาตามวิถีชุมชนเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนโดยมีส่วนราชการให้การสนับสนุน ไม่มีสถานะทางกฎหมาย ในหมู่บ้าน / ชุมชนต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มสัจจะเงินล้าน, กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง, กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์, กลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมคราม และวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีรูปแบบปฏิบัติการที่ชัดเจน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ กล่าวคือ มีการแบ่งงานกันทำ มีการบริหารจัดการ มีกฎ กติกา มีการประชุมปรึกษาหารือกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ที่ประชุมมีการลงมติด้วยเสียงข้างมาก นอกจากนี้แล้วกลุ่มเหล่านี้มีการปรับปรุงและพัฒนาตนเองด้วยการขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ประการสำคัญคือการขยายเครือข่ายจะสำเร็จได้จะต้องมีองค์ประกอบหลาย ๆ ส่วน คือ ถ้าหากจะพัฒนากลุ่มให้เจริญขึ้นจะต้องไปดูงานในแหล่งที่เขาทำได้สำเร็จ และต้องมีการติดต่อขอรับสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมมือกัน โดยการรับรู้และหามุมมองที่เหมือนกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ให้ความสนใจและมีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยเสริมสร้างเกื้อหนุน พึ่งพาซึ่งกันและกัน และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในลักษณะแลกเปลี่ยน อย่างเป็นฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว เราก็จะได้พันธมิตรที่ดี หลังจากนั้นสมาชิกด้วยกันก็จะคุ้นเคย และรู้จักกันมากขึ้น มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันก็จะดำเนินไปตามวิถีชาวบ้าน ย่อมแสดงให้เห็นว่าการขยายเครือข่ายไปชุมชนอื่น ๆ อีกด้วย

๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้สามารถนำไปใช้ประกอบการวางแผนประกอบการกำหนดนโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยใน

ชุมชนด้วยขบวนการชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รายละเอียดประเด็นที่เสนอมีดังนี้

(๑) ส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่ม องค์กรกิจกรรมในชุมชน ให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ก่อนที่จะเริ่มกำหนดโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ผู้กำหนดนโยบายควรจะต้องมีการศึกษาความต้องการ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่เป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายเพื่อพิจารณาและวิเคราะห์ข้อมูลประกอบการกำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของโครงการให้ชัดเจน ก่อนดำเนินการ โครงการทุกครั้งและทุกโครงการ โดยการจัดทำแผนพัฒนาประจำปี และแผน ๔ ปี จะต้องตรวจสอบ ทบทวนสภาพปัญหาให้เป็นปัจจุบัน มีการกำหนดมาตรฐานการให้บริการ และเน้นผลการปฏิบัติงาน เพื่อความพึงพอใจของประชาชน

(๒) ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ในการกำหนดโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน บุคลากรมีความจำเป็นต้องศึกษาและเข้าใจในวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินงาน ซึ่งจะต้องสอดคล้องและสัมพันธ์กัน เพื่อที่จะได้บริหารจัดการได้ตรงตามความต้องการของประชาชนและมีประชาชนเป็นศูนย์กลางอย่างมีประสิทธิภาพ

(๓) กระบวนการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมาตรฐานการปฏิบัติงาน เนื่องจากว่าการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและชุมชนสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้นั้นจำเป็นต้องมีกระบวนการฝึกอบรมสมาชิกกลุ่ม องค์กรในชุมชนในมิติต่าง ๆ เป็นการต่อยอดศักยภาพชุมชนที่มีอยู่ให้สูงขึ้น ดังนั้นจึงควรมีการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์เชิงรุกด้านการบริการประชาชน ด้วยการปรับเปลี่ยนโครงสร้างองค์กร ค่านิยมและวัฒนธรรมองค์กร มีการกระจายอำนาจลงสู่ผู้ปฏิบัติงานที่อยู่ใกล้ชิดประชาชน โดยมีแผนปฏิบัติงานที่ต่อเนื่องและใช้คนทำงานให้ตรงกับความรู้ความสามารถ

๕.๓.๑.๔ ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยพบว่ามีจุดอ่อนอยู่ ๒ ด้าน คือด้านทุนทางสังคมและจุดอ่อนด้านขบวนการประชาสังคม กล่าวคือ ด้านทุนทางสังคม ได้แก่ ทุนสังคม ทุนทางกายภาพ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ ส่วนการพัฒนาจุดอ่อนด้านขบวนการประชาสังคม ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และ ด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม ยังเป็นจุดอ่อนที่จะต้องเร่งพัฒนา

๕.๔.๓ ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

(๑) ผลจากการวิจัยครั้งนี้สามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาค้นคว้าหรือวิจัยครั้งต่อไปได้ คือ โครงการวิจัย เรื่อง ชุมชนจัดการตนเองกับการกระจายอำนาจเพื่อบริหารเชิงพื้นที่

(๒) เนื่องจากว่าการวิจัยครั้งนี้ได้ทราบแนวทางการพัฒนาจุดแข็งและจุดอ่อนเพื่อให้เกิดการพัฒนาจุดอ่อนมากยิ่งขึ้น มีแนวทางพัฒนาจุดอ่อน ดังนี้

๑. ด้านทุนทางสังคม ได้แก่ ทุนสังคม ทุนทางกายภาพ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ ซึ่งผลการวิจัยพบว่ายังเป็นจุดอ่อนที่ต้องพัฒนา ด้านการความผูกพัน ความหวังใจ ความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกันและกันให้มากยิ่งขึ้น ด้วยการจัดกิจกรรมร่วมกัน ร่วมงานประเพณี วัฒนธรรม เพื่อสร้างความคุ้นเคยและใกล้ชิดกัน

๒. ส่วนการพัฒนาจุดอ่อนด้านขบวนการประชาสังคม ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และ ด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม ซึ่งหมายความว่าต้องพัฒนาด้านกฎ กติกา และระบบการบริหารจัดการกลุ่มที่เข้มแข็งให้มากขึ้น เป็นเรื่องที่ผู้บริหารกลุ่ม องค์กรจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ไม่ขาดตอน ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมที่มีการดำเนินการสืบทอดต่อกันมาจนทำให้มีมาตรฐานในการปฏิบัติงานมีคุณภาพและมาตรฐานในการให้บริการสมาชิกในชุมชน เป็นต้น

บรรณานุกรม

- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **มนุษย์กับสังคม**, (จัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓)
- จิรัช (บรรพต) วีระชัย และคณะ, **รัฐศาสตร์ทั่วไป**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘)
- ชูชัย ศุภวงศ์, **ประชาสังคม : ทศนนักคิดในสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : ๒๕๔๑),
- ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : วิชาษา, ๒๕๔๕)
- ณรงค์ บุญสวขวัณ, “พัฒนาการการเมืองภาคประชาชน”, วารสารสถาบันพระปกเกล้า, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๐), หน้า ๒๘ - ๕๒.
- ณรงค์ เส็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินติ้ง เฮ้า, ๒๕๔๐)
- คนัย ไชโยธา, **นักคิด นักรู้ และนักการเมืองจากอดีตถึงปัจจุบัน**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๕๒)
- ธีรยุทธ บุญมี, “สังคมเข้มแข็ง Civil Society” ในประชาคม ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย, รวบรวมโดย ชูชัย ศุภวงศ์ และ ยุวดี คาดการณ์ไกล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐)
- นิยม รัฐอมฤต, **การปกครองประชาธิปไตยในนานาประเทศ**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓)
- ประยงค์ สุวรรณบุบผา, **รัฐปรัชญา แนวคิดตะวันออก - ตะวันตก**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๔๑)
- .ประเวศ วะสี, **ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม**, (กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑)
- _____, “การเมืองภาคพลเมือง การพัฒนาการเมืองไปสู่ประชาธิปไตย”, วารสารสถาบันพระปกเกล้า, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๐), หน้า ๕ - ๑๑.
- _____, “ขบวนการประชาสังคม”, **มติชนสุดสัปดาห์**, ประจำวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๖, หน้า ๒๖.
- _____, **แนวคิดและยุทธศาสตร์สังคมสมานุภาพและวิชา**. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๖)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, **ประชาธิปไตย จริงแท้...คือแคไหน**, (กรุงเทพฯ : สหภาพบล็อกการพิมพ์, ๒๕๕๓)

พรรณนิภา โสคติพันธุ์ และคณะ แปล, **การเมืองเพื่อประชาชน**, (กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาธิปไตย, ๒๕๕๒)

เยาวภา ประคองศิลป์, **ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย**, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังวรรณนาวิทยา, ๒๕๕๐)

ราชบัณฑิตยสถาน , **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ.๒๕๒๕**, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๒๕)

ลิขิต ธีรเวคิน, **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย**, (กรุงเทพฯ : (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑ เยาวภา ประคองศิลป์, **ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย**, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังวรรณนาวิทยา, ๒๕๕๐),

วรุณี โรมรัตน์พันธ์, **ทุนทางสังคม**, หน้า ๒๕ - ๓๓.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖)

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, **“การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ : การปรับตัวโดยรัฐไทย,”** (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔)

สุพิศวง ธรรมพันทา, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ภูมิไทย, ๒๕๔๓)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์, **แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน : สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒)

_____, **โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคม ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒)

อมร รักษาต้ย และ คณะ, **ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการและแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓)

Florence Elliot and Michael Sammerskill, **Dictionary of Politics** (London : Penguin Book, ๑๙๖๔)

Robert D. Putnam, “The Prosperious Community : Social Capital and Public Life,” **The American Prospect** ๑๓ (Spring ๑๙๙๓)

ภาคผนวก

แบบสอบถามความคิดเห็น
งานวิจัยเรื่อง ลักษณะขบวนการทางสังคมบางประการกับการพัฒนาประชาธิปไตย
ในจังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง

แบบสอบถามฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลสำหรับงานวิจัย เพื่อศึกษาลักษณะขบวนการทางสังคมบางประการกับการพัฒนาประชาธิปไตย ดังนั้น จึงขอความกรุณาจากท่านผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่านได้กรุณาตอบคำถามตามความเป็นจริง ทั้งนี้ ผู้วิจัยยืนยันว่าผลการวิจัยมิได้มีผลกระทบแต่อย่างใดต่อตัวท่าน และครอบครัว

คำแนะนำ

๑) แบบสอบถามฉบับนี้แบ่งเป็นสองส่วน ส่วนที่หนึ่ง เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ขอความกรุณาท่านได้ทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องที่ตรงกับข้อมูลเกี่ยวกับตัวท่าน

๒) ส่วนที่สอง เป็นแบบสอบถามความคิดเห็น ๕ ระดับ เกี่ยวกับ ประชาสังคม ทูนทางสังคม และประชาธิปไตย ขอให้ท่านทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน ดังนี้

๕ หมายถึง เห็นด้วยมากที่สุด

๔ หมายถึง เห็นด้วยมาก

๓ หมายถึง เห็นด้วยปานกลาง

๒ หมายถึง เห็นด้วยน้อย

๑ หมายถึง เห็นด้วยน้อยที่สุด

ผู้วิจัย

(นายศิลป์ ชื่นนิรันดร์)

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลส่วนบุคคล : โปรดทำเครื่องหมาย $\sqrt$ ลงใน ( ) ที่ตรงกับข้อมูลท่าน

๑. เกี่ยวกับเพศ ( ) ชาย ( ) หญิง
๒. เกี่ยวกับอายุ ( ) อายุระหว่าง (๑๘ - ๒๕ ปี)
 ( ) อายุระหว่าง (๒๖ - ๓๕ ปี)
 ( ) อายุระหว่าง (๓๖ - ๔๕ ปี)
 ( ) อายุระหว่าง (๔๖ ปีขึ้นไป)
๓. ข้อมูลอาชีพ ( ) รับจ้าง ( ) เกษกร ( ) รับราชการ ( ) อิสระ / ส่วนตัว
๔. ข้อมูลการศึกษา ( ) ระดับ ป.๖ หรือน้อยกว่า ( ) ระดับ ม.๑ - ม.๖ ( ) ปวช. ปวส.
 ( )ปริญญาตรีขึ้นไป
๕. ข้อมูลรายได้ต่อเดือน ( ) ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท ( ) ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท
 ( ) ๑๐,๐๐๐ - ๑๕,๐๐๐ ( ) ๑๕,๐๐๐ บาท ขึ้นไป

ส่วนที่ ๒ แบบสอบถามความคิดเห็น : กรุณาทำเครื่องหมาย $\sqrt$ ลงในช่องที่ตรงความเห็นของท่าน

๑. ทูทางสังคม

	ทุนมนุษย์, ทุนสังคม, ทุนทางกายภาพ, ทุนธรรมชาติ, ทุนทางการเงิน ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม	ระดับความคิดเห็น				
		๕	๔	๓	๒	๑
	ด้าน ทุนมนุษย์					
๑	ในชุมชนของท่านมีหมอสูตรขวัญ					
๒	ในชุมชนของท่านมีหมอชาวบ้าน					
๓	ในชุมชนของท่านมีผู้รู้ด้านเกษตรกรรม					
๔	ในชุมชนของท่านมีกลุ่มอาชีพ					
	ด้านทุนทางสังคม					
๕	ในชุมชนของท่านผู้คนมีความเอื้ออาทรกัน ช่วยเหลือกัน					
๖	ในชุมชนของท่านผู้คนมีน้ำใจช่วยเหลือ ฟังพากัน					
๗	ในชุมชนของท่านผู้คนมีน้ำใจไม่ตรีต่อกัน					
๘	ในชุมชนของท่านมีสถาบันทางสังคม เช่น วัด โรงเรียน					
	ด้านทุนทางกายภาพ					
๙	ในชุมชนของท่านมีถนนใช้ทั่วถึงกัน					
๑๐	ในชุมชนของท่านมีระบบไฟฟ้า ประปา ใช้ทั่วถึง					
๑๑	ในชุมชนของท่านมีระบบโทรคมนาคม ทั่วถึง					

	ทุนมนุษย์, ทุนสังคม, ทุนทางกายภาพ, ทุนธรรมชาติ, ทุนทางการเงิน ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม	ระดับความคิดเห็น				
		๕	๔	๓	๒	๑
	ทุนทางวัฒนธรรม					
๑๒	-ในชุมชนของท่านมีทุนทางศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น					
๑๓	ในชุมชนของท่านมีประเพณีและเทศกาลประจำท้องถิ่น					
	- ทุนทางธรรมชาติ					
๑๔	ในชุมชนของท่านมีแหล่งน้ำ ห้วยหนอง ลำคลอง บึง					
๑๕	ในชุมชนของท่านมีป่าไม้					
๑๖	ในชุมชนของท่านมีที่ดินเพื่อทำการเกษตร					

๒) ประชาสังคม

	ด้านการมาอยู่ร่วมกันในพื้นที่	ระดับความคิดเห็น				
		๕	๔	๓	๒	๑
๑๗	ประชาสังคมคือการมาอยู่ร่วมกันของประชาชนเพื่อทำ กิจกรรมร่วมกัน					
๑๘	ประชาสังคมมีการเลือกตั้งผู้นำ					
๑๙	มีระบบการบริหาร จัดการ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย					
๒๐	มีการกำหนดกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันด้วยเสียงข้างมาก					
	ด้านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน					
๒๑	ประชาสังคมมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ เพื่อน คนรู้จัก กัน					
๒๒	ประชาสังคมมีความสัมพันธ์กันโดยกฎเกณฑ์ ข้อบังคับของ กลุ่ม					
	ด้านกลุ่ม องค์กรกิจกรรม					
๒๓	กลุ่ม องค์กรจัดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมชุมชน					
๒๔	การดำเนินงานของกลุ่ม องค์กรกิจกรรมทำด้วยความสมัครใจ					
๒๕	สมาชิกกลุ่ม องค์กรทำงานโดยอิสระและได้รับการสนับสนุน จากส่วนราชการ					
	ด้านเครือข่าย					

	ด้านการมาอยู่ร่วมกันในพื้นที่	ระดับความคิดเห็น				
		๕	๔	๓	๒	๑
๒๖	กลุ่ม องค์กรกิจกรรมมีเครือข่ายเชื่อมโยงกัน					
๒๗	กลุ่ม องค์กรมีการเคลื่อนไหวเพื่อสาธารณะประโยชน์					

๓) การพัฒนาประชาธิปไตย

	ด้านวิถีชีวิตชุมชน	๕	๔	๓	๒	๑
๒๘	คนในชุมชนร่วมกันแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น					
๒๙	คนในชุมชนเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมด้วยความสมัครใจ					
๓๐	คนในชุมชนรู้จักการใช้เหตุผลและอาศัยเสียงข้างมากในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม องค์กร					
	ด้านพื้นที่สาธารณะ					
๓๑	การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มมีพื้นที่สาธารณะเพื่อดำเนินการ					
๓๒	การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเป็นการดำเนินการโดยอิสระ					
๓๓	สมาชิกทุกคนของกลุ่ม องค์กร มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน					

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview)

การวิจัยเรื่อง “ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมบางประการกับการพัฒนาประชาธิปไตย ในจังหวัด
มหาสารคาม”

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ..... ตำแหน่ง .....

วัน เดือน ปี ที่ให้สัมภาษณ์ ..... เวลาที่ให้สัมภาษณ์ .....

ชื่อผู้สัมภาษณ์ .....

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์นี้ ใช้ประกอบการสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชน ประธานกลุ่ม องค์กรชุมชน เจ้า
อาวาสวัด ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับ กลุ่ม องค์กร ในชุมชนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของ
ประชาชน คำถามมีดังนี้

๑. คำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๑

ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยเป็นอย่างไร ใช้คำถาม
สำหรับการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

๑) ท่านมีความเห็นว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่ม องค์กร ในชุมชนของท่านส่งผล
ต่อการพัฒนาประชาธิปไตยหรือไม่ อย่างไร

๒) ท่านมีความคิดเห็นว่าทุนทางสังคมในชุมชนของท่านจะนำมาใช้ในการดำเนินงาน
ของกลุ่ม องค์กร ได้หรือไม่ อย่างไรและจะมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนได้หรือไม่
เพียงใด

๓) การพัฒนาระบบการจัดการกลุ่ม องค์กร ในชุมชน จะพัฒนาในด้านใดบ้างอย่างไร จึง
จะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชนของท่าน

๒. คำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ ๒

การวิเคราะห์ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยมีลักษณะ
ใดบ้าง อย่างไร แนวคำถามการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

๑) การดำเนินงานของกลุ่ม องค์กร ในชุมชนของท่าน มีระบบ กระบวนการ ในการ
ทำงานอย่างไรบ้างที่เป็นแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชน

๒) กลุ่ม องค์กร ในชุมชนของท่าน มีลักษณะการเคลื่อนไหวหรือทำกิจกรรม บน
ฐานข้อมูลและข่าวสารความรู้, ฐานทางวัฒนธรรมภูมิปัญญา และวิถีชีวิต, ฐานความสัมพันธ์ทาง
สังคม, การจัดการองค์กรผู้นำชุมชนบนฐานวัฒนธรรม ของกลุ่ม องค์กร หรือไม่ อย่างไร

๓) ในชุมชนของท่านมีกลุ่ม องค์กร ที่ทำกิจกรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกใน
ชุมชนหรือไม่ และทำอย่างไรบ้าง จะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยหรือไม่ อย่างไร

๓. คำถามและวัตถุประสงค์วิจัยข้อ ๓

การสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยมีแนวทางอย่างไร แนวคำถามการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

๑) แนวทางการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่ม องค์กร ในชุมชนที่จะส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตย ควรมีลักษณะอย่างไร และมีองค์ประกอบสำคัญอะไรบ้าง

๒) ในความคิดเห็นของท่าน กลุ่ม องค์กร ในชุมชนที่มีการปฏิบัติที่ดี มีผลงานเป็นที่ยอมรับของสังคมสมควรขยายเครือข่ายหรือไม่ ถ้าเห็นควร ท่านมีแนวทางขยายเครือข่ายอย่างไร

ขอขอบคุณ

(ดร.ศิลป์ ชื่นนรินทร์)

ประธานหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. ชื่อ - นามสกุล
  - ๑.๑ ภาษาไทย นายศิลป์ ชื่นนิรันดร์
  - ๑.๒ ภาษาอังกฤษ Mr.Silpa Chuennirun
๒. ตำแหน่งทางวิชาการ -
๓. ตำแหน่งการบริหาร ประธานหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต
๔. สังกัดหน่วยงาน / คณะ หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม
๕. ที่อยู่ติดต่อได้

บ้านเลขที่ ๑๗ ถนนราษฎร์อุทิศ

ตำบล ตลาด

จังหวัด มหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ ๔๔๐๐๐

โทรศัพท์ - โทรสาร -

โทรศัพท์มือถือ ๐๘๐๑๕๓๕๘๕๐ อีเมล chusilpb@gmail.com
๖. วุฒิการศึกษา ร.บ.(เกียรตินิยมดี) ม.ธรรมศาสตร์, ร.ม.(ม.ธรรมศาสตร์),ร.ด.
(การเมืองการปกครอง) ม.การจัดการและเทคโนโลยีอีสเทิร์น
๗. สาขาวิชาที่เชี่ยวชาญ -
๘. ผลงานทางวิชาการ

งานวิจัย

  ๑. เรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารยุทธศาสตร์พัฒนาจังหวัดยโสธร
  ๒. การบริหารยุทธศาสตร์พัฒนาจังหวัดเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทความวิจัย

  ๑. เรื่อง การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารยุทธศาสตร์พัฒนาจังหวัดยโสธร
  ๒. การเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมในองค์กรภาครัฐ
  ๓. การปรับขบวนทัศน์การบริหารราชการส่วนภูมิภาคในทศวรรษหน้า